

Західноукраїнський національний університет
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ЧЕРНЕЦЬ БОГДАН ВАСИЛЬОВИЧ

УДК: 155.25+159.9.072

ДИСЕРТАЦІЯ

**РЕГУЛЯТИВНІ ЧИННИКИ КРЕАТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ
ФАХІВЦІВ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ**

Спеціальність 053 Психологія

Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Чернець Б.В.

Науковий керівник: Гірняк Андрій Несторович, доктор психологічних
наук, професор

Тернопіль-2024

АНОТАЦІЯ

Чернець Б.В. Регулятивні чинники креативного потенціалу майбутніх фахівців економічного профілю. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія. – Західноукраїнський національний університет. Тернопіль, 2024.

У дисертації детально проаналізовано теоретичні концепції та методологічні підходи стосовно креативного потенціалу особистості майбутнього економіста, визначено та описано його структуру, динаміку та регулятивні чинники. Описано наукову новизну і теоретичну значущість отриманих результатів, зокрема:

вперше:

- виокремлено регулятивні чинники креативного потенціалу майбутніх економістів: метакреативність, академічну саморегуляцію та готовність до ризику;
- теоретично обґрунтовано та емпірично верифіковано структуру креативного потенціалу особистості майбутніх економістів, в якій базисний компонент представлений зв'язком образної та вербальної креативності; соціально-креативнісний компонент характеризується зв'язками соціальної та комунікативної креативності із соціальним інтелектом, комунікативними та організаторськими схильностями; регулятивний компонент, який передбачає високу мотивацію творчості, готовність до ризику та метакреативність; акмеологічний компонент представлений самоактуалізацією, саморозвитком, ціннісним ставленням до творчості та життєтворчими здібностями;

розширено уявлення про:

- академічну успішність у студентському віці як чинник актуалізації креативного потенціалу особистості;
- вікову динаміку розвитку компонентів креативного потенціалу студентів економічного напрямку підготовки;

удосконалено:

- психологічні методи і прийоми актуалізації креативного потенціалу особистості студента-економіста.

Практичне значення полягає в тому, що узагальнені теоретико-емпіричні дані можуть впроваджуватися в діяльність психологічних служб закладів вищої освіти задля активізації креативного потенціалу майбутніх економістів, враховуючи їх розвиток в освітньому процесі та подальшому професійному вдосконаленню.

У ході детального вивчення концептуальних теоретичних засад було визначено: креативний потенціал є сукупністю інтегральних здатностей особистості, що забезпечують готовність до здійснення творчої діяльності, самоактуалізацію та саморозвиток особистості. Побудовано теоретичну модель креативного потенціалу особистості, яка представлена: 1) базисним компонентом, що містить образну та вербальну креативність; 2) соціально-психологічним компонентом, який характеризується комунікативною та соціальною креативністю, що функціонують у креативному середовищі; 3) регулятивним компонентом, який передбачає високу мотивацію творчості, готовність до ризику та метакреативність; 4) акмеологічним компонентом, що передбачає потребу у самоактуалізації як творчому здійсненні життєвих завдань, прагнення до саморозвитку та вмотивованістю на самовдосконалення, життєтворчі здібності й ціннісне ставлення до творчості. Креативний потенціал визначено як передумову успішного зрелізування професійної діяльності майбутніх економістів.

У результаті емпіричного аналізу динаміки креативного потенціалу студентів-економістів протягом навчання у ЗВО було визначено, що вона характеризується спаданням показників базисної та акмеологічної складових, за рівнем розвитку яких вони поступають здобувачам інших профілів, та помірним зростанням соціально-креативної складової, за якою вони мають однаковий з іншими рівень розвитку. Низька академічна успішність загалом зумовлює більш інтенсивне зниження базисної складової творчого потенціалу протягом навчання у ЗВО студентів-економістів, а на початку навчання вона взаємозумовлена із зниженням показників незалежності комунікативної креативності. Виявлено, що

при високій успішності незалежно від курсу навчання у студентів-економістів зростає емоційна стійкість у спілкуванні. Загалом негативна динаміка акмеологічного компоненту креативного потенціалу студентів-економістів не залежить від рівня їх успішності у навчанні.

Показано структуру базисного компоненту креативного потенціалу студентів-економістів, що характеризується міцністю кореляцій вербальної та невербальної креативності та парадоксальністю негативного зв'язку здатностей надавати абстрактне найменування образам у роботі з візуальним та текстуальним матеріалом. Визначено структуру соціально-креативнісної складової креативного потенціалу студентів-економістів, яка характеризується провідним значенням соціальної креативності. Показано структуру акмеологічного компоненту креативного потенціалу майбутніх економістів, що характеризується міцністю зв'язків життєтворчих здібностей, самоактуалізації, прагненням до саморозвитку та ціннісним ставленням до творчості.

Проведений аналіз регулятивних чинників актуалізації креативного потенціалу майбутніх економістів передбачав вивчення ролі метакреативності, готовності до ризику та академічної саморегуляції у рівні сформованості базисної, соціально-креативнісної й акмеологічної складових креативного потенціалу студентів з різним рівнем академічної успішності. Високий рівень метакреативності за умови достатньої академічної успішності студентів-економістів взаємозумовлений із високим рівнем супротиву замиканню, розробленості та загального показника образної креативності, вербальної розробленості, швидкості та гнучкості, самоактуалізації та життєтворчих здібностей, натомість низька успішність у навчанні при зниженні метакреативності пов'язана із зменшенням опору замиканню вербальної креативності.

Показано, що низька академічна успішність за умови інтроскотованої саморегуляції навчання властива студентам-економістам із зниженою здатністю давати абстрактну назву образам уяви та вербальною креативністю. Автономна саморегуляція навчально-професійної діяльності у студентів-економістів із низькою успішністю передбачає збільшення експресивності комунікативної

креативності, соціальної та комунікативної компетентності. Залежна академічна регуляція при низькій успішності студентів-економістів взаємозумовлена із зниженням експресивності, соціальної креативності та комунікативної компетентності.

Визначено, що високий рівень розвитку готовності до ризику у студентів-економістів за умови достатньої академічної успішності сприяє високому рівню образної розробленості, вербальної гнучкості, абстрактності найменування та розробленості, комунікативним нахилам. Загалом висока готовність до ризику передбачає найвищі показники соціальної креативності, самоактуалізації, життєтворчих здібностей, саморозвитку та уявлень про творчість як цінність життя у майбутніх економістів.

Представлена у дослідженні програма актуалізації креативного потенціалу студентів-економістів реалізувалась у чотири етапи – мотиваційний, основний, регулятивний та рефлексивний, де другий містив три стадії, що передбачають розвивальні впливи на образну креативність, вербальну креативність, а також соціальну та комунікативну креативність), а третій – спрямований на оволодіння студентами-економістами регулятивними навичками та метакреативністю. Перевірка ефективності впровадження програми сприяння актуалізації креативного потенціалу майбутніх економістів підтвердила її високу ефективність у плані зростання показників образної та вербальної креативності, соціальної та комунікативної креативності, самоактуалізації, життєтворчих здібностей, прагнення до саморозвитку та ціннісного ставлення до творчості.

Узагальнені результати дисертації можуть використовуватися у процесі підготовки фахівців економічного профілю, зокрема задля формування в них професійно зорієнтованих компетентностей через вивчення спеціальних освітніх компонентів, що, своєю чергою, забезпечить формування відповідних програмних результатів навчання.

Ключові слова: творчий потенціал, академічно-професійна саморегуляція, особистість, проблемність, мотиви, вербальна креативність, невербальна креативність, метакогнітивна активність, самоактуалізація, метакреативність,

фаховий розвиток, академічний самоконтроль, компетентність, якість дистанційної освіти, регулятивні чинники.

SUMMARY

Chernets B.V. Regulatory factors of creative potential of future economic profile specialists. – Qualifying scientific work on the rights of manuscript.

Dissertation for the degree of a candidate of psychological sciences (doctor of philosophy) in specialty 053 – Psychological sciences. – West Ukrainian National University. Ternopil, 2024.

The work concerns an analysis of scientific and theoretical concepts and approaches to the study of the problem of creative potential of the future economist's personality, identifies and describes its structure, dynamics and regulatory factors. The scientific novelty and theoretical significance of the scientific work are determined, which are as follows:

for the first time:

- metacreativity, academic self-regulation and risk-taking are identified as regulatory factors of the creative potential of future economists;

- the structure of the creative potential of future economists' personality is theoretically substantiated and empirically verified, where the basic component is represented by the connection of figurative and verbal creativity; and metacreativity the social and creative component is characterised by the connections of social and communicative creativity with social intelligence, communicative and organisational inclinations; the regulatory component involving high motivation for creativity, readiness for risk; the acmeological component is represented by self-actualisation, self-development, value attitude to creativity and life-creative abilities;

was expanded understanding of:

- academic success in student years as a factor in activating the creative potential of an individual;
- age-related dynamics in the development of components of creative potential among students in the field of economics.

was further developed:

- psychological methods and techniques for activating the creative potential of a student-economist's personality.

The practical significance lies in the fact that generalized theoretical and empirical data can be implemented in the activities of psychological services in higher education institutions to activate the creative potential of future economists, taking into account their development in the educational process and subsequent professional improvement.

Under a detailed study of the conceptual theoretical foundations, it was determined that creative potential is a set of integral abilities of an individual that ensure readiness for creative activities, self-actualization, and self-development. A theoretical model of the creative potential of an individual was constructed, which includes: 1) a foundational component containing imaginative and verbal creativity; 2) a socio-psychological component characterized by communicative and social creativity functioning in a creative environment; 3) a regulatory component involving high motivation for creativity, readiness for risk, and metacreativity; 4) an acmeological component that includes the need for self-actualization in creative fulfillment of life tasks, a desire for self-development and motivation for self-improvement, life-creative abilities, and a values-oriented attitude toward creativity. Creative potential is identified as a prerequisite for the successful realization of the professional activities of future economists.

As a result of an empirical analysis of the dynamics of the creative potential of economics students during their studies at higher education institutions, it was determined that it is characterized by a decline in indicators of the foundational and acmeological components. They lag behind students from other profiles in terms of the level of development of these components. There is a moderate increase in the socio-creative component, where they have a similar level of development to students from other profiles. Low academic performance overall leads to a more intensive decrease in the foundational component of creative potential during the education of economics students at higher education institutions. At the beginning of their studies, low academic performance is correlated with a decrease in indicators of communicative creativity. It was found that with high performance, regardless of the course of study, economics

students show an increase in emotional resilience in communication. Overall, the negative dynamics of the acmeological component of the creative potential of economics students do not depend on their academic performance level.

It has been shown the structure of the basic component of the creative potential of students, whose major is economics, characterised by the strength of correlations between verbal and non-verbal creativity and the paradoxical negative relationship of the ability to give an abstract name to images in working with visual and textual material. The structure of the socio-creative component for the creative potential of students-economists is determined, which is characterised by the leading importance of social creativity. The structure of the acmeological component of the creative potential of future economists is shown, which is characterised by the strength of the links of life-creative abilities, self actualisation, the desire for self-development and the value attitude to creativity.

It has been proven that low academic performance under the condition of introjected self-regulation of learning is inherent in economics students with a reduced ability to give an abstract name to images of imagination and verbal creativity. Autonomous self-regulation of educational and professional activity in economics students with low academic performance involves an increase in the expressiveness of communicative creativity, social and communicative competence. Dependent academic regulation in case of low academic performance of economics students is interrelated with a decrease in expressiveness, social creativity and communicative competence.

It has been determined that a high level of development of risk-taking in students of economics, provided sufficient academic performance, contributes to a high level of figurative elaboration, verbal flexibility, abstractness of the title and elaboration, and communicative inclinations. In general, high risk-taking provides for the highest indicators of social creativity, self-actualisation, life-creative abilities, self-development and ideas about creativity as a value of life in future economists.

It has presented the program for activating the creative potential of economics students, as outlined in the study, was implemented in four stages – motivational, main, regulatory, and reflexive. The main stage comprised three phases that involved developmental influences on imaginative creativity, verbal creativity, as well as social and

communicative creativity. The third stage was aimed at students acquiring regulatory skills and metacreativity. The effectiveness of the implementation of the program to promote the activation of the creative potential of future economists was confirmed through a high efficiency in increasing indicators of imaginative and verbal creativity, social and communicative creativity, self-actualization, life-creative abilities, a desire for self-development, and a values-oriented attitude toward creativity.

The generalized results of the dissertation can be applied in the process of training professionals in the economic field, particularly for teaching them professionally oriented competencies through the study of specialized educational components. This, in turn, will ensure the development of corresponding program outcomes in education.

Keywords: creative potential, academic-professional self-regulation, personality, problematic nature, motives, verbal creativity, non-verbal creativity, metacognitive activity, self-actualization, metacreativity, professional development, academic self-control, competence, quality of distance education, regulatory factors.

Статті у фахових наукових виданнях:

1. Антошків А., Чернець Б. Феномен дивергентного мислення у психології. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія.* – Харків: ХНПУ. 2021. Вип. 64. С. 8-24. (0,7 д.а. / 0,35 д.а. авторський внесок: обґрунтування феномену дивергентного мислення як окремого виду (типу) та характеристики мислення, відмінностей дивергентного мислення та креативності).

DOI: <https://doi.org/10.34142/23129387.2021.64.01>

2. Шандрук С., Чернець Б. Креативний потенціал як чинник психологічного благополуччя студентів. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія.* Харків: ХНПУ. 2021. Вип.65. С. 224-234. (0,5 д.а. / 0,25 д.а. авторський внесок: виокремлено регулятивні компоненти креативного потенціалу, що представлені мотивацією творчості як інтересом до творчої діяльності, готовністю до ризику як схильністю до розв'язання складних завдань та пошуку гострих відчуттів, метакреативністю як регулятивним механізмом творчої діяльності).

DOI: <https://doi.org/10.34142/23129387.2021.65.14>.

3. Ковтун Т., Чернець Б. Психологічні особливості соціальної креативності економістів. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія.* Харків: ХНПУ. 2022. Вип.67. С. 53-62. (0,4 д.а. / 0,2 д.а. авторський внесок: на основі проведення факторного аналізу встановлено, що соціальна креативність студентів виявляється, передусім, у легкості у спілкуванні, комунікативній виразності, норавливості в спілкуванні та використанні спілкування як інструмента досягнення мети). DOI: <https://doi.org/10.34142/23129387.2022.67.03>.

4. Абсалямова Л., Чернець Б. Взаємозв'язок гендерних та клініко-психологічних особливостей невротично хворих. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія.* Харків: ХНПУ. 2023. Вип.68. С. 101-114. (0,6 д.а. / 0,3 д.а. авторський внесок: обґрунтування конструктивних механізмів копінгу, таких як «планування вирішення проблеми», «пошук соціальної підтримки» і «прийняття відповідальності» і зниження частоти використання неконструктивних форм поведінки, зокрема «Уникнення»).

DOI: <https://doi.org/10.34142/23129387.2023.68.07>.

Публікації за матеріалами конференцій:

5. Чернець Б. Розвиток креативного потенціалу майбутніх фахівців економічного профілю в системі дистанційного навчання. *Трансформаційні процеси соціально-гуманітарної сфери сучасної України в умовах війни : виклики, проблеми та перспективи* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 2-3 червня 2022 р.). Тернопіль : ЗУНУ, 2022. С. 243-244. (0,1 д.а.).

6. Сенік А., Чернець Б. Зв'язок комунікативної діяльності особистості з її просторовою компетентністю. *Особистість і суспільство: психосоціальні виміри ковітальної взаємодії* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Тернопіль, Західноукраїнський національний університет, 28-29 квітня 2023 р.). Тернопіль : ЗУНУ, 2023. С. 104-106. (0,12 д.а. / 0,06 д.а. авторський внесок: обґрунтування взаємозв'язку комунікативної компетентності та креативного потенціалу особистості).

7. Chernets B.V. The relationship between social creativity and communicative abilities of students of economics. *Психосоціальні ресурси особистісного та соціального розвитку в епоху глобалізації* : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 3-4 листопада 2023 року). Тернопіль : ЗУНУ, 2023. С. 323-324. (0,1 д.а.).

8. Fomenko K.I., Shevchenko A.M., Chernets B.V. Peculiarities of self-development of the personality art techniques. *Харківський осінній марафон психотехнологій (каталог психотехнологій; тези доповідей)*: збірник наукових праць за матеріалами VII Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, м. Харків, 26-28 жовтня 2023 р., ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2023. С. 417-420. (0,1 д.а. / 0,33 д.а. авторський внесок: охарактеризовано арт-засоби як один з чинників саморозвитку).

ЗМІСТ

ВСТУП	14
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРЕАТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ	19
1.1. Категорія «потенціал» у психології	19
1.2. Креативний потенціал як психологічна проблема	25
1.3. Особливості творчого професійного становлення майбутнього економіста	37
Висновки до першого розділу	44
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КОМПОНЕНТІВ КРЕАТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ У СТУДЕНТІВ-ЕКОНОМІСТІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ У ЗВО	46
2.1. Організація та методи дослідження креативного потенціалу студентів-економістів	46
2.2. Базисна складова креативного потенціалу майбутніх економістів	49
2.3. Соціально-креативнісна складова креативного потенціалу майбутніх економістів	69
2.4. Акмеологічна складова креативного потенціалу майбутніх економістів	102
Висновки до другого розділу	108
РОЗДІЛ 3. РЕГУЛЯТИВНІ ЧИННИКИ ТА УМОВИ АКТУАЛІЗАЦІЇ КРЕАТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ	110
3.1. Експериментальне вивчення креативного потенціалу майбутніх економістів	110
3.2. Програма психологічного супроводу сприяння актуалізації креативного потенціалу у студентів-економістів	151
3.3. Результати перевірки ефективності програми сприяння актуалізації креативного потенціалу майбутніх економістів	158

Висновки до третього розділу	163
ВИСНОВКИ	165
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ	168
ДОДАТКИ	181

ВСТУП

Актуальність теми. У процесі становлення сучасної наукової психологічної парадигми категорія креативного потенціалу особистості знаходить собі місце практично у всіх філософських та психологічних парадигмах та є перспективним і затребуваним науковим дослідженням, що зумовлено, передусім, різноплановістю його теоретичних та прикладних трактувань, критичним аналізом основних підходів до його вивчення.

Враховуючи сучасні тенденції психологічної науки стосовно становлення творчо обдарованої особистості, питання розвитку креативного потенціалу набувають пріоритетного значення. Розробкою проблеми креативного потенціалу у вітчизняній та зарубіжній науці займалися Н. Антюхова, О. Колеснікова, І. Мартинюк, О. Матюшкін, В. Моляко, Л. Міщиха, В. Овчинніков, Я. Пономарьов та ін. В роботах цих учених креативний потенціал характеризується як компонентна структура, котра є певною системою розвитку творчих спроможностей особистості. Актуальною також залишається проблема вивчення психолого-педагогічних засад розвитку креативного потенціалу саме майбутнього фахівця-економіста (адже у такому ракурсі цю проблему науковці ще не розглядали). До теперішнього часу залишається невизначеною структура, динаміка та регулятивні чинники становлення креативного потенціалу майбутнього економіста, недостатньою мірою окреслені шляхи та засоби актуалізації креативного потенціалу студентів-економістів тощо. Всі ці питання потребують проведення окремих теоретичних та експериментальних досліджень, що і зумовило актуальність вивчення проблеми регулятивних чинників креативного потенціалу майбутнього економіста.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах науково-дослідної роботи кафедри психології та соціальної роботи Західноукраїнського національного університету на тему «Психодидактичні технології освітніх взаємодій та їх розвивальний потенціал» (номер державної реєстрації 0119U101004).

Тему дисертаційної роботи дослідження затверджено на засіданні вченої ради Західноукраїнського національного університету 27.11.2019 року, протокол № 4.

Мета дослідження – виокремлення регулятивних чинників і на цій основі визначення компонентної структури креативного потенціалу задля актуалізації творчих здібностей майбутніх економістів.

Задля реалізації мети визначені такі **завдання дослідження**:

1) проаналізувати питання стосовно креативного потенціалу студентів-економістів;

2) виявити динаміку розвитку компонентів креативного потенціалу майбутніх економістів з різним рівнем академічної успішності;

3) визначити структуру базисного, соціально-креативнісного та акмеологічного компонентів креативного потенціалу студентів-економістів;

4) виявити систему регулятивних чинників становлення компонентів креативного потенціалу майбутніх економістів з різною успішністю у навчанні;

5) розробити систему засобів сприяння актуалізації креативного потенціалу майбутніх економістів засобами онлайн-тренінгу.

Об'єкт дослідження – креативний потенціал майбутніх економістів.

Предмет дослідження – регулятивні чинники становлення компонентів креативного потенціалу у майбутніх економістів у процесі навчально-професійної діяльності.

Методи дослідження. Добір методів дослідження базувався на використанні системного, структурно-функціонального та ресурсного підходів, філософських, загальнонаукових і спеціальнонаукових методів пізнання. Зокрема, за допомогою категорійно-понятійного аналізу розкрито сутнісний зміст і загальні характеристики понять «потенціал», «креативність» і «творчість». Із використанням критичного та порівняльного аналізів виокремлено переваги та недоліки сучасних концепцій і наукових підходів до пізнання феномену креативного потенціалу. Метод ранжування та теоретичного синтезу уможливив критеріальне розмежування системи регулятивних чинників становлення

креативного потенціалу майбутніх економістів. Метод теоретичного моделювання застосовано в розробці теоретичної моделі. Водночас, методи планування та проектування дали змогу розробити програму психологічного супроводу сприяння актуалізації креативного потенціалу у студентів-економістів, а методи теоретичного узагальнення та інтерпретації уможливили формулювання верифікованих висновків та прикладних рекомендацій щодо поетапної та проєктивної актуалізації зазначеної професійної характеристики.

Інтегральним емпіричним методом дослідження став психолого-педагогічний експеримент, у ході якого системно застосовано низку психодіагностичних методик. : малюнковий субтест тесту креативності Е. Торренса для дослідження невербальної креативності, тест вербальної креативності С. Медніка у модифікації А. Н. Вороніна для діагностики вербальної креативності, тест вербальної креативності засобами кубиків Рорі, «Тест-опитульник комунікативної креативності» О. П. Саннікової та Р. В. Белоусової, методика «КОС-2», тест соціальної креативності (автор: Chuanhua Gu, адаптація: О. Поезднік, П. Савостіна; автор: А. Батаршева), експериментально-інтроспективна методика «Метакреативні здібності» (EIMCA) М.В. Саврасова, методика САМОАЛ для вивчення загального показника самоактуалізації особистості, методика «Рівень співвідношення цінності та доступності в різних життєвих сферах» О.Б. Фанталової, опитувальники для виявлення соціальної та комунікативної креативності та ін.

Для обробки емпіричних показників експериментального дослідження застосовувалися методи математичної статистики задля встановлення зав'язків між регулятивними чинниками та перевірки ефективності програми сприяння актуалізації креативного потенціалу майбутніх економістів.

Наукова новизна полягає в тому, що:

вперше:

- виокремлено регулятивні чинники креативного потенціалу майбутніх економістів: метакреативність, академічна саморегуляція та готовність до ризику;

- теоретично обґрунтовано та емпірично верифіковано структуру креативного потенціалу особистості майбутніх економістів, в якій базисний компонент представлений зв'язком образної та вербальної креативності; соціально-креативнісний компонент характеризується зв'язками соціальної і комунікативної креативності із соціальним інтелектом, комунікативними та організаторськими схильностями; регулятивним компонентом, що передбачає високу мотивацію творчості, готовність до ризику та метакреативність; акмеологічний компонент представлений самоактуалізацією, саморозвитком, ціннісним ставленням до творчості та життєтворчими здібностями;

розширено уявлення про:

- академічну успішність у студентському віці як чинник актуалізації креативного потенціалу особистості;

- вікову динаміку розвитку компонентів креативного потенціалу студентів економічного напрямку підготовки;

удосконалено:

- психологічні методи і прийоми актуалізації креативного потенціалу особистості студента-економіста.

Практичне значення полягає в тому, що узагальнені результати дисертації можуть використовуватися у процесі підготовки фахівців економічного профілю, зокрема задля формування в них професійно зорієнтованих компетентностей через вивчення спеціальних освітніх компонентів, що, своєю чергою, забезпечить формування відповідних програмних результатів навчання загалом, та розвиток креативного потенціалу зокрема.

Узагальнені результати стосовно дослідження регулятивних чинників креативного потенціалу майбутніх економістів впроваджено в освітній процес таких закладів вищої освіти та наукових установ: Мукачівського державного університету (довідка від 27.09.2023 року №2246), Національного університету «Чернігівська політехніка» (довідка від 26.10.2023 року №202/08-2055/ВС), Західноукраїнського національного університету (довідка від 28.11.2023 року №126-29/2471), Українського науково-методичного центру практичної психології

і соціальної роботи Національної академії педагогічних наук України (довідка від 30.11.2023 року №107-1).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дисертації обговорювалися на міжнародних та всеукраїнських конференціях: «Трансформаційні процеси соціально-гуманітарної сфери сучасної України в умовах війни: виклики, проблеми та перспективи» (Тернопіль, 2022 р.), «Особистість і суспільство: психосоціальні виміри ковітальної взаємодії» (Тернопіль, 2023 р.), «Психосоціальні ресурси особистісного та соціального розвитку в епоху глобалізації» (Тернопіль, 2023 р.), «Харківський осінній марафон психотехнологій» (Харків, 2023 р.).

Публікації. Основний зміст роботи викладений у 8 публікаціях, з них 4 – у фахових виданнях з психології.

Структура та обсяг дисертації. Кваліфікаційна наукова праця складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних літературних джерел та додатків. Обсяг дисертації – 180 сторінок, з них основний зміст складає 167 сторінок. Робота містить 19 таблиць, 179 ілюстрацій (малюнки, діаграми, графіки). Список використаних літературних джерел охоплює 137 найменувань, з яких 8 іноземною (англійською) мовою.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРЕАТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ

1.1. Категорія «потенціал» у психології

Категорія «потенціал» (від латинського *potencia* – можливість, сила) охоплює всі психолого-педагогічні концепції сучасної освіти [цит. за 125]. Загалом поняття «потенціал» не має однозначного трактування, зокрема визначаючись в якості «засобів, запасів, джерел, що є в наявності і можуть бути мобілізовані для досягнення певної мети або розв'язання певної задачі» [125], «узагальненої, збірної характеристики ресурсів, прив'язаної до місця й часу» [1, с. 214], «можливості, яка «втілюючись у дійсності, вдосконалюється, залишаючись вірогідною можливістю» [цит. за 125], «джерел, можливостей, засобів, що можуть бути приведеними в дію, використані для вирішення якоїсь задачі, досягнення певної цілі, можливості окремої особи, суспільства, держави, підприємства в певній галузі» [119, с. 11].

Потенційне й актуальне є конкретизацією філософських категорій «можливе» та «дійсне», що дозволяє розглядати «потенційне» за певних умов, за яких воно перетворюється на актуальне. Важливою умовою такого перетворення є активність самої особистості, що опосередковує ланкою трансформацію можливості у дійсність [6].

Потенційне інтерпретується по-різному в психології. Наприклад, Б.Г. Ананьєв, який одним із перших почав обговорення цього питання, зараховував до людських потенціалів працездатність і працездатність, спеціальні здібності, активність у формі ціннісних орієнтацій і мотивів, практичний досвід [3]. Потенційне, або можливе, закладено в прогнозах особистості, в її тимчасовій перспективі, очікуваннях і життєвих планах, які можуть за активності особистості та сприятливої ситуації, коли складаються зовнішні обставини, стати актуальним, тобто дійсним [73]. Аналіз потенціалу дозволяє розглядати професійно важливі якості особистості, що впливають на успішність її діяльності [цит. за 125]. З. С.

Карпенко визначила, що «аксіологічна проблематика у вітчизняній психології окреслилася в дискусіях навколо структури, функцій і генезу особистості» [39, с. 50].

Виокремлюють два рівні потенційного – передактуальне і постактуальне (тобто після акту діяльності), тим самим демонструючи процесуальність та континуальність діяльності [6]. Крім того, у науковій літературі використовують поняття професійно-особистісного, творчого, інноваційного, адаптаційного, комунікативного, організаторського, духовно-морального потенціалів [цит. за 125].

Під психологічним потенціалом особистості традиційно розуміють сукупність психологічних властивостей і особливостей людини, між якими установлюються структурні зв'язки під час включення особистості в певну діяльність та її виконанні та які забезпечують досягнення того чи іншого ступеню успішності у певній діяльності, тобто виступають в якості ресурсу для діяльності у певних життєвих ситуаціях. При цьому про реальний потенціал особистості іде мова тільки після оцінки результатів діяльності, в якій реалізуються психологічні особливості особистості. При цьому результати діяльності засвоюються особистістю і входять до її потенціалу, відновлюють ресурси і розширюють їх арсенал або, навпаки, зменшують їх. К. К. Платоновим було сфокусовано увагу на результатах діяльності, оскільки саме за ними судять про діяльність загалом, а через неї - про дієву особистість [81]. На думку А. С. Прангішвілі, активність особистості є не лише її суб'єктивним проявом, вона полягає у здатності проводити і відстоювати певну ціннісну лінію життя, вибірково ставитися до запропонованих їй завдань, пов'язувати ці завдання та події в особливі комплекси [89, с. 169].

Термін «потенціал» є фізико-енергетичною метафорою, сенс якої пов'язаний із фізичним поняттям потенційної енергії як потенційної здатності тіла виконувати роботу і пов'язане із саморегуляцією, що є близьким до ключових концептів теорій В.М. Бехтерева, Ф.Є. Василюка, П. Жане, З. Фрейда тощо. У корні потенціалу у всіх цих концепціях лежить робота саморегуляції, де психічні процеси, які розгортаються після того, як мотивація зіграла свою роль, дають діяльності початковий поштовх, рушійну силу.

Аристотелем поняття «потенціалу» розглядалося як «акт і потенції особистості та особистісний розвиток, оскільки розрізняється буття на потенційне і актуальне, а особистісний розвиток визначається як процес переходу від першого до другого» [105].

У сучасних наукових дослідженнях категорія «потенціал» визначається як універсальна загальнонаукова, представлена «сукупністю наявних засобів, можливостей у конкретній галузі» [24, с. 223].

Потенційні можливості особистості та їх зреалізування в діяльності розглядається у працях Г.О. Балла, А. Маслоу, О.М. Матюшкіна, М. Мід, В.М. Мясичева, Б.М. Теплова, З. Фрейда, К. Юнга та ін. [цит. за 5]. Потенціал є провідною детермінуючою функцією сфери потенційного в особистісному розвитку, що служить джерелом сенсотворення та часової перспективи, що зазначається у працях О.М. Леонтьєва та Л.І. Божович [77; 78].

У наукових дослідженнях потенціал визначається як «можливості невикористаних психічних резервів, здатних актуалізуватися під дією певних умов» [44, 53, 92]. «Потенція є прихованою можливістю; здатністю, що може реалізуватися за певних умов; достатністю сил для якої-небудь діяльності» [120, с. 638].

У дослідженнях поняття потенціалу визначається як «актуальна потреба, актуальна спроможність, актуальна ситуація, актуальні і потенційні характеристики людини» [цит. за 91]. С.Л. Рубінштейном визначено, що особистість характеризується не тільки тим, що вона є, але і тим, ким вона хоче стати, до чого вона активно прагне.

В. О. Татенко визначає потенційність як онтологічну властивість, яка «перетворює можливість у дійсність свого індивідуального людського буття» [103, с. 209].

С.Л. Рубінштейн під особистісним розвитком людини розуміє здійснення потенційної універсальності, нескінченності, становлення людини в індивіді, зміст не того, що вже склалося і реально функціонує у структурі особистості, а того, що складає «внутрішній зміст особистісного розвитку», тобто сферу можливостей

[91], «свідомість, ставлячи цілі, проектує активність суб'єкта і відбиває реальність у чуттєвих та розумових образах» [128].

В.М. М'ясищевим визначено два компоненти структури психічного: процесуальний та потенційний, що становлять єдність, виступаючи при цьому різними, а не тотожними поняттями [цит. за 91].

У дослідженні процесу онтогенетичного розвитку людини Б.Г. Ананьєв фокус уваги звертає на проблему дослідження психічних резервів та ресурсів, ставив питання про розкриття істинних потенціалів розвитку людини [цит. за 91]. Потенціал автор визначає як властивості індивіда й особистості, що детермінують готовність до виконання дій та досягнення певного рівня продуктивності діяльності. Потенціали розвитку, на думку Б.Г. Ананьєва, є істотною властивістю суб'єкта діяльності [цит. за 91].

На думку Б. Г. Ананьєва дотичні погляди В. М. Маркова та Ю.В. Синягіна, де потенціал особистості визначається «як система поновлюваних ресурсів, що виявляються в діяльності, спрямованій на отримання соціально значущих результатів» [цит. за 76, с. 90-91]. У представленій концепції потенціал особистості інтегрально описує феномени мотивів і здібностей, де останні відображають вже реалізований потенціал, а перші визначають подальші перспективи розвитку потенціалу (нереалізована частина потенціалу).

Можливості особистості проявляються в безпосередньо спостережуваній ситуації, натомість особистісний потенціал функціонує у прихованій від спостереження формі і тільки після цього проявляється в актуальній ситуації, тому це поняття пов'язане з категорією «розвиток», що зумовлює його приховану динамічну природу. Потенціал діє як можливість, що носить прихований характер до моменту його прояву [цит. за 71, с. 199-200].

За Д.О. Леонтьєвим особистісний потенціал є «узагальненою системною характеристикою індивідуально-психологічних особливостей людини, що лежить в основі її здатності виходити зі сталих інтрапсихічних критеріїв і орієнтирів життєдіяльності, зберігати стабільність діяльності й смислових орієнтації при зовнішньому тиску і в мінливих умовах» [цит. за 71, с. 200].

У вітчизняних дослідженнях загалом потенціал розглядається у взаємозв'язку з діяльністю і не існує сам по собі як якась відособлена від діяльності сутність, а матеріалізується в різних видах людської діяльності [53]. І.В. Мурашко зазначає, що потенціал безпосередньо взаємозумовлений з механізмами оволодіння діяльністю, зокрема вміннями, навичками та діяльнісними компетенціями [71]. У С.Д. Максименка, потенціал є такою можливістю, що, здійснюючись, удосконалюється і залишається потенційною (імовірнісною можливістю), натомість діяльність, що відокремлена від потенціалу, виступає засобом досягнення поставленої мети [52]. На думку С.Д. Максименка, джерелом переходу від можливості дії, від уявлення про діяльність до її реалізації, матеріалізації образів, почуттів і думок є енергія, і пропонує термін «енергопотенціал людини», під яким розуміє величину її здатності до дії [52].

Діяльна сутність потенціалу, представлена у роботах Б.Г. Ананьєва, С.Л. Рубінштейна та Д.М. Узнадзе, зумовлює необхідність розгляду його з урахуванням психології потреб [цит. за 91]. Особливого значення тут набуває духовна потреба особистості, що здебільшого визначає духовний потенціал і включена в його психологічну структуру. На думку К.А. Абульханової-Славської, духовна потреба має інтегруючий ефект на особистісний потенціал і проявляється у формі рівня домагань особистості. Отже, потенціал характеризується як особистісною, так і діяльнісною природою [2].

Необхідність розгляду духовного потенціалу в якості інтегруючого підкреслюється і К. Роджерсом, що вважав, що моральне втілення особистості в навколишньому світі реалізується у процесі самоактуалізації, а прояв внутрішніх потенційних можливостей «духу» реалізується у «гармонійній, цілісній і творчій формі» [цит. за 91].

В.О. Олефіром надається розрізнення понять «потенціалу» та «ресурсу», що часто використовується в літературі як синонімічні, а саме: «1) потенціал є можливим, а ресурс дійсним, тому потенціал передує ресурсу; 2) для переходу потенційного в актуальне (дійсне) необхідна власна активність суб'єкта; 3) перехід потенційного в актуальне відбувається через специфіку стосунків особистості з

дійсністю, що висуває вимоги, ширші за межі звичайних можливостей і вимагають додаткових сил, таким чином потенціал стає актуально дієвим ресурсом; 4) потенціал упорядковує та об'єднує ресурси і в реальній життєдіяльності проявляється через їх різноманіття, при цьому міра широти репертуару ресурсів визначає висоту розвитку адаптаційних та регулятивних можливостей людини; 5) потенціал та ресурси залучені до регуляції суб'єктної активності і тим самим до збереження і розвитку суб'єктності, пов'язані із зростанням ефективності діяльності» [76, с. 98-100].

Характеризуючи внутрішні нерозкриті можливості особистості в русі, особистісний потенціал виступає підставою для дослідження його засобом «динамічного» вивчення в якості зростаючої готовності до розв'язання все складніших завдань. «Зона особистісного потенціалу» є полем особистісного зростання із зростаючими можливостями самоактуалізації та саморозвитку особистості. Слід розрізняти активну і пасивну зони потенціалу, що переходить у можливість за зразком переходу перспективи у реальність. Провідною якістю потенціалу є імовірність реалізації особистісних ресурсів у разі потреби. На противагу можливості, яку можна об'єктивно спостерігати, про потенціал можна лише робити припущення до моменту його реалізації» [71, с.201].

А. Г. Маклаков розглядає особистісний потенціал з позицій концепції адаптації [цит. за 76], яку розглядає в якості властивості живої саморегульованої системи, що передбачає пристосовування до мінливих зовнішніх умов.

Особистісний потенціал допомагає здійснювати необхідні зміни, коли вони мають бути здійснені, регулюючи поведінку та діяльність. Психологічними характеристиками, які з цим пов'язані є активність, продуктивність, суб'єктність, резильєнтність (стресостійкість), продуктивна завзятість, самодетермінація, цілеспрямованість, гнучкість. Недостатня саморегуляція призводить до саморуйнування системи за достатніх фізіологічних ресурсів, коли система починає діяти собі на шкоду, витрачати ресурси даремно, характеризуючись залежністю, конформністю, уразливістю, віктимністю, непродуктивністю та ригідністю. Функціонування особистісного потенціалу двома можливими

глобальними патернами співвідноситься з конструктами антикрихкості і крихкості [102].

І.В. Мурашко зазначає, що у психологічних дослідженнях виокремлюються різні показники особистісного потенціалу, зокрема виділяють особистісну автономію і незалежність, внутрішню свободу; осмисленість життя; життєстійкість в складних обставинах; готовність до внутрішніх змін; здатність сприймати нову невизначену інформацію; постійну готовність до дії; особливості планування діяльності; тимчасову перспективу особистості [71].

І.В. Мурашко наголошує на тому, що поняття «особистісний потенціал» передбачає здатність до творчості, прагнення до самовдосконалення, саморозвитку; є структурою, що дозволяє особистості зберігати свій стан і дає імпульс до саморозвитку, виступаючи інтелектуальним і творчим потенціалами [71].

На наш погляд, творчий потенціал особистості є важливою складовою особистісного потенціалу і має враховуватись у дослідженні професійного становлення майбутнього фахівця. Адже зрозуміло, що «професійне становлення та розвиток, в результаті якого формується професійна позиція, не є сталим, простим процесом, він характеризується нерівномірністю та динамічністю і, звісно, має свої психологічні особливості» [72, с. 60].

1.2. Креативний потенціал як психологічна проблема

Креативний потенціал особистості є інтегративною якістю особистості, що відображає сукупність творчих сил і детермінує готовність і можливість до творчої самореалізації й саморозвитку, до реалізації нових, оригінальних ідей, забезпечуючи ефективну взаємодію особистості з іншими людьми й продуктивність її діяльності у будь-якій галузі виробництва [30, 31, 79].

Поняття «креативний потенціал» у психолого-педагогічних дослідженнях є: «1) динамічною інтегративною якістю особистості, що виступає як передумова й результат творчої діяльності та визначає спрямованість, готовність і здатність

особистості до самореалізації й саморозвитку (С. Каракулін); 2) цілісним комплексом діяльних здатностей й інших особистісних якостей, необхідних для активної й компетентної участі в діяльності з накопичення наявного соціального досвіду (А. Савельєв); 3) особистісною інтегративною рисою характеру, що проявляється у ставленні (позиції, установці, спрямованості) людини до творчості (О. Матюшкін); 4) характерною рисою індивіда, що детермінує ступінь його можливостей у творчому самоздійсненні й самореалізації (М. Копосова); 5) системою особистісних характеристик, «сутнісних сил» людини, її здатностей, знань, умінь, переконань, схильностей, які є умовою її актуалізації до самореалізації та саморозвитку у творчості (Л. Устінова); 6) сукупністю реальних можливостей, відповідний рівень розвитку вмінь та навичок (О. Анісімов, В. Давидов); 7) якістю, яка характеризує ступінь можливостей особистості реалізувати діяльність творчого характеру (Г. Альтшуллер); 8) системним динамічним утворенням, що відображає ступінь можливостей актуалізації сутнісних творчих сил особистості в реальній перетворювальній практиці буття (С. Глухова, П. Кравчук); 9) взаємозв'язком загальних здібностей, когнітивного та аксіологічного компонентів (В. Риндак); 10) творчими здібностями особистості, інтелектуально-творчою передумовою до творчої діяльності (Д. Богоявленська, А. Брушлінський, Я. Пономарьов, Т. Хомуленко) [11, 118]; 11) ресурсним показником, що уможливорює витрачання/відновлення у процесі життєдіяльності суб'єкта (Є. Варламов, В. Клименко, В. Марков, Ю. Синягін, С. Степанов); 12) «ресурсом творчих можливостей людини, здатністю конкретної людини до здійснення творчих дій, творчої діяльності загалом» [66, с. 14]; 13) основою психічного розвитку індивіда, завдяки якій визначаються темпи та напрями формування особистості [57]; 14) структурним утворенням, що вміщує задатки, нахили, інтереси, прояви загального інтелекту, інтуїтивізм, здібності, інноваційність та ін. [9], Е. де Боно [20], Е. Голубєва [32], М. Каган [38], О.М. Леонтьєв [50], В. Моляко [59-69, 90], С. Рубінштейн [92]; В. Шадріков [122; 123], А. Фурман [111-116], О. Гуменюк [34]; 15) проявом сутності особистості [45; 117]; 16) засобом реалізації творчої та інтелектуальної активності особистості [27; 9]; 17)

механізмом творчого мислення особистості [22] структурою, що вміщує чотири групи особистісних якостей креатива, а саме: світоглядні, ціннісні, інтелектуальні та вольові якості [цит. за 5]; 19) процесом прояву людиною власної індивідуальності [цит. за 5]; 20) соціально-психологічним настановленням на нетрадиційне розв'язання протиріч об'єктивної реальності [43]; 21) синтетичною (інтегрувальною) якістю, що характеризує можливості особистості [55; 74; 75; 87]; 22) сукупністю реальних можливостей, вмінь та навичок, котрі визначаються рівнем їх розвитку [80], Л. Москвичова [70]; 23) спеціальною якістю індивіда, що характеризує відповідність діяльнісних властивостей особистості певній соціальній нормі [36]; 24) внутрішньою готовністю особистості до самореалізації в творчій діяльності [цит. за 5]; 25) системою знань людини, на основі якої будується, регулюється діяльність особистості [21; 49]; 26) потенційною креативністю та когнітивною креативністю [цит. за 5]; 27) властивістю людини, що зумовлюється мотиваційною готовністю до творчості [8]; Дж. Гілфорд [133; 134]; Ю. Гільбух [29]; Г. Костюк [44], О. Кривопишина [46], В. Моляко [59]; Я. Пономарьов [85; 86]; 28) системною структурою, що включає тільки інтелектуальні характеристики та виявляється у певних показниках творчої активності особистості [133; 134; 137]; 29) своєрідною характеристикою, вияв якої залежить від творчої унікальності особистості [99, с. 100].

Л. Дорфман [цит. за 125] під поняттям креативного (творчого) потенціалу розуміє певну можливість, що трактується як вірогідність виникнення «креативних подій». Автором наголошується, що про творчий потенціал особистості можна говорити у трьох площинах: передусім, у контексті співвідношення творчого потенціалу та креативної поведінки, творчості та її результатів; по-друге, йдеться у контексті відносин між творчим потенціалом та його передумовами, тобто механізмами, умовами, чинниками; по-третє, у контексті відносин між творчим потенціалом особистості та креативністю та творчими якостями особистості, оскільки через аналіз творчого потенціалу можна прогнозувати становлення креативних особливостей особистості [цит. за 125].

Розвиток креативного (творчого) потенціалу взаємозумовлений із включеним механізмом внутрішньої активності суб'єкта і продуктивністю творчих процесів (свідомих, підсвідомих і несвідомих). Змістом творчого потенціалу є формально-динамічні (інструментальні) складові індивідуальності людини. Актуалізація творчого потенціалу передбачає трансформацію сфери потенційного, а також зовнішні прояви реально функціонуючих творчих здатностей, репрезентацію універсальної структури, в якій інтегруються як формотворчі, так і змістово-сміслові властивості індивідуальності, розвинуті у певному соціокультурному просторі [58].

Креативний (творчий) потенціал описує якісну властивість, окреслюючи при цьому міру активності особистості у ставленні до себе, інших, природи, всесвіту. Творчий потенціал визначає міру духовності особистості, відбиваючи змістову її наповненість у форматі ціннісно-сміслових та мотиваційно-потребових орієнтирів життя [58]. Принагідно зазначимо, що «креативна особистість – це винахідлива, творчо обдарована особистість, яка реалізує свій творчий потенціал у різних видах діяльності та при вирішенні повсякденних життєвих завдань» [48, с. 7].

Креативний потенціал характеризується як динамічною, так і статичною стороною, проходячи різні рівні власного розвитку. За динамікою він є конструктивно-прогресивним, де має місце продуктивно-якісний рівень, що апіорі визначається таким поняттям як прогрес (особистісний розвиток, суспільний розвій), а за статикою – як деструктивно-регресивний (руйнація, розпад). Водночас конструктивно-прогресивний характер творчого потенціалу забезпечує розвиток, реалізацію та нарощування, «приріст» творчого досвіду. Разом з тим має місце і ситуація «заморожування» творчого потенціалу (зупинка в розвитку), що формує пасивність особистості [58].

П.Ф. Кравчук [45] вважає, що креативний потенціал об'єднує різні якості та властивості особистості та проявляється через творчу силу, яка детермінується змістом і рівнем розвитку потенційних можливостей особистості до трансформації самої себе.

Отже, креативний потенціал є «ресурсом творчих можливостей людини, здатність конкретної людини до здійснення творчих дій, творчої діяльності, як здатність до творчості» [59, с. 14]. Його також можна визначити як системну характеристику особистості, що уможливорює створення, творчість, знаходження нового, невідомого їй самій та, в результаті цього, – унікального.

В.О. Моляко було виокремлено у структурі креативного (творчого) потенціалу особистості такі компоненти:

«– мотиваційний, що характеризується допитливістю, потягом до створення нового, пошуку й розв'язання проблем, задатками, нахилами, що зумовлюють чутливість та вибірковість, надання переваг; загальною динамічністю психічних процесів; інтересами, їх спрямованістю, частотою та систематичністю проявів, домінуванням пізнавальних інтересів;

– емоційний, представлений емоційним забарвленням окремих когнітивних та мотиваційних процесів, емоційним ставленням, почуттями, вибором пріоритетів та переваг; інтуїтизмом як здатністю до прояву неусвідомлюваних оцінок;

– вольовий, представлений наполегливістю, систематичністю у роботі; цілеспрямованістю, рішучістю, працелюбністю, сміливим прийняттям рішень;

– інтелектуальний, представлений швидкістю у засвоєнні нової інформації; проявами загального інтелекту; швидким оволодінням вміннями, навичками; здібностями до реалізації власних стратегій і тактик при розв'язанні різних проблем; схильністю до постійних порівнянь та; творчою спрямованістю на пошуки аналогій, комбінування, реконструювання, змін варіантів, економність у рішеннях, використанні часу, засобів тощо» [37, с. 125].

Креативний потенціал має фізіологічну, психологічну та соціальну сторони, на кожній з яких сукупність певних явищ проявляється та функціонує у деяких конкретних формах, домінантах, за рахунок яких здійснюється реалізація творчого потенціалу особистості [117, с. 14].

О. М. Матюшкіним зазначається, що уже в ранньому дитинстві можливим є виявлення неабиякого творчого потенціалу дитини, що забезпечує можливості творчого розвитку в подальші роки за умов соціального навчання [56; 57]. Автор

розглядає творчість як не лише підсумок, а передусім передумова подальшого розвитку і самореалізації здібностей особистості [56]. У концепції О. М. Матюшкіна творчий потенціал людини складає когнітивне та особистісне «ядро подальшого творчого розвитку людини, і є закладеним в кожному, що відкриває потенційні можливості для його розвитку» [цит. за 5].

Д. Б. Богоявленська [10] «в якості рушійної сили творчого (креативного) потенціалу визначає здатність до саморозвитку. Слідом за авторкою І. В. Львова визначає чотири групи особистісних якостей особистості, які характеризують творчий потенціал особистості:

- світоглядні якості, представлені активною життєвою позицією, оптимізмом, гармонійністю, гуманністю, прагненням до творчості, інновацій, духовного зростання, самоздійснення тощо;

- ціннісні якості, представлені доброзичливістю, тактовністю, щирістю, працьовитістю, толерантністю тощо;

- інтелектуальні якості, представлені далекоглядністю, допитливістю, спостережливістю, почуттям гумору, когнітивною гнучкістю тощо;

- вольовими якостями, зокрема цілеспрямованістю, наполегливістю, сміливістю тощо».

О. Л. Яковлева [цит. за 5] вважає, що творчий потенціал забезпечує оптимальну зміну прийомів дій згідно мінливих умов діяльності та вже набутих знань, вмінь, переконань, яка детермінує результати діяльності, їх новизну, оригінальність тощо, що загалом сприяє творчій самореалізації та саморозвитку.

О. А. Гуськова [цит. за 5] співвідносить творчий потенціал із «когнітивною креативністю» як творчими здібностями і задатками, що ґрунтуються на особливостях творчого мислення. Проте потенційна креативність може як не проявлятися, так і виявитися в поведінці людини, набуваючи якостей поведінкової креативності. Хоча автор і зводить творчий потенціал особистості лише до її когнітивної креативності, яку у нашому дослідженні ми визначаємо як базисну складову творчого потенціалу, проте авторкою доцільно підкреслено високу роль креативного середовища в актуалізації творчого потенціалу.

У психологічних дослідженнях в якості важливого чинника креативного потенціалу визначається мотиваційна готовність до творчості. Оскільки в процесі формування загальних інтелектуальних здібностей провідною є роль генотипу, то у випадку розвитку творчого потенціалу визначними умовами постають середовище і мотивація [цит за 5]. Тому до структурних складових творчого потенціалу слід включити пізнавальні потреби, пізнавальну мотивацію, яка реалізується через пошукову активність і виявляється у підвищеній чутливості та вибірковості до всього нового і незвичного (К. О. Абульханова-Славська, Д. Б. Богоявленська, Дж. Гілфорд, Ю. З. Гільбух, З. С. Карпенко, Г. С. Костюк, В. О. Моляко, Я. О. Пономарьов та ін. У представленому дослідженні мотиваційний компонент творчого потенціалу особистості студента характеризується через міру вираженості у нього внутрішньої вмотивованості на навчально-професійну діяльність.

О. О. Попель визначає творчий (креативний) потенціал як системну характеристику особистості, що дає їй можливість творити, знаходити нове, приймати рішення та діяти оригінально й нестандартно в різних ситуаціях [цит. за 5]. На думку автора, творчий потенціал містить такі складові:

- мотиваційний компонент, що є своєрідністю інтересів особистості, її орієнтація на творчу активність, при цьому провідну роль відіграє пізнавальна мотивація людини;

- інтелектуальний компонент як оригінальність, гнучкість, адаптивність, швидкість та оперативність мислення; легкість асоціацій; високий рівень розвитку творчої уяви та спеціальних здібностей;

- емоційний компонент, що є емоційним супроводом творчості, емоційного налаштування на творчий процес і висвітлює емоційно-образні характеристики психіки;

- вольовий компонент, що є здатністю особистості до саморегуляції та самоконтролю; якості уваги; самостійністю; здатністю до вольової напруги; спрямованістю індивіда на досягнення кінцевої мети творчої діяльності, вимогливістю до результатів власної творчості ситуаціях [цит. за 5].

Значну кількість та високу міцність зв'язків між мотиваційною сферою особистості студентів та їх креативність по мірі включення у навчально-професійну діяльність було показано М.В. Саврасовим та К.С. Кисельовим [40]: від курсу до курсу зростає кількість кореляцій між вербальною та невербальною креативністю та показниками вмотивованості на навчально-професійну діяльність.

А.М. Большакова [15, с. 430-432] підкреслює високу значущість життєтворчих здібностей у становленні креативного потенціалу студента. Авторка визначає життєтворчість як запоруку формування життєвої компетентності – інтегральної системної характеристики особистості, що є сукупністю здатностей до вільного та творчого життєвого визначення й життєздійснення, розвитку індивідуальності, подолання життєвих труднощів та власних обмежень, досягнення важливих життєвих цілей, здійснення вирішальних виборів, гармонізації стосунків з навколишніми. До структури життєтворчих здібностей вона відносить осмисленість життя як вміння знаходити смисл свого існування, відчувати; безумовну цінність життя, формулювати власне життєве призначення; життєстійкість як здатність протистояти життєвим труднощам: долати проблеми та перешкоди, розв'язувати конфлікти, опиратися деструктивному тискові та маніпуляціям навколишніх; цілеспрямованість як уміння формулювати життєві цілі, бути активним, енергійним, рішучим, послідовним та наполегливим у реалізації задумів; пластичність як толерантність до невизначеності, готовність до непередбачуваного майбутнього; прагнення до особистісного зростання як спрямованість на саморозвиток та самовдосконалення; креативність та рефлексивні здібності. Водночас спрямованість, як зауважують науковці, «це установки (диспозиції), котрі стали рисами-якостями особистості» [110, с. 56].

У результаті теоретичного аналізу поняття креативного потенціалу особистості було визначено його компоненти [125]:

1) базисний, що містить невербальну та вербальну креативність, які уможливають розв'язання творчих завдань різного змісту у різних предметних полях незалежно від змісту провідної діяльності особистості;

2) соціально-психологічний або соціально-креативнісний, зокрема креативне середовище, у якому реалізується творча діяльність і реалізується комунікативна та соціальна види креативності, які дозволяють реалізувати творчий характер спілкування та взаємодії у групі;

3) регулятивний, що містить мотивацію творчості як інтерес до творчої діяльності, готовність до ризику як схильність до вирішення складних завдань та пошуку гострих відчуттів, а також метакреативність як регулятивний механізм творчої діяльності;

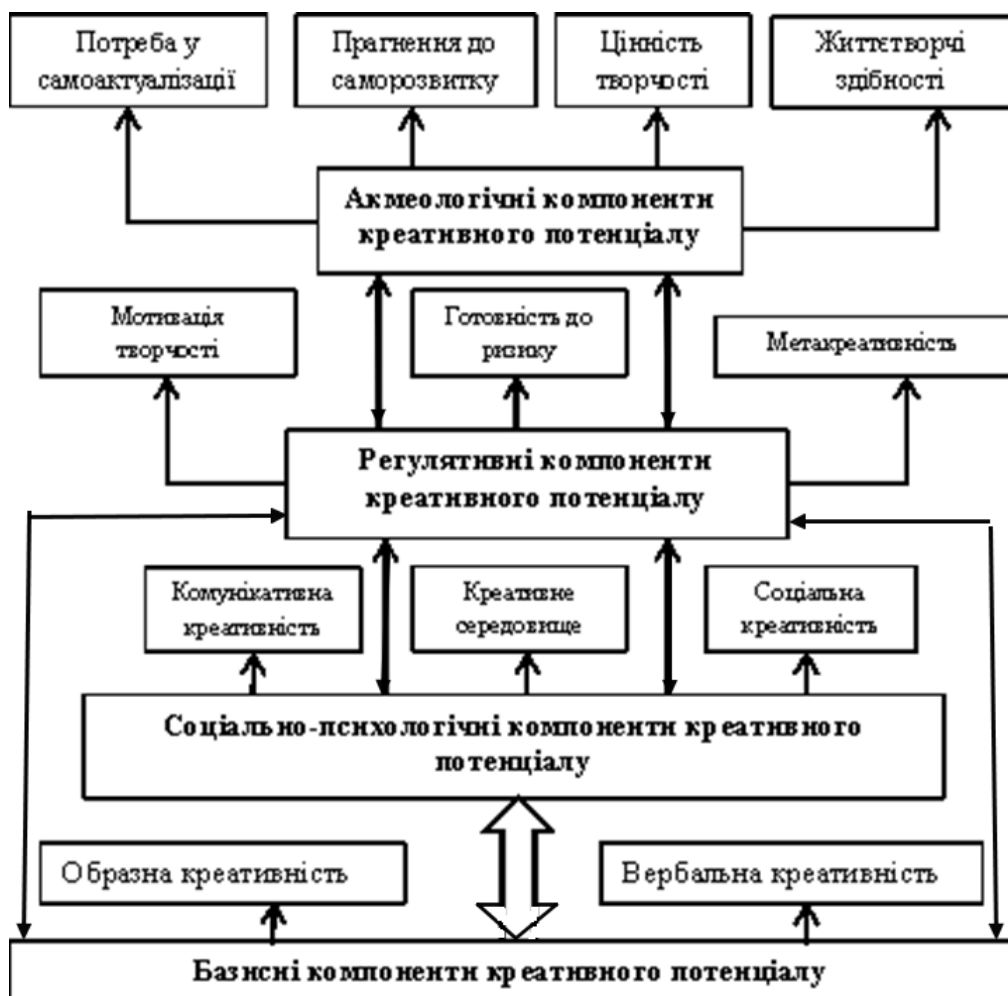

Рис. 1.1 Теоретична модель креативного потенціалу особистості

4) акмеологічний, представлений самоактуалізацією як творчим самоздійсненням, мотивацією саморозвитку як прагненням до самовдосконалення [106], постійне ускладнення внутрішнього світу, пов'язаним з динамічними

змінами в образі світу [47], життєтворчими здібностями як спрямованістю на розвиток та корекцію відносин людини зі світом [цит. за 125] і характеризується осмисленістю життям, життєстійкістю, цілеспрямованістю, пластичністю, прагненням до особистісного зростання, креативністю та рефлексивними здібностями [14], а також уявленнями про творчість як життєву цінність.

Характеризуючи соціально-креативнісний компонент креативного потенціалу студентів слід розглянути феномен соціальної креативності, яка є «творчими здібностями та здатностями індивіда, що виявляються у готовності до створення і використання інноваційних, нетрадиційних або нетривіальних схем мислення і входять до структури обдарованості як незалежний фактор; здатністю розв'язувати проблеми, що виникають усередині статичних систем» [135, с. 77]. Соціальна креативність є здатністю знаходити та застосовувати творчі рішення в ситуаціях професійного спілкування. «Зокрема, це стосується індивідуальних характеристик, які людина використовує для вирішення соціальних проблем оригінальними, унікальними та адекватними ситуації способами» [132].

Соціальна креативність як нестандартне розв'язання соціально-комунікативних завдань, дозволяє створювати новий продукт у сфері міжособистісної взаємодії і властива здебільшого соціально адаптованим особам, які не мають ситуаційної напруги через соціальну взаємодію [84].

«Соціальна креативність є багатовимірною, складною структурою, представленою комунікативно-особистісним потенціалом; специфікою самосвідомості, соціальною перцепцією, мисленням, уявою і уявленнями, здатністю до моделювання соціальних явищ, розумінням людей та їхніх рушійних мотивів» [цит. за 94].

О. В. Поєзднік [82, с. 95] трактує соціальну креативність як особистісну багатовимірну здатність до ефективної соціальної взаємодії і діяльності, яка характеризується такими стандартними для загальної креативності властивостями, як «оригінальність, швидкість, розробленість, гнучкість, та може бути представлена мотиваційним компонентом (готовність до співпраці, мотивація афіліації і творчості), поведінково-комунікативним компонентом

(надситуативність у прийнятті рішень щодо ситуації взаємодії, володіння комунікативними стратегіями, організаторські та комунікативні здатності, соціальна трансгресивність, здатність як до кооперації, так і до конкуренції), когнітивним компонентом (вербальна креативність, соціальний інтелект, групова креативність, тощо) та ціннісно-смісловим компонентом (альтруїзм як цінність, командні цінності, переважання культури колективізму над індивідуалізмом)». Також за результатами емпіричних досліджень «було виявлено низку позитивних зв'язків між соціальною креативністю та іншими соціальними здатностями – організаційними та комунікативними нахилами, комунікативною креативністю» [83, с. 251]. Вважається, що «вивчення компонентів соціальної креативності є нагальним завданням сучасної психології» [41, с. 236, 42].

Вивчення комунікативної креативності як інтегральної властивості особистості, її структури було здійснено О. П. Санніковою та Р. В. Белоусовою [7; 95; 96; 97], які визначили її в якості складної властивості особистості, представленої сукупністю різнорівневих компонентів, що характеризують креативний потенціал, виявляються в спілкуванні та забезпечують його успішність. Р.В. Белоусова до комунікативної креативності відносить усталену властивість особистості, що сприяє нестандартному, нешаблонному розв'язанню ситуацій спілкування, прояву творчості у спілкуванні, генерації оригінальних ідей та засобів спілкування, вибору найбільш оптимальних для суб'єкта стратегій поведінки, що спрямовані на забезпечення успішної взаємодії з іншими людьми [7].

Характеризуючи базисний компонент креативного потенціалу студента доцільно розглянути зв'язок вербальної та невербальної креативності у студентському віці. М.В. Саврасовим у результаті порівняльного аналізу показників образної та вербальної креативності у студентів різних спеціальностей протягом навчання у ЗВО не було визначено істотної мікрівікової динаміки. Значущі відмінності, що носять позитивний характер, були відмічені лише за окремими показниками образної креативності [93]. Автором було показано, що вербальна креативність студентів незалежно від профілю навчання не відзначається мінливістю у рівні прояву [93]. Утім, слід зазначити, що

представлене М. В. Саврасовим дослідження було проведено на вибірці студентів-педагогів різних напрямків підготовки, освітній процес яких іде на спільному тлі – підготовці до здійснення педагогічної діяльності, що вимагає від студентів більшого залучення власних творчих сил.

М.В. Саврасовим також було показано, що структура креативності ускладнюється з віком. Крім того, на початку навчання у ЗВО студентам властивий високий рівень образної креативності та помірний рівень вербальної креативності, далі серед студентів-педагогів найбільш поширеним стає помірний рівень вербальної креативності та помірно-високий – невербальної, а наприкінці навчання у ЗВО студентам-педагогам найбільш властиві помірно-високі показники як вербальної, так і невербальної креативності [93].

М.В. Саврасовим було доведено позитивний вплив на академічну успішність таких компонентів творчої активності, як здатність давати абстрактну назву образам уяви, гнучкість вербальної креативності, метакреативність (на початку навчання у ЗВО), здатність деталізувати вербалізовані образи, здатність до створення оригінальних вербальних образів та метра креативність (у середині навчання у виші), швидкість образної креативності та гнучкість вербальної креативності (наприкінці навчання у ЗВО) [93].

У вивченні мотиваційно-регулятивних чинників базисних компонентів креативного потенціалу дослідження М.В. Саврасова доводить позитивну роль мотивації навчання у виші у становленні образної креативності як здатності постійно створювати нові оригінальні візуальні образи, а також показників вербальної гнучкості, оригінальності та розробленості [93]. Автором показано, що інтринсивна навчальна мотивація корелює з майже усіма параметрами креативності, крім швидкості; ідентифікована навчальна мотивація характеризує студентів з високими показниками як вербальної, так і образної креативності; інтроєктована мотивація негативно пов'язана із показниками креативності, а зовнішнє регулювання не має кореляційних зв'язків із креативністю студентів [93].

Представлені у даному параграфі результати досліджень різних компонентів креативного потенціалу студентів лише частково та фрагментарно висвітлюють

подану у нашому дослідженні проблему креативного потенціалу, тому вивчення його структурних складових вимагає подальших емпіричних розвідок.

1.3. Особливості творчого професійного становлення майбутнього економіста.

Проблема психологічних умов підготовки до професійної діяльності майбутніх економістів є маловивченою у порівнянні із вивченням особливостей професійного становлення представників інших професій (педагогів, психологів, юристів, військовослужбовців, медичних працівників тощо). Складність психологічного аналізу суб'єкта професійно-економічної діяльності полягає у тому, що з одного боку, ця група професій відноситься до типу «Людина – Знак», з іншого боку, вона входить до широкого кола професій, що надають послуги і передбачають активне спілкування з іншими людьми, умовно відносячись до професій типу «Людина – Людина».

М. Теловатою [104] визначено, відповідно до основних функцій економічної сфери, виділяються мотиваційна (психологічна), предметна (фахова), дидактична, методична, комунікативна, управлінська, організаторська, проєктна, обліково-економічна, етична та інші види професійної компетентності економіста. Така поліваріативність та багатофункціональність професійної діяльності економіста зумовлює складність аналізу підходів до його професійної компетентності та умов розвитку творчої професійної діяльності.

Л. Максимовою [54] зазначено, що підготовка майбутніх економістів до професійної діяльності має враховувати такі психолого-педагогічних принципи:

1) урахування здатності застосовувати компетенції, набуті у ЗВО без тривалих процесів донавчання та адаптації на робочому місці через вимоги сучасної економіки, яка заснована на новітніх технологіях та інтелектуальній праці, постійно трансформуючись;

2) урахування поліфункціональності професійної діяльності економіста, зумовлене розмиванням професійних меж його трудових функцій, варіативністю

функцій посадових ролей, зумовлених специфікою конкретного підприємства чи посадою;

3) взаємозумовленістю виробничих функцій економіста із розв'язанням інформаційних задач.

На думку В. Вишпольської [28], професійну діяльність фахівця найповніше характеризують мотиваційно-вольова, змістова (предметна), функціональна, рефлексивна та комунікативна складові. Поєднання суто змістових характеристик професійної діяльності економіста із необхідністю оволодіння майстерністю ділового спілкування вимагає актуалізації креативного потенціалу майбутнього економіста у процесі професійної підготовки у ЗВО.

Ключовими професійними якостями та здатностями майбутнього економіста виступають:

- професійно-спрямовані установки, вольові якості, мотивація професійної діяльності;

- обізнаність у класичних науках, соціально-економічних законах та теоріях, сутності, структурі і тенденціях розвитку економічних систем, а також методах економічного аналізу господарських процесів на мікро- та макрорівнях, методах прийняття рішень; операційних знаннях, уміннях та навичках щодо виконання функціональних обов'язків, нормативній та правовій базі, галузевих стандартах;

- володіння засобами інформаційно-комунікаційних технологій, що дозволяє самостійно реалізувати пошук, аналіз, добір, обробку та передачу інформації для різних навчально-професійних цілей;

- обізнаність у теорії управління, здатність до планування діяльності, цілепокладання та організації діяльності, аналізу її результатів, визначення проблемних аспектів професійної діяльності, впровадження прогресивних форм і методів професійної діяльності;

- саморегуляція когнітивної діяльності, створення і використання інновацій у професійній діяльності;

- здатність до взаємодії з оточуючими людьми, висока міра розвитку умінь професійного спілкування та роботи в групі [13; 54].

Л. Максимовою [54] було визначено професійно важливі здатності та навички майбутнього економіста, зокрема ціннісні орієнтації, мотивацію, адекватні меті та завданням професійної діяльності, світоглядну позицію інформаційно-комунікаційних технологій для життя і діяльності в інформаційному суспільстві; предметні фундаментальні знання, дотичні економічній діяльності; компетенції з виконання функціональних обов'язків, практичного вирішення професійних завдань; рефлексивність як здатність аналізувати поведінку членів колективу та свою власну.

Н. Болюбаш [12, 13] визначено такі важливі для професійної діяльності економіста якості та навички: індивідуальні якості особистості, дотичні до регуляції поведінки в особистому та суспільному житті; системні когнітивні здатності; вміння отримувати й аналізувати інформацію в усіх її формах для розв'язання професійних завдань у фаховій сфері; комунікативні й управлінські здібності, що визначають успішність його існування в соціумі.

Л. Дибковою [35] і О. Лисак [51] визначено такі професійно важливі здатності та знання майбутнього економіста: економічний тип мислення, здатність до впровадження економічного аналізу та проектування економічної діяльності, системне уявлення про розвиток української і світової економіки, обізнаність у принципах прийняття та реалізації економічних та управлінських рішень на мікро- і макрорівнях, здатність до побудови власної економічної позиції тощо; економічне мислення; знання методів економічного аналізу; здатність використовувати економічну інформацію у професійній, виробничій діяльності і в повсякденному житті; здійснювати пошук економічної інформації; здатність проводити економічний, стратегічний аналіз та оцінку фінансово-господарської діяльності підприємств, а також контроль, аудит, перевірку грошових коштів, виробничих запасів, основних фондів у підприємствах, організаціях, установах тощо; обізнаність у проблематиці фінансів, менеджменту та маркетингу, аудиту і міжнародної економіки, права тощо; обізнаність у нормативно-правовій базі; здатність до застосування інформаційних технологій та відповідних програм, вміння працювати з комп'ютерною технікою і визначається таким переліком знань

та вмінь: знання теоретичних основ функціонування комп'ютерної техніки; здатність працювати в мережі Internet та користуватися електронною поштою, володіння спеціалізованим програмним забезпеченням; обізнаність у діловому етикеті та основах конфліктології, толерантність до інших поглядів, здатність до роботи у групі; здатність до саморегуляції, що передбачає адекватну самооцінку, впевненість у собі, самоконтроль, самоефективність, високий рівень мотивації до досягнень, визнання необхідності неперервної освіти протягом життя тощо.

О. Лисак [51] підкреслює важливість обізнаності майбутнього економіста у посадових інструкціях згідно з кваліфікацією фахівця та знання основ ділового етикету.

Н. Почерніна [88] визначає як професійно важливі якості та здатності майбутнього економіста такі:

- здатність знаходити необхідну інформацію, отримувати її з різних джерел та аналізувати згідно поставленої задачі, засобами інформаційних технологій і відповідних програмних продуктів, масової комунікації;
- здатність до критичної оцінки медіатексту та створення власного медіаресурсу у сфері професійної діяльності;
- уміння здійснювати навчально-пізнавальну діяльність;
- здатність отримувати нові знання методами наукового пізнання;
- здатністю підтримувати освітню компетентність, що ґрунтується на вмінні передати власні знання іншим;
- глобальне, структуроване, філософське мислення;
- здатність до планування та прогнозування у визначеній сфері діяльності;
- здатність до самореалізації у визначеній професійній області;
- економічне мислення, свідомість та світогляд;
- здатність реалізувати функції економіста у певній галузі, здійснювати контрольні функції, змінюючи алгоритм дій в мінливих умовах економічної ситуації,
- здатність встановлювати й підтримувати необхідні соціальні контакти;

- здатність встановлювати суб'єкт-суб'єктні відносини задля плідного виконання професійного завдання;
- здатність виробляти та приймати альтернативні рішення, реалізувати їх і бути готовим нести відповідальність за них;
- вміння виконувати різні функції у колективі;
- здатність до продуктивної співпраці з партнерами у групі та команді, навички міжособистісної взаємодії.
- обізнаність у ділових і підприємницьких культурах власної держави та інших країн-партнерів;
- позитивне ставлення до міжкультурної несхожості та володіння діловим етикетом.
- здатність ефективно проводити перемовини з іноземними партнерами, укладати угоди;
- здатність запобігати виникненню конфлікту, сприяти вирішенню конфліктів;
- мотивація особистісного самовизначення та самореалізації в професійному середовищі;
- здатність надавати пріоритети загальнолюдським, громадським та духовним цінностям у реалізації зовнішньоекономічних зв'язків, креативність;
- вміння з оцінки власної діяльності, контролю результатів своєї діяльності, рівня власного розвитку та особистісних досягнень, вміння виявляти, ставити та розв'язувати проблеми.

До професійно важливих якостей та здатностей майбутнього економіста відносять також такі [126]: предметні знання з економічної діяльності, готовність до виконання вузько визначених завдань у професійно-економічній сфері; уміння створювати умови, необхідні для досягнення цілей організації; здатність розробляти плани поточної діяльності, планувати ресурси (матеріальні, фінансові, трудові, розробляти проекти і бізнес-плани); обізнаність у поточній ситуації задля точного відслідковування всіх змін; вміння визначати потенційні загрози для виконання поставлених цілей та їх коригування; вміння підтримувати сприятливий

соціально-психологічний клімат у колективі, використовувати ефективні системи монетарної мотивації працівників; здатність оперативно регулювати та диспетчеризувати діяльність, впроваджувати профілактику конфліктних ситуацій та вирішувати конфлікти, регулювати поведінку персоналу в процесі діяльності підприємства; здатність володіти інформаційними технологіями; вміння застосовувати технології усного та письмового спілкування різними мовами, обирати найбільш сприятливі форми соціальної взаємодії.

А. Спіциною [101] характеризує професійну компетентність майбутніх економістів через оволодіння ними такими здатностями:

- інтересом до отримання знань, умінь і навичок у галузі економіки; пізнавальними, професійними і творчими мотивами, які впливають на досягнення позитивного результату в процесі професійної діяльності;

- здатністю і готовністю аналізувати проблеми і процеси економічної сфери, використовувати на практиці обізнаність та володіння методами обробки інформації;

- здатністю до постановки мети і формулювання завдань, пов'язаних із здійсненням професійних функцій;

- здатністю використовувати методи економічних дисциплін та знання інноваційної економічної діяльності;

- обізнаністю в основних поняттях та методах економіки як наукової дисципліни;

- здатністю працювати на ПК, використовувати операційні системи, представляти інформацію в мережі Інтернет;

- здатністю встановлювати взаємовідносини та здійснювати професійну діяльність в соціумі; аналізувати ситуації, розуміти випадки, обмінюватись інформацією, давати пояснення, аналізувати із логічним висновком, установлювати контакти з клієнтом, налагоджувати довірливі, доброзичливі стосунки;

– розуміти себе, власну значущість і для інших людей, дисциплінованість, уміннями підтримувати гармонійні міжособистісні стосунки, усвідомленням відповідальності за результати власної діяльності.

У результаті аналізу та узагальнення описаних підходів до структури та складу професійної компетентності економіста О. Поєздіком [82] визначено такі її складові:

- мотивація професійної діяльності та інтерес до економіки загалом;
- індивідуальна кар'єрна траєкторія, зумовлена специфікою ціннісних орієнтації професійної діяльності;
- саморегуляція професійної діяльності, конструктивні копінг-стратегії та вольові якості, дотичні досягненню цілей професійної діяльності економіста;
- афіліативна спрямованість, організованість та здатність організувати роботу інших;
- здатність до планування, контролю та оцінки поточної діяльності, а також вміння прогнозувати віддалені результати економічної діяльності;
- комунікативні навички та здатність до конструктивного вирішення конфліктних ситуацій;
- здатність працювати у команді, а також із клієнтами, керівництвом, співробітниками тощо;
- навички усного та письмового спілкування рідною та іноземними мовами, знання ділового етикету;
- фахові знання з професійній діяльності, навички та вміння практичної діяльності економіста;
- метакогнітивні навички та здатності з метою оволодівати новими знаннями, та підвищення самоефективності у стрімкому інформаційному потоці у галузі фінансів та аудиту, здатність до професійного самовдосконалення;
- навички використання операційних систем, програмного забезпечення з метою обробки та передачі даних економічної діяльності, що містять комерційну, фінансову й економіко-статистичну інформацію тощо.

Інші науковці вважають, що «професійна компетентність майбутніх фахівців економіки є важливою характеристикою діяльності фахівця, його інтегративна якість, що є синтезом професійних компетенцій та особистісних професійно важливих якостей» [121].

Проаналізований перелік професійно важливих якостей економіста, його компетенцій, вмінь та навичок дозволяє стверджувати доцільність розвитку креативного потенціалу у майбутніх економістів та урахування регулятивних чинників, що сприяють успішному здійсненню творчої професійної діяльності економіста.

Висновки до першого розділу

1. Категорія «потенціал» ми розглядаємо як сукупність латентних якостей та здатностей, що актуалізуючись можуть забезпечувати регуляцію діяльності та її успішне здійснення. Актуалізація потенціалу забезпечується активністю суб'єкта діяльності, що уможливорює його трансформацію у стан ресурсу. Найбільш вивченим у психології виявляється проблема особистісного потенціалу, серед яких вагоме місце посідає творчий потенціал.

2. Креативний потенціал визначається у представленому дослідженні як інтегральні здатності особистості, що забезпечують готовність до здійснення творчої діяльності, самоактуалізацію та саморозвиток особистості. Структура креативного потенціалу представлена: а) базисним компонентом, що містить образну та вербальну креативність, задля розв'язання креативних завдань незалежно від змісту у будь-якому предметному полі та специфіки діяльності суб'єкта; б) соціально-психологічним компонентом, що характеризується креативним середовищем для успішного здійснення творчої діяльності, комунікативною та соціальною креативністю, які уможливають творчий характер спілкування та взаємодії у групі; в) регулятивним компонентом, що передбачає мотивацію творчості, готовність до ризику, метакреативність як регулятивним механізмом творчої діяльності; г) акмеологічним компонентом, що передбачає потребу у самоактуалізації як творчому здійсненні життєвих завдань, прагнення до

саморозвитку як вмотивованістю на самовдосконалення, життєтворчі здібності та ціннісне ставлення до творчості.

3. Аналіз професійно важливих якостей та компетентності економіста дозволив визначити креативний потенціал як необхідну умову успішної реалізації професійної діяльності, оскільки він забезпечує готовність до соціальної взаємодії, успішного ділового спілкування, нестандартне та оригінальне вирішення складних економічних завдань в умовах викликів сучасного суспільства.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КОМПОНЕНТІВ КРЕАТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ У СТУДЕНТІВ-ЕКОНОМІСТІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ У ЗВО

2.1. Організація та методи дослідження креативного потенціалу студентів-економістів

Досягнення мети дослідження зреалізовувалося поетапно.

На *першому* етапі дослідження нами було створено методичний комплекс дослідження креативного потенціалу та його регулятивних чинників у студентів-економістів.

На *другому* етапі дослідження було емпірично верифіковано структуру креативного потенціалу та вивчено специфіку його базисного, соціально-психологічного та акмеологічного компонентів.

На *третьому* етапі визначено регулятивні чинники креативного потенціалу студентів-економістів з різним рівнем академічної успішності.

На *четвертому* етапі дослідження було визначено шляхи та засоби актуалізації креативного потенціалу студентів-економістів, та перевірено її ефективність за показниками образної, вербальної, соціальної та комунікативної креативності, а також само актуалізації, саморозвитку та життєтворчих здібностей.

Експериментальна вибірка складається зі 169 студентів-економістів, контрольну вибірку у 87 студентів склали фахівці соціономічних спеціальностей (психологи – 49 осіб, 23 – майбутні учителі початкової школи, 15 – майбутніх соціальних працівників).

У дисертації був застосований психодіагностичний комплекс, представлений креативним та регулятивним блоками.

Креативний блок.

Малюнковий субтест тесту креативності Е. Торренса для дослідження невербальної креативності [цит. за 93], спрямований на вивчення образної

оригінальності, розробленості, супротиву замиканню, абстрактності назви та швидкості.

Для діагностики вербальної креативності у осіб дорослого віку нами використано *тест вербальної креативності С. Медніка* у модифікації А. Н. Вороніна [цит за 93], нами було враховано загальний показник вербальної креативності.

Крім того використано тест вербальної креативності засобами кубиків Рорі [124]. Тест передбачає створення історій на основі інтерпретації стимульного матеріалу кубиків, що кидаються. Тест спрямований на вивчення:

- вербальної розробленості (середнє-арифметичний показник кількості слів для 9 стимулів – граней кубика);

1) вербальної швидкості (кількість слів тексту у співвідношенні до часу виконання, вираженого у кількості хвилин);

2) абстрактності назви: міра узагальнення та віддаленості асоціацій, або конкретність назви, її логічна очевидність, чи відсутність назви;

3) вербальної гнучкості як здатності до перемикання на нову тематику відповідно до малюнку на черговій грані кубика;

4) супротиву замиканню як повторюваності у сюжетній лінії через «застрягання» на попередніх стимулах, повернення до подій, які були описані за попередніми стимулами;

5) вербальної оригінальності як метафоричності, віддаленості асоціацій, переваги іменників над дієсловами, включення в історію додаткових персонажів, перевага художнього стилю мовлення, небанальність сюжетної лінії, розгорнутість оповідання, використання ладнопідрядних речень.

Методика дослідження соціальної креативності [93]. Зазначений опитувальник дозволяє оцінити у себе рівень розвитку соціальної креативності, що виступає самооцінкою (уявленнями) про рівень власного розвитку соціально-творчих здібностей.

Методика дослідження комунікативної креативності [96]. Даний опитувальник включає 8 шкал, що дозволяють оцінити як загальний рівень

розвитку комунікативної креативності, так і компоненти комунікативної креативності, зокрема: легкість у спілкуванні, схильність до самопрезентації, схильність до незалежності; рівень конфліктності, емоційну стійкість, схильність до маніпулювання, експресивність, комунікативну компетентність.

Тест соціальної креативності (автор: *Chuanhua.Gu*, адаптація: О. Поєзднік, П. Савостіна [84]). Методика представлена п'ятьма ситуаціями на соціальну тематику, з якими респонденти можуть стикатися у житті. Кожна з п'яти ситуацій тесту представлена як розповідь, і респондентів просять надати якомога більше варіантів розв'язки, що можуть допомогти персонажу кожної ситуації розв'язати соціальну проблему. Респонденти можуть відповісти на запитання у будь-якому порядку, незалежно від послідовності ситуацій та їхніх відповідей [131].

Регулятивний блок

Експериментально-інтроспективна методика «*Метакреативні здібності*» (EIMCA) М.В. Саврасова [136].

Методика дослідження пошуку гострих відчуттів як готовності до ризику [25; 26].

Методика САМОАЛ [127] для вивчення загального показнику самоактуалізації особистості.

Методика дослідження здатності до саморозвитку [47], причому враховувався загальний показник здатності до саморозвитку.

Методика вивчення життєтворчих здібностей [14], причому враховувався загальний показник життєтворчих здібностей.

Методика «*Рівень співвідношення цінності та доступності в різних життєвих сферах*» О.Б. Фанталової [цит. за 106] для вивчення міри значущості цінності «творчість» без урахування доступності її реалізації.

Методика дослідження академічної саморегуляції студентів [129], спрямована на вивчення внутрішньої, ідентифікованої, інтроєктованої та зовнішнього академічної регуляції студентів.

2.2. Базисна складова креативного потенціалу майбутніх економістів

Дослідження базисної складової креативного потенціалу майбутніх економістів передбачало визначення рівня розвитку вербальної та невербальної креативності, зв'язків між ними та вікової динаміки протягом навчання у вищій школі у студентів з різною академічною успішністю. На рис. 2.1 показано рівні розвитку вербальної та невербальної креативності у студентів-економістів. Майже 15% студентів-економістів мають низький рівень образної креативності та усі інші студенти мають середній рівень цього показнику. 17% студентів характеризуються низьким рівнем образної креативності, 9% - високим, усі інші студенти – середнім рівнем вербальної креативності. Такі дані в цілому свідчать про недостатній рівень розвитку сформованості базисної складової креативного потенціалу студентів-економістів.

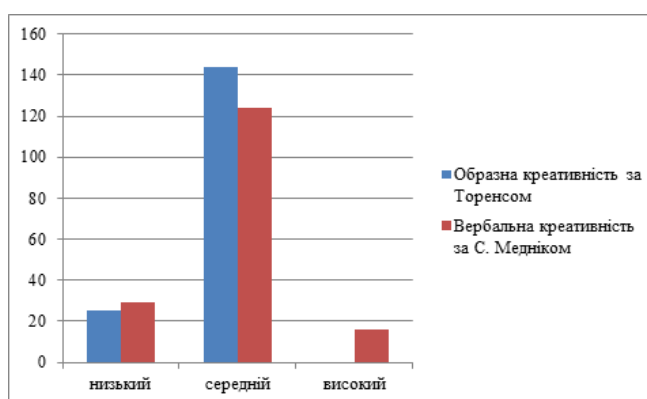

Рис. 2.1 Рівні розвитку вербальної та невербальної креативності у студентів-економістів.

Виявлено гендерні особливості базисної складової майбутніх економістів, дівчата перевищують юнаків за вербальною креативністю ($p < 0,001$), натомість у юнаків виявлено вищі показники невербальної креативності ($p < 0,05$). Отже, дівчата краще вирішують завдання із творчого продукування текстів, написання творів, натомість юнаки характеризуються більш яскравою та продуктивною уявою, у результаті якої народжуються оригінальні образи.

Розглянемо рівень розвитку образної (невербальної креативності) у здобувачів вищої освіти, що навчаються за економічним фахом (бакалаврів та магістрів).

На рисунку 2.2 показано рівень образної швидкості в залежності від курсу навчання студентів-економістів. Показники образної швидкості у студентів-економістів по мірі навчання у виші спадають. Отже, на початку навчання у вищій школі випускники шкіл мали високу здатність швидко продукувати образи уяви, утім по мірі оволодіння економічним фахом через специфіку освітнього процесу та змісту навчання ця здатність у студентів-економістів спадає.

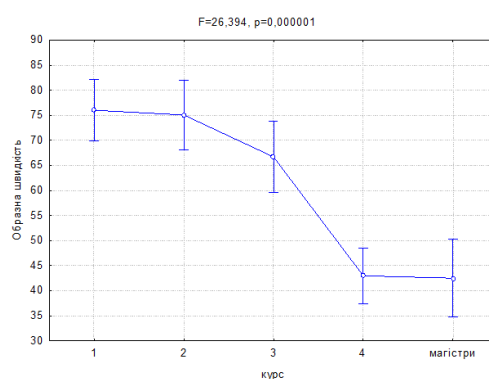

Рис. 2.2 Рівень образної швидкості в залежності від курсу навчання студентів-економістів.

Отже, протягом навчання у ЗВО у студентів-економістів втрачається здатність до швидкого продукування оригінальних образів уяви, ресурси до створення незвичайних ідей, виражених у візуальній формі.

На рисунку 2.3 показано рівень образної оригінальності в залежності від курсу навчання студентів-економістів.

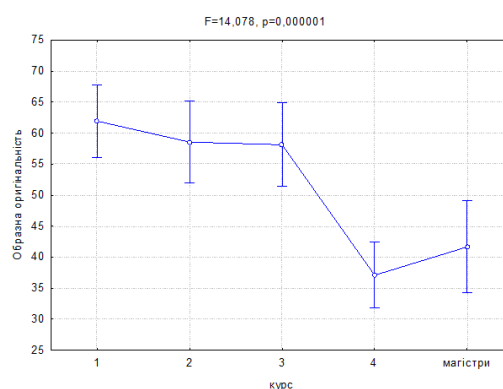

Рис. 2.3 Рівень образної оригінальності в залежності від курсу навчання студентів-економістів.

Показники обраної оригінальності у студентів-економістів по мірі навчання у вищі спадають. Отже, на початку навчання у вищій школі випускники шкіл мали високу здатність створювати оригінальні творчі продукти у візуальній формі, утім по мірі оволодіння економічним фахом через специфіку освітнього процесу та змісту навчання ця здатність у студентів-економістів знижується. Протягом навчання у ЗВО у студентів-економістів втрачається здатність до творчого продукування оригінальних образів уяви, ресурси до створення незвичайних ідей, виражених у візуальній формі.

На рисунку 2.4 показано рівень образної абстрактності назви в залежності від курсу навчання студентів-економістів.

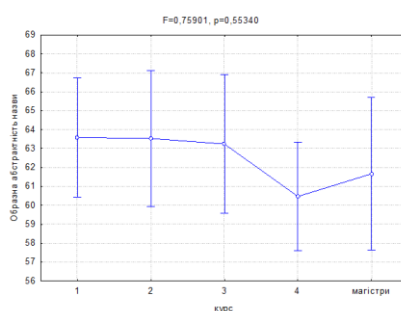

Рис. 2.4 Рівень образної абстрактності назви в залежності від курсу навчання студентів-економістів.

Статистично значущих відмінностей у прояві здатності давати метафоричну абстрактну назву образам уяви у студентів-економістів в залежності від курсу навчання немає. Отже, студенти загалом на середньому рівні здатностей вміють давати оригінальні назви створеним образам уяви.

На рисунку 2.5 показано рівень супротиву замиканню образної креативності в залежності від курсу навчання студентів-економістів. Ці показники по мірі навчання у вищій школі представлені нелінійною тенденцією, спадаючи та зростаючи курс від курсу.

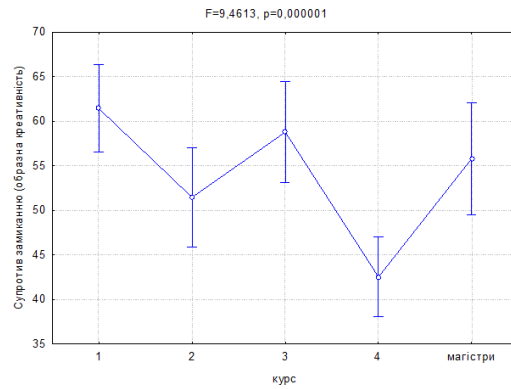

Рис. 2.5 Рівень супротиву замиканню (образної креативності) в залежності від курсу навчання студентів-економістів.

Результати нелінійного спадання показників опору творчому замиканню можуть свідчити про специфіку креативності осіб, що увійшли до вибірок за кожним курсом навчання, а можуть вказувати і на залежність цієї здатності від ситуації тестування. Отримані дані вимагають уточнення, що реалізується у наших наступних публікаціях.

На рисунку 2.6 показано рівень образної розробленості в залежності від курсу навчання студентів-економістів.

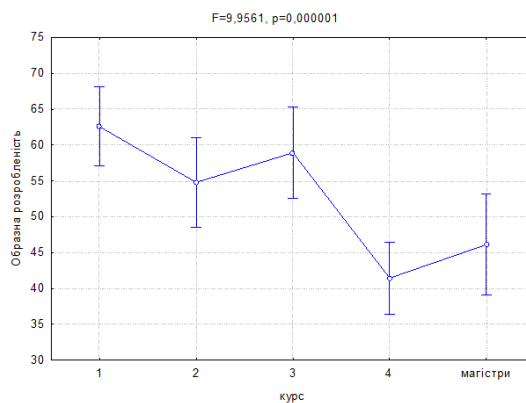

Рис. 2.6 Рівень образної розробленості в залежності від курсу навчання студентів-економістів.

Отже, здатність деталізувати образи уяви загалом знижується у студентів-економістів протягом навчання у ЗВО.

Виявлено, що показники образної креативності загалом спадають по мірі навчання студентів-економістів у ЗВО за спеціальністю «економіка» (рис. 2.7).

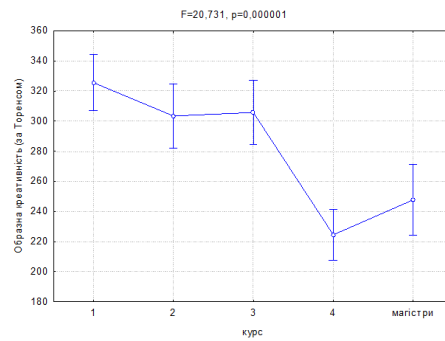

Рис. 2.7 Рівень образної креативності в залежності від курсу навчання студентів-економістів.

Найбільш істотне спадання образної креативності у студентів-економістів відбувається наприкінці навчання на бакалавратурі, що може бути зумовлено першими спробами професіоналізації у практичному її прояві, пошуками роботи, домінуванням професійної складової в освіті над суто навчальною, заклопотаністю проблемами життєвого та професійного самовизначення та перспектив. Оскільки, як відомо, «фахове самовизначення тісно поєднане з тією чи іншою активністю людини і не є просто бездіяльним психологічним процесом» [23, с. 155].

У таблиці 2.1 показано специфіку розвитку образної креативності майбутніх економістів через порівняння середніх значень методики Е. Торренса із вибіркою студентів-соціологів: майбутніх педагогів та психологів.

Таблиця 2.1

Відмінності між студентами-соціологами та студентами-економістами за рівнем розвитку образної креативності

Показники соціальної креативності	Середні значення		t	p	Стандартне відхилення	
	Студенти-соціологісти	Майбутні економісти			Студенти-соціологісти	Майбутні економісти
Образна швидкість	65,75	55,27	2,85	0,005	19,54	27,23
Образна оригінальність	57,19	45,13	3,87	0,000	15,85	23,55
Образна абстрактність назви	61,33	63,34	-1,31	0,191	9,91	9,95
Супротив замиканню	54,88	51,59	1,25	0,212	16,77	17,28

Образна розробленість	57,89	47,27	3,74	0,000	15,38	20,89
Образна креативність (сумарний показник)	297,04	262,60	3,23	0,002	66,38	71,90

Виявлено, що студенти-економісти значно поступаються студентам-соціологам за показниками образної креативності, зокрема за параметрами швидкості продукування образів уяви, їх оригінальності та розробленості. Отже, специфікою образної креативності студентів-психологів є їх загалом нижчий рівень розвитку у порівнянні з іншими представниками соціологічних професій.

На рис. 2.8 показано рівень вербальної розробленості за тестом «Кубики Рорі» у студентів-економістів різних курсів навчання.

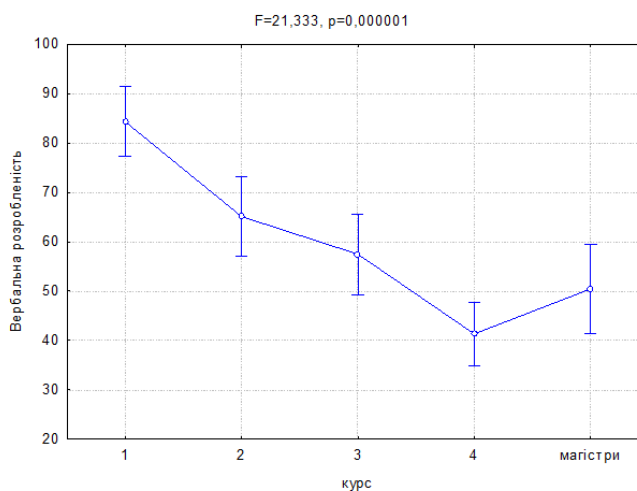

Рис. 2.8 Рівень вербальної розробленості в залежності від курсу навчання студентів-економістів.

Визначено, що здатність деталізовано описувати події, що викладаються за певним сюжетом розповіді, метафорично їх описувати у студентів-економістів знижується протягом навчання у ЗВО. Отримані результати узгоджуються із тенденцією до спадання образної креативності. Отже, загалом студентам-економістам властиве спадання креативнісної розробленості протягом навчання у ЗВО. Це цілком очевидно може негативно позначитись на креативному потенціалі студентів-економістів і вимагає психологічного втручання у межах психолого-педагогічного супроводу освітнього процесу майбутніх економістів.

На рис. 2.9 показано рівень вербальної швидкості за тестом «Кубики Рорі» у студентів-економістів різних курсів навчання. Визначено, що здатність швидко та спонтанно описувати події, що викладаються за певним сюжетом розповіді у студентів-економістів знижується протягом навчання у ЗВО.

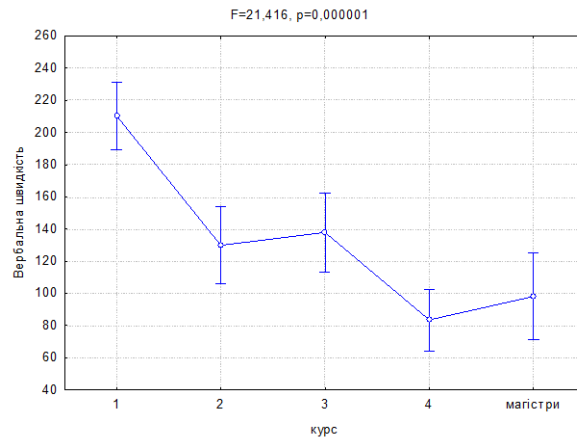

Рис. 2.9 Рівень вербальної швидкості в залежності від курсу навчання студентів-економістів.

Отримані результати щодо зниження вербальної швидкості узгоджуються із тенденцією щодо спадання образної швидкості, що може бути узагальнено нами в якості констатації загального спадання креативнісної швидкості студентів-економістів протягом навчання у ЗВО і розглядатись нами як негативних фактор становлення їх креативного потенціалу.

На рис. 2.10 показано рівень вербальної гнучкості за тестом «Кубики Рорі» у студентів-економістів різних курсів навчання.

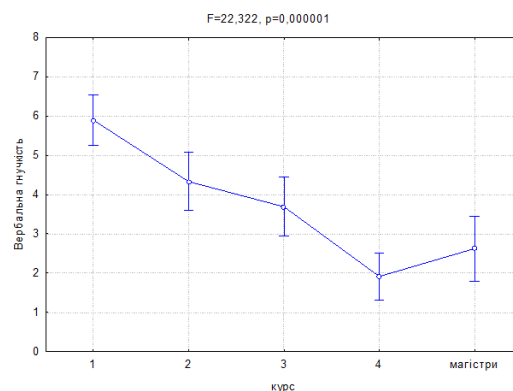

Рис. 2.10 Рівень вербальної гнучкості в залежності від курсу навчання студентів-економістів.

Визначено, що здатність гнучко перемикатись зі стимулу на стимул під час опису подій певної історії, що розгортається за певним сюжетом розповіді у студентів-економістів знижується протягом навчання у ЗВО. Ці результати щодо зниження вербальної гнучкості узгоджуються із тенденцією щодо спадання образного супротиву замиканню, що може бути узагальнено нами в якості констатації загального спадання креативнісної гнучкості студентів-економістів протягом навчання у ЗВО і розглядатись нами як негативна тенденція розвитку креативного потенціалу.

На рис. 2.11 показано рівень вербального супротиву замиканню за тестом «Кубики Рорі» у студентів-економістів різних курсів навчання. На графіку зображено показники, виражені у зворотній шкалі.

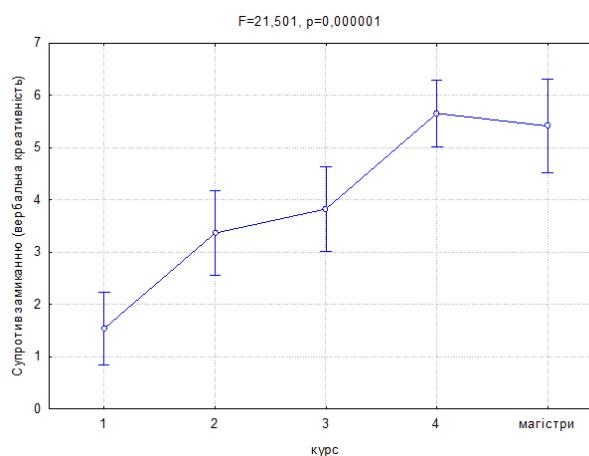

Рис. 2.11 Рівень вербального супротиву замиканню в залежності від курсу навчання студентів-економістів.

Визначено, що здатність змінювати тематику розповіді, не повторюючись та акцентуючи увагу на нові стимули протягом створення оповідання за певним сюжетом у студентів-економістів знижується протягом навчання у ЗВО. Ці дані цілком відповідають зниженню креативнісної гнучкості – опору образного замикання та вербальної гнучкості студентів-економістів.

На рис. 2.12 показано рівень вербальної оригінальності за тестом «Кубики Рорі» у студентів-економістів різних курсів навчання.

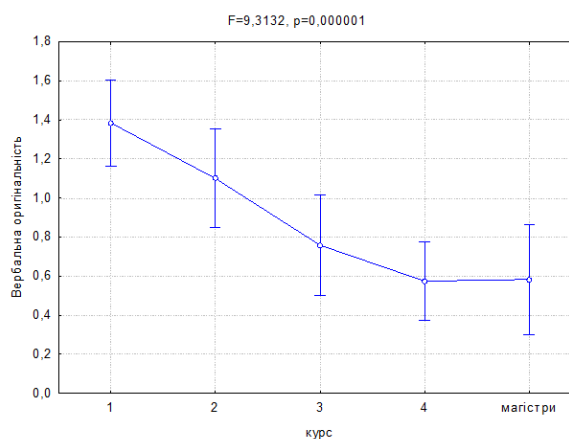

Рис. 2.12 Рівень вербальної оригінальності в залежності від курсу навчання студентів-економістів.

Виявлено, що здатність створювати унікальні за змістом оригінальні письмові твори за певним сюжетом, складеним за послідовністю певних стимулів у студентів-економістів знижується протягом навчання у ЗВО. Ці дані узгоджуються із спаданням образної оригінальності студентів-економістів протягом навчання у ЗВО. Спадання вербальної та невербальної креативності загалом визначається нами як негативна тенденція у становленні креативної оригінальності як важливої здатності креативного потенціалу студентів-економістів.

На рис. 2.13 показано рівень абстрактності назви за тестом «Кубики Рорі» у студентів-економістів різних курсів навчання.

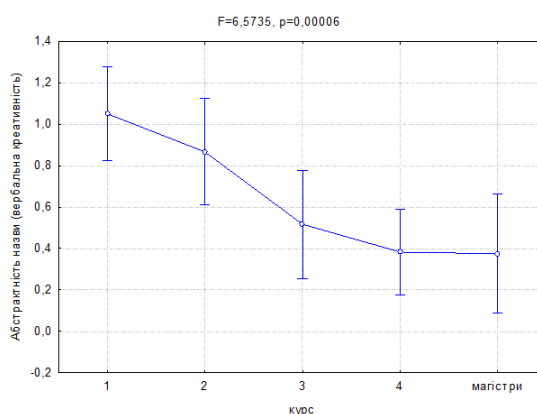

Рис. 2.13 Рівень абстрактності назви в залежності від курсу навчання студентів-економістів.

Виявлено, що здатність надавати абстрактні метафоричні назви для створених письмових творів у студентів-економістів знижується протягом

навчання у ЗВО. На відміну від стабілізації рівня образної абстрактності, вербальна абстрактність у студентів-економістів втрачається.

Загалом показники вербальної креативності (за результатами діагностування за методикою С. Медніка) у студентів від курсу до курсу навчання знижуються (рис. 2.14).

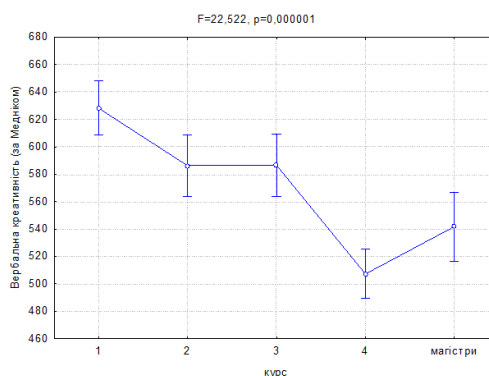

Рис. 2.14 Рівень вербальної креативності в залежності від курсу навчання студентів-економістів.

Отже, загалом образна та вербальна креативність у студентів-економістів з віком знижується, що негативно позначається на їх творчому потенціалі.

У таблиці 2.2 показано специфіку розвитку вербальної креативності майбутніх економістів через порівняння середніх значень методики Е. Торренса із вибіркою студентів-соціологів: майбутніх педагогів та психологів. Виявлено, що за усіма показниками вербальної креативності, крім оригінальності, студенти-економісти поступаються майбутнім психологам та педагогам. Отже, загалом майбутні соціологи (педагоги, психологи як представники гуманістично-спрямованих професій) є більш креативними, ніж майбутні економісти у сфері створення творчих текстів. Ці результати є цілком логічними і зумовлені специфікою майбутньої професійної діяльності, яка у педагогів та психологів є більш творчо орієнтованою через необхідність бути обізнаним у казках, притчах, мати вміння до пояснення різних психолого-педагогічних закономірностей у поведінкових проявах людей, натомість зміст економічної діяльності не вимагає проявів вербальної креативності, радше високого рівня вербального інтелекту, особливо за математичними субтестами.

Таблиця 2.2

Відмінності між студентами-соціологами та студентами-економістами за рівнем розвитку образної креативності

Показники соціальної креативності	Середні значення		t	p	Стандартне відхилення	
	Студенти-соціологісти	Майбутні економісти			Студенти-соціологісти	Майбутні економісти
Вербальна розробленість	67,63	52,13	3,85	0,000	28,72	23,59
Вербальна швидкість	169,38	98,44	6,31	0,000	75,55	70,68
Вербальна гнучкість	4,43	2,97	3,93	0,000	2,38	2,47
Супротив замиканню (вербальна креативність)	2,94	4,89	-4,98	0,000	2,48	2,60
Вербальна оригінальність	1,00	0,78	1,84	0,067	0,72	0,79
Абстрактність назви (вербальна креативність)	0,85	0,45	3,51	0,001	0,78	0,69
Вербальна креативність (за Медніком)	588,04	549,00	3,40	0,001	78,95	70,19

У таблиці 2.3 показано кореляції показників образної та вербальної креативності студентів-економістів. Визначено, що найбільш сильними зв'язками характеризуються показники вербальної креативності (за тестом С. Медніка) у зіставленні із образною швидкістю (0,78) та образною оригінальністю (0,78), а також образною розробленістю (0,76) та супротиву замиканню (0,68). Отже здатність створювати оригінальні самобутні тексти передбачає високу міру розвитку образної уяви, що виражається у вмінні швидко деталізовано та оригінально представляти образ у візуальній формі.

Таблиця 2.3

Кореляції образної та вербальної креативності студентів-економістів

Показники креативності	Вербальна розробленість	Вербальна швидкість	Вербальна гнучкість	Супротив замиканню (вербальна креативність)	Вербальна оригінальність	Абстрактність назви (вербальна креативність)	Вербальна креативність (за Медніком)
Образна швидкість	0,63***	0,63***	0,67***	-0,68***	0,47***	0,30***	0,78***
Образна оригінальність	0,57***	0,58***	0,64***	-0,71***	0,42***	0,29**	0,78***
Образна абстрактність назви	0,16*	0,18*	0,11	-0,16*	0,12	0,03	0,33***
Супротив замиканню (образна креативність)	0,47***	0,53***	0,43***	-0,56***	0,38***	0,26**	0,68***
Образна розробленість	0,58***	0,62***	0,63***	-0,64***	0,39***	0,28**	0,76***

* $p < 0,05$ ** $p < 0,001$ *** $p < 0,0001$

Показники образної швидкості, в свою чергу, сильно корелюють із вербальною гнучкістю (0,67) та супротивом замиканню (-0,68), а також вербальною розробленістю та швидкістю (по 0,63).

Образна оригінальність передбачає високий опір одноманітності вербального матеріалу (-0,71), високу вербальну розробленість (0,57), швидкість (0,58), гнучкість (0,64).

Високою силою відзначаються зв'язки образної розробленості із вербальною гнучкістю (0,63), швидкістю (0,62), розробленістю (0,58).

Серед зв'язків середньої сили слід зазначити кореляції образної швидкості із вербальною оригінальністю (0,47) та абстрактністю назви у структурі вербальної креативності (0,30), образної оригінальності – із вербальною оригінальністю (0,42) та абстрактністю назви у структурі вербальної креативності (0,39), супротиву образного замикання – знов-таки із вербальною оригінальністю (0,38) та

абстрактністю назви у структурі вербальної креативності (0,26) та образної розробленості – із цими ж вербальними показниками (0,39 та 0,28 відповідно).

Супротив замиканню образної креативності позитивно корелює із вербальною розробленістю (0,47) та гнучкістю (0,43).

Серед слабких зв'язків виділено кореляції образної абстрактності назви та вербальної розробленості (0,16), швидкості (0,18) та супротиву замиканню (-0,16), що загалом виявляється парадоксальним: у роботі із візуальним образним матеріалом студенти-економісти здатні надавати метафоричні абстрактні назви малюнкам, утім для підбору назв для вербального матеріалу (власний текстів) вони користуються конкретними поняттями, нехтуючи художні прийоми та засоби семантичної виразності. Ці обставини на тлі спадання показників креативності протягом навчання студентів-економістів у ЗВО дають підстави говорити про необхідність впровадження системи психолого-педагогічного супроводу творчій діяльності майбутніх економістів.

Представлені показники креативності було факторизовано, у результаті чого було отримано двофакторну модель базисної складової креативного потенціалу майбутніх економістів (таблиця 2.4).

До першого фактору (загальною вагою 5,16 при 38,4% дисперсії) увійшли у порядку значущості: вербальний супротив замиканню (-0,84), вербальна розробленість (0,84), вербальна гнучкість (0,83), абстрактність назви по вербальному тесту креативності (0,76), вербальна швидкість (0,74), вербальна оригінальність (0,73), вербальна креативність за С. Медніком (0,68), образна швидкість (0,57) та образна оригінальність (0,50).

Зміст другого фактору представлений образною розробленістю (0,73), вербальною креативністю а тестом С. Медніка (0,69), супротивом образного замикання (0,66), образною оригінальністю та абстрактністю назви (0,64) образною швидкістю (0,56).

Таблиця 2.4

**Факторна структура базисної складової креативного потенціалу
студентів-економістів**

Показники креативності	Фактор 1	Фактор 2
Образна швидкість	0,569087	0,562535
Образна оригінальність	0,501540	0,641177
Образна абстрактність назви	-0,167643	0,643616
Супротив замиканню (образна креативність)	0,336370	0,659703
Образна розробленість	0,433122	0,730044
Вербальна розробленість	0,838774	0,342896
Вербальна швидкість	0,747999	0,439840
Вербальна гнучкість	0,835830	0,362780
Супротив замиканню (вербальна креативність)	-0,844058	-0,433821
Вербальна оригінальність	0,734048	0,171685
Абстрактність назви (вербальна креативність)	0,766084	-0,102524
Вербальна креативність за С.Медніком	0,680279	0,691166
Факторна вага	5,166826	3,258512
% дисперсії	0,430569	0,271543

Виявлено, що студенти з низькою успішністю у навчання наприкінці навчання характеризуються найнижчим рівнем образної швидкості (рис. 2.15), натомість при високій успішності наприкінці навчання майбутні економісти зберігають достатньо високу образну швидкість. На початку навчання у вищій школі студенти економічного профілю не відрізняються рівнем образної швидкості в залежності від академічної успішності.

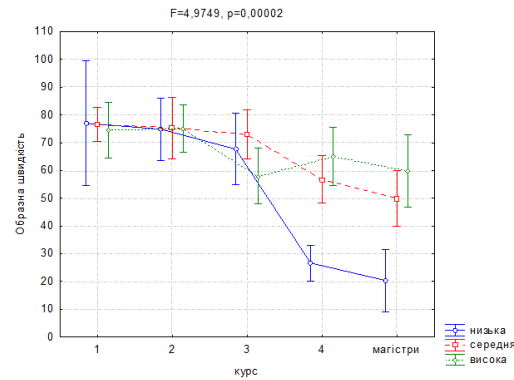

Рис. 2.15 Рівень образної швидкості в залежності від курсу навчання та академічної успішності студентів-економістів.

Рівень образної швидкості в залежності від курсу навчання та академічної успішності студентів-економістів має статистичні відмінності (рис. 2.16).

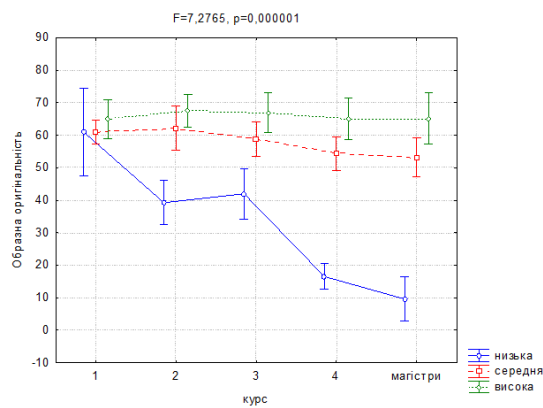

Рис. 2.16 Рівень образної швидкості в залежності від курсу навчання та академічної успішності студентів-економістів.

На початку навчання у виші усі студенти незалежно від рівня успішності у навчанні мають високі показники образної швидкості, утім протягом наступного навчання у студентів-економістів з низькою академічною успішністю показники образної швидкості починають спадати. У студентів із середньою та високою академічною успішністю істотних зрушень у рівні образної швидкості протягом навчання у виші не відбувається.

Показники абстрактності назви в залежності від академічної успішності та курсу навчання не відрізняються (рис. 2.17).

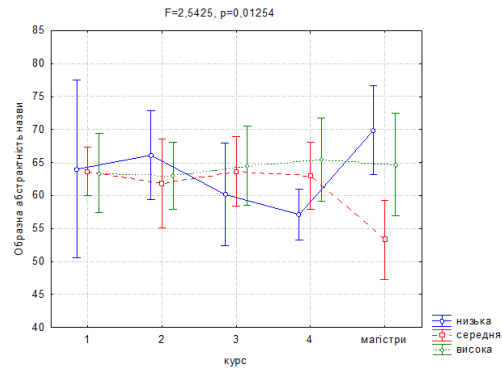

Рис. 2.17 Рівень образної абстрактності назви в залежності від курсу навчання та академічної успішності студентів-економістів.

Показники супроводу замиканню образної креативності не залежать від академічної успішності та курсу навчання (рис. 2.18).

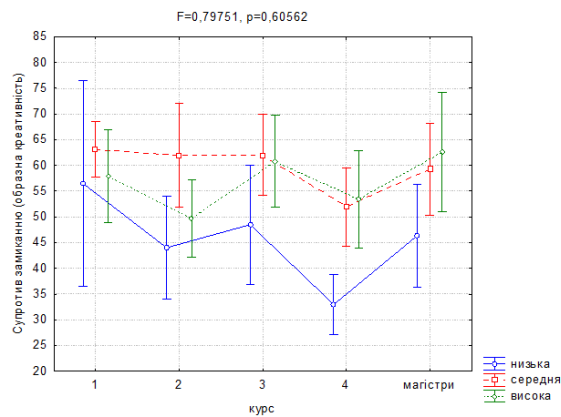

Рис. 2.18 Рівень образного супроводу замиканню в залежності від курсу навчання та академічної успішності студентів-економістів.

Показники образної розробленості не залежать від академічної успішності та курсу навчання (рис. 2.19).

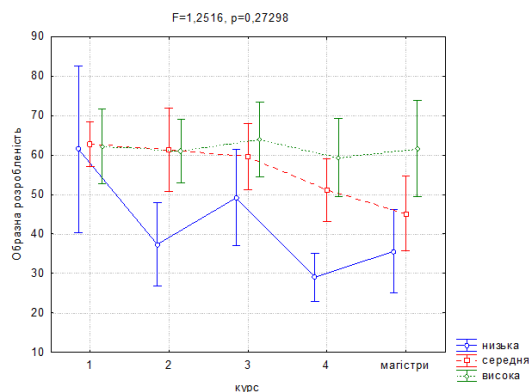

Рис. 2.19 Рівень образної розробленості в залежності від курсу навчання та академічної успішності студентів-економістів.

Загалом сумарний показник образної креативності зменшується протягом навчання у ЗВО у студентів-економістів із низькою академічною успішністю (рис.2.20).

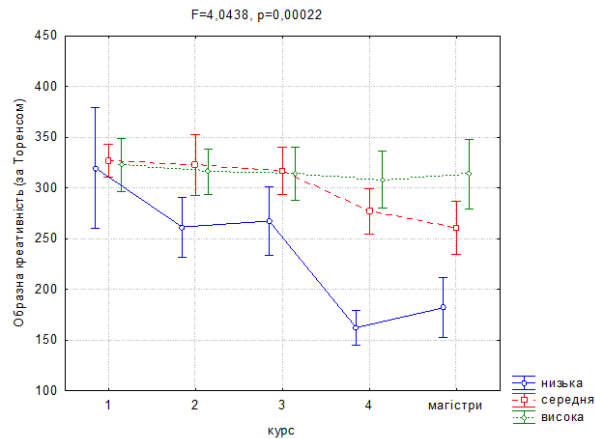

Рис. 2.20 Рівень образної креативності в залежності від курсу навчання та академічної успішності студентів-економістів.

Показники вербальної розробленості в усіх студентів незалежно від рівня академічної успішності знижуються протягом навчання у виші (рис. 2.21).

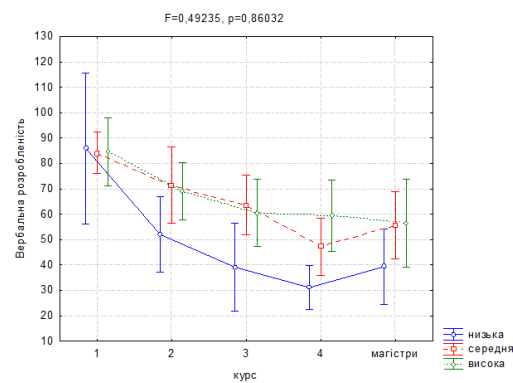

Рис. 2.21 Рівень вербальної розробленості в залежності від курсу навчання та академічної успішності студентів-економістів.

Показники вербальної швидкості в усіх студентів не залежать від рівня академічної успішності і плавно знижуються протягом навчання у виші (рис. 2.22).

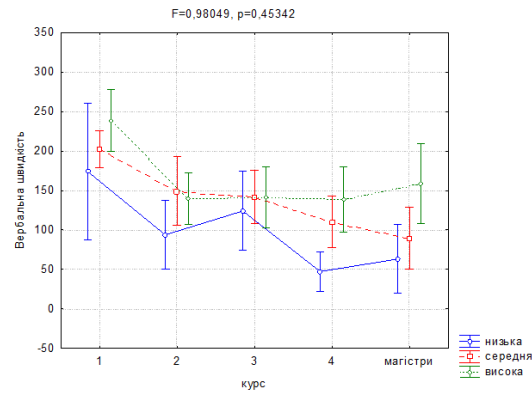

Рис. 2.22 Рівень вербальної швидкості в залежності від курсу навчання та академічної успішності студентів-економістів.

Показники вербальної гнучкості в усіх студентів не залежать від рівня академічної успішності і плавно знижуються протягом навчання у виші (рис. 2.23).

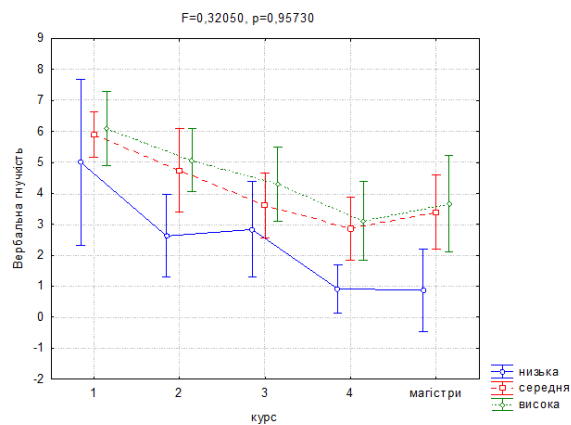

Рис. 2.23 Рівень вербальної гнучкості в залежності від курсу навчання та академічної успішності студентів-економістів.

Показники вербального супротиву замиканню в усіх студентів не залежать від рівня академічної успішності і плавно знижуються протягом навчання у виші (рис. 2.24).

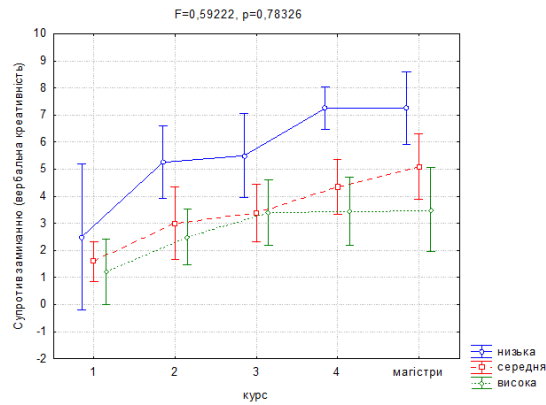

Рис. 2.24 Рівень вербального супротиву замиканню в залежності від курсу навчання та академічної успішності студентів-економістів.

Показники вербальної оригінальності в усіх студентів не залежать від курсу навчання та представлені нижчим рівнем у студентів-економістів з низьким рівнем академічної успішності. Загальне зниження оригінальності протягом навчання у виші є статистично не значущим (рис. 2.25).

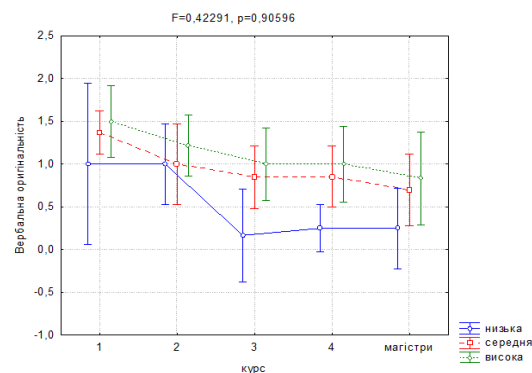

Рис. 2.25 Рівень вербальної оригінальності в залежності від курсу навчання та академічної успішності студентів-економістів.

Показники вербальної абстрактності назви в усіх студентів не залежать від курсу навчання та представлені нижчим рівнем у студентів-економістів з низьким рівнем академічної успішності. Загальне зниження цього показнику протягом навчання у виші є статистично не значущим (рис. 2.26).

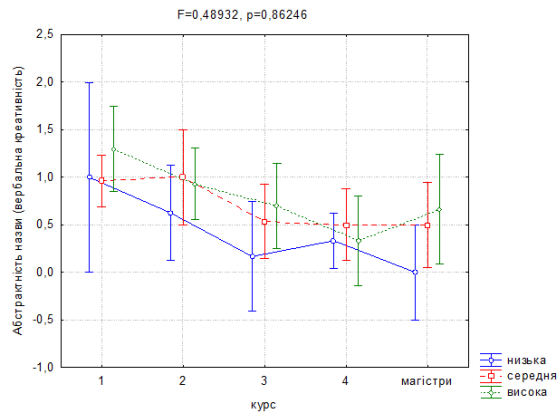

Рис. 2.26 Рівень абстрактності назви вербальної креативності в залежності від курсу навчання та академічної успішності студентів-економістів.

Показники вербальної креативності загалом в усіх студентів з середньою та високою академічною успішністю не залежать від курсу навчання та представлені вищим рівнем, ніж у студентів-економістів з низьким рівнем академічної успішності, рівень вербальної креативності яких протягом навчання у вищі істотно знижується (рис. 2.27).

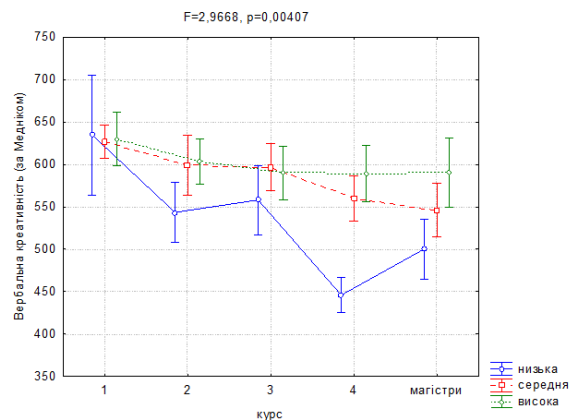

Рис. 2.27 Рівень вербальної креативності в залежності від курсу навчання та академічної успішності студентів-економістів.

Отже, основними характеристиками базисного компоненту креативного потенціалу майбутніх економістів є:

- загалом зниження показників вербальної та невербальної креативності протягом навчання у вищій школі від курсу до курсу, особливо при низькій академічній успішності;

- низький рівень вербальної та невербальної креативності у порівнянні з іншими студентами-соціономістами;
- міцністю зв'язків вербальної та невербальної креативності, передусім усіх параметрів образної креативності із загальним показником вербальної креативності;
- парадоксальністю зв'язків вербальної та невербальної сторін креативності за параметром абстрактності назви: студенти-економісти, що характеризуються високим рівнем здатності до абстрагування при роботі із візуальним образним матеріалом, мають низький рівень здатності давати абстрактну назву для вербального матеріалу (текстів).

2.3. Соціально-креативнісна складова креативного потенціалу майбутніх економістів

У результаті аналізу соціально-креативнісного компоненту креативного потенціалу студентів-економістів було визначено рівень розвитку їх соціальної креативності. Більшість студентів-економістів (понад 90%) мають рівень соціальної креативності є трохи вище середнього, вище середнього – одна четверта та середній рівень близько 20%.

Для вивчення показників комунікативної креативності у студентів-економістів був використаний «Тест-опитульник комунікативної креативності» О. П. Саннікової та Р. В. Белоусової, результати діагностування показані на діаграмі, представлений на рис 2.28, що відображає ступінь прояву показників комунікативної креативності.

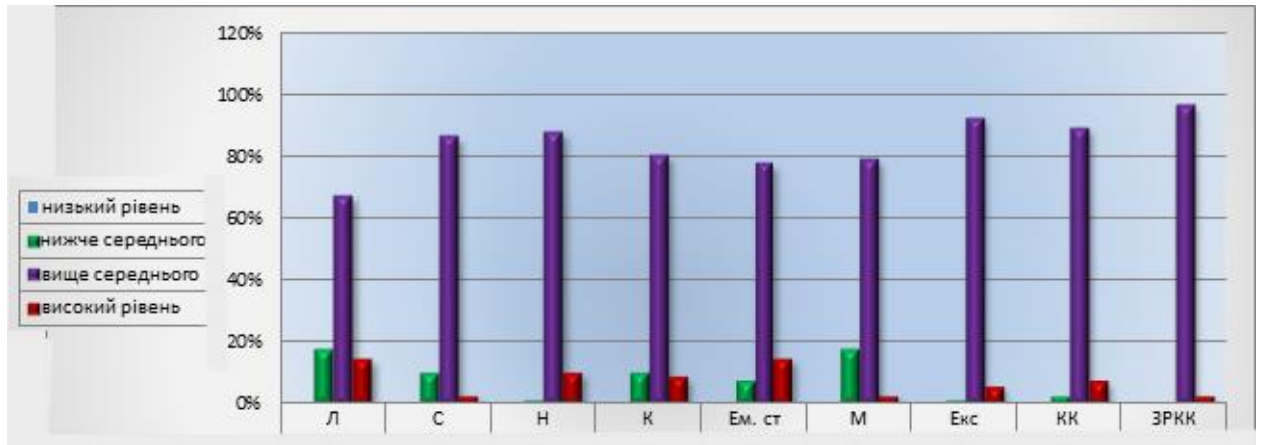

Рис. 2.28. – Результати за методикою «Комунікативна креативність» студентів-економістів [4]: Л – легкість; С – самопрезентація; Н – незалежність; К – конфліктність; Ем. ст. – емоційна стійкість; М – маніпулятивність; Екс – експресивність; КК – комунікативна компетентність; ЗРКК – загальний рівень комунікативної креативності

Рівень розвитку комунікативної креативності та її компонентів у групі студентів-економістів визначено переважно на рівні вище середнього. Загалом такий рівень є достатнім для фахівців-економістів, беручи до уваги, що розвиток комунікативної креативності є професійно важливою, хоча не першочерговою якістю для представників цієї професії.

Виявлено гендерні особливості комунікативної креативності майбутніх економістів, дівчата перевищують юнаків за експресивністю ($p < 0,01$) та комунікативною компетентністю ($p < 0,05$). Отже, загалом комунікативна креативність як здатність творчо вирішувати комунікативні ситуації у спілкуванні є гендерно-зумовленою здатністю і характеризує дівчат.

На рис. 2.29 показано динаміку рівня легкості комунікативної креативності студентів-економістів протягом навчання у виші.

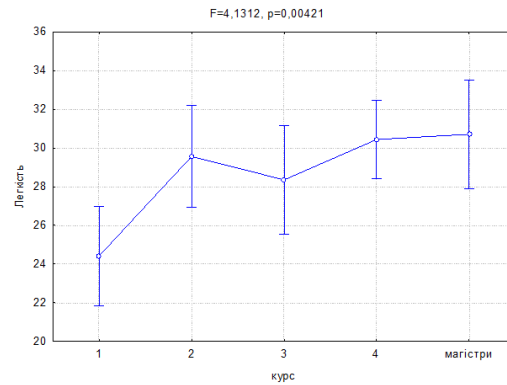

Рис. 2.29 Рівень легкості в залежності від курсу навчання студентів-економістів.

Визначено в цілому позитивну динаміку комунікативної легкості студентів-економістів курс від курсу навчання. Отже, протягом навчання студенти-економісти оволодівають здатністю легко вступати у комунікативну взаємодію, соціальні контакти та легко висловлювати власні думки. Отже, по мірі навчання у ЗВО у студентів-економістів зростає швидкість вступу в соціальний контакт, вміння знайомитись з новими людьми (навіть за відсутності власної ініціативи). Старшокурсникам більш властиве почуття легкості та свободи у незнайомих соціальних умовах, натомість на початкових курсах студентам-економістам більш властива здатність розгубитися, вони більш складно адаптуються до нових фактів та соціальних обставин.

На рис. 2.30 показано, що рівень самопрезентації комунікативної креативності студентів-економістів протягом навчання у виші не змінюється.

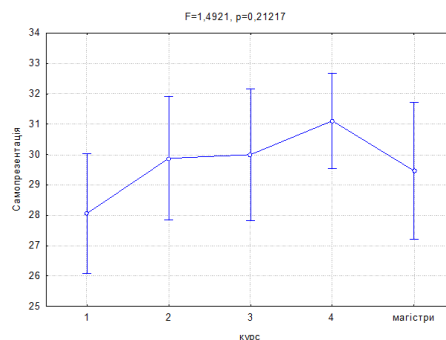

Рис. 2.30 Рівень самопрезентації в залежності від курсу навчання студентів-економістів.

Загалом студентам-економістам властивий середній рівень здатності до комунікативного самовираження та самоствердження, достатньо висока

самооцінка, достатній рівень мовленнєвої діяльності та потреби у спілкуванні, а екстравагантність, почуття гумору, ініціатива у спілкуванні із прагненням підкреслювати "Я" виражені помірно.

На рис. 2.31 показано статистично не значущу позитивну динаміку рівня незалежності комунікативної креативності студентів-економістів протягом навчання у виші.

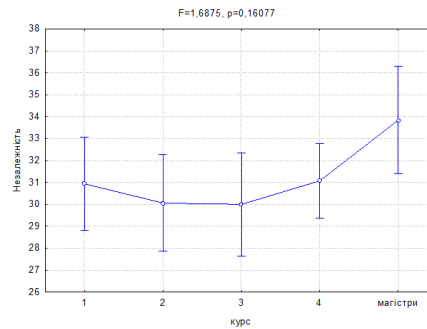

Рис. 2.31 Рівень незалежності комунікативної креативності в залежності від курсу навчання студентів-економістів.

Студентам-економістам загалом властива достатньо висока незалежність мислення від стереотипів та зовнішнього впливу. Вони самостійно ставлять проблеми, мають розвинену здатність перейти до розумного ризику, готові долати перешкоди, мають толерантність до невизначеності, готовність протистояти думкам інших.

На рис. 2.32 показано, що рівень конфліктності комунікативної креативності студентів-економістів протягом навчання у виші не змінюється.

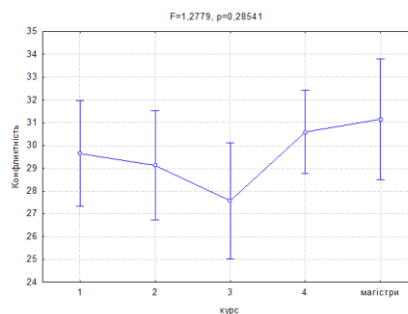

Рис. 2.32 Рівень конфліктності комунікативної креативності в залежності від курсу навчання студентів-економістів.

На помірному рівні у студентів-економістів виражена агресивність у захисті його "Я", критичність та скептицизм, соціальна мужність, здатність до відхилення від шаблону в поведінці, прямота суджень та чесність, ревність та відданість, енергійність та винахідливість, впевненість в умовах невизначеності, висока самооцінка та гордість. Конфлікт для студентів-економістів може виступати як потенційна руйнація, так і як потенція творчості, створення нової соціальної ситуації.

На рис. 2.33 показано, що рівень емоційної стійкості комунікативної креативності студентів-економістів протягом навчання у виші не змінюється.

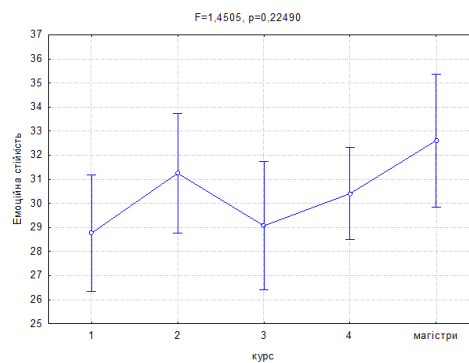

Рис. 2.33 Рівень емоційної стійкості комунікативної креативності в залежності від курсу навчання студентів-економістів.

Загалом студенти-економісти характеризуються достатнім рівнем емоційної стійкості, що позбавляє їх від необхідності дотримуватися відомих речей, подій, фактів і відкриває шлях до використання нових шляхів та можливостей.

На рис. 2.34 показано, що рівень маніпулятивності комунікативної креативності студентів-економістів протягом навчання у виші не змінюється.

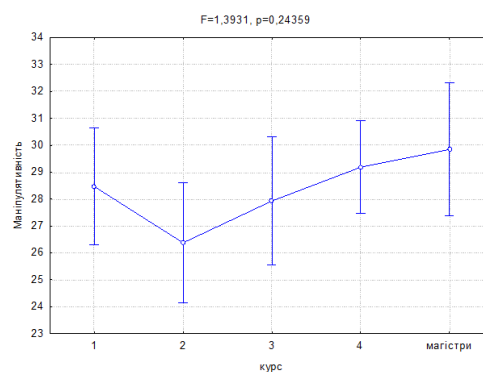

Рис. 2.34 Рівень маніпулятивності комунікативної креативності в залежності від курсу навчання студентів-економістів.

Тенденція до маніпуляції, яка, передусім, проявляється у здатності до організації та співпраці, здатність правильно визначити цінність явищ, швидко та правильно її використовувати, легко змінювати та експериментувати, легко відмовитися подразнюючі ідеї та швидко орієнтуються в реальності властива студентам-економістам на середньому рівні незалежно від курсу навчання.

На рис. 2.35 показано, що рівень експресивності комунікативної креативності студентів-економістів протягом навчання у виші збільшується.

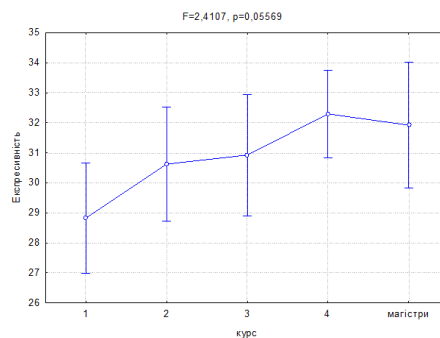

Рис. 2.35 Рівень експресивності комунікативної креативності в залежності від курсу навчання студентів-економістів.

Отже, мовлення та спосіб вираження думки у студентів-економістів протягом навчання у виші стають більш виразними. Цінність виразності у спілкуванні творчості проявляється в тому, що успішність спілкування зумовлена багатим і різноманітним рольовим репертуаром, що виражений у студентів-економістів на середньому рівні. Ця властивість у них зростає від курсу до курсу, що проявляється у зростанні багатства мовлення, міміки, пантоміміки та всіх вчинках взагалі, в способах, коли вони подумують поведінку під час спілкування з іншими людьми. Це робить старшокурсників більш індивідуально націленими і психологічно ефективними у впливі на інших людей.

На рис. 2.36 показано, що рівень комунікативної компетентності студентів-економістів протягом навчання у виші зростає.

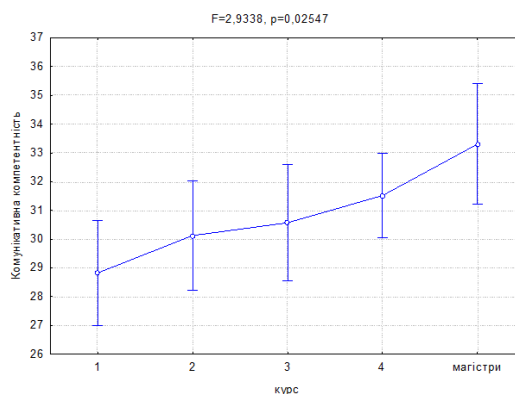

Рис. 2.36 Рівень комунікативної компетентності в залежності від курсу навчання студентів-економістів.

Отже, рівень володіння комунікативними здатностями у студентів зростає протягом набуття досвіду спілкування за час навчання у виші. Соціальна творчість зумовлена тривалим накопиченням відповідного комунікативного досвіду, який консолідується в навичках, знаннях та вміннях для вирішення певних проблем. У галузі спілкування комунікативна компетентність, яка займає важливе місце у структурі комунікативної творчості, поступово зростає протягом навчання у ЗВО. У творчості важливі не тільки навички, але й можливість генерувати нові ідеї, нові думки, нові підходи та рішення за допомогою їхньої допомоги. Студенти-економісти збільшують протягом навчання у виші запас знань, що відображає орієнтацію їх інтересів, легкість їх використання. З іншого боку, зростання обізнаності та соціальної ерудиції стає на заваді у старшокурсників творчій спонтанності у прийнятті соціальних рішень. Численні навички вирішення проблем призводять до того, що людина більше не прагне знайти нові незалежні, оригінальні рішення, а відтак ці обставини можуть ускладнювати актуалізацію креативного потенціалу у студентів-економістів.

Рис. 2.37 відображає результати студентів-економістів за методикою «КОС-2». У межах цієї групи у 40% респондентів рівень комунікативних схильностей є нижчим за середній, а високий та найвищий рівні має 36% досліджуваних, інші досліджувані мають середній рівень. Рівень розвитку організаційних схильностей у студентів-економістів є вищим, оскільки низький рівень властивий лише 10% студентів.

Гендерних відмінностей у показниках організаторських та комунікативних схильностей у студентів-економістів виявлено не було.

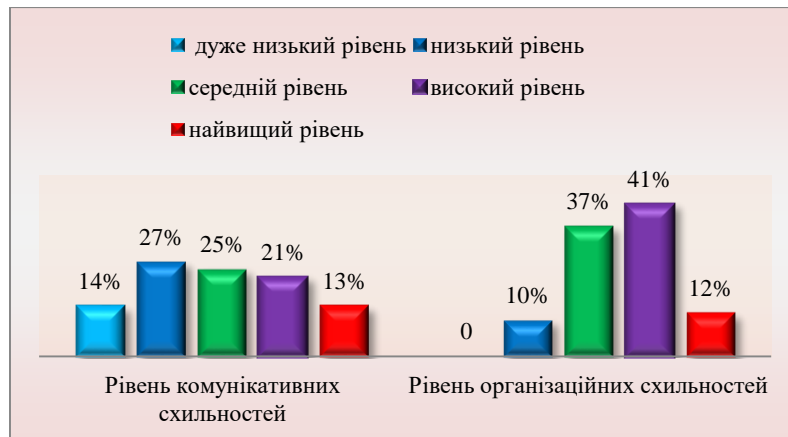

Рис. 2.37 – Результати за методикою «КОС-2» студентів-економістів

На рис. 2.4 наведено результати, які отримали студенти-економісти, за тестом «Визначення соціальної креативності особистості».

Комунікативні нахили студентів-економістів відзначаються позитивною динамікою протягом навчання у виші (2.38).

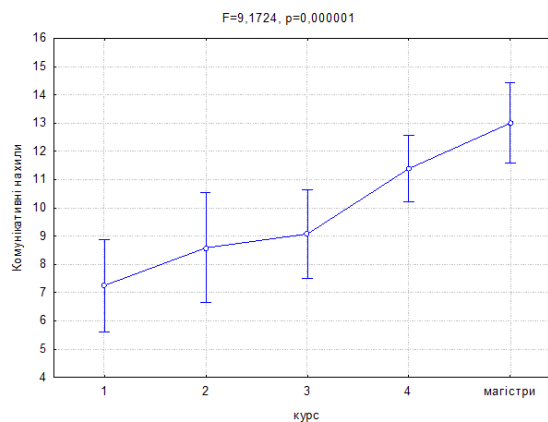

Рис. 2.38 Рівень комунікативних нахилів у студентів-економістів різних курсів навчання.

Організаторські нахили студентів-економістів відзначаються позитивною динамікою протягом навчання у виші (2.39).

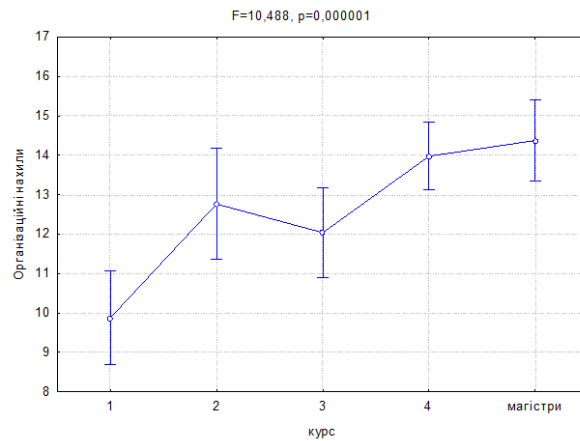

Рис. 2.39 Рівень організаторських нахилів у студентів-економістів різних курсів навчання.

Уявлення (самооцінка) власної соціальної креативності у студентів-економістів представлена здебільшого середньо-високим рівнем (рис. 2.40).

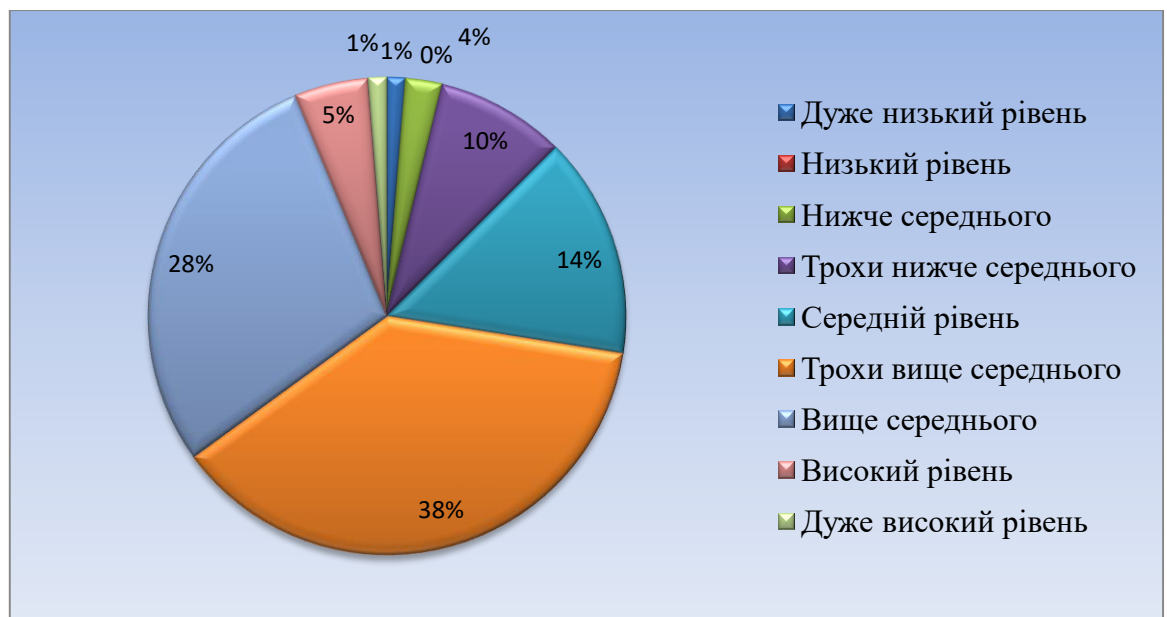

Рис. 2.40 – Результати за методикою «Визначення соціальної креативності особистості» студентів-економістів

Отже, у більшості студентів-економістів рівень соціальної креативності є трохи вище середнього. Рівень самооцінки соціальної креативності за даними самозвітів опитувальника зростає протягом навчання у вищій школі (рис. 2.41).

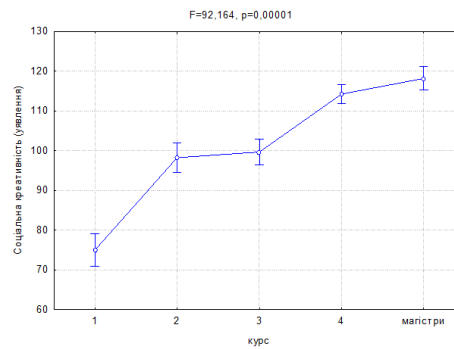

Рис. 2.41 Рівень соціальної креативності (уявлень) у студентів-економістів різних курсів навчання.

Фактична соціальна креативність (за результат атами тесту) представлена здебільшого середнім рівнем у студентів-економістів (рис. 2.42).

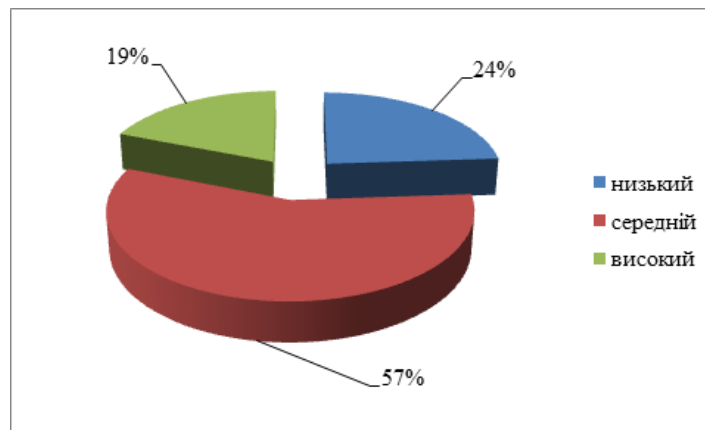

Рис. 2.42 Результати за тестом соціальної креативності студентів-економістів

Виявлено гендерні особливості соціальної креативності майбутніх економістів, дівчата перевищують юнаків за самооцінкою соціальної креативності ($p < 0,0001$), крім того у них виявлено вищі показники фактичної соціальної креативності ($p < 0,01$).

Рівень соціальної креативності (фактичної) у студентів-економістів протягом навчання у виші статистично значущо зростає (рис. 2.43).

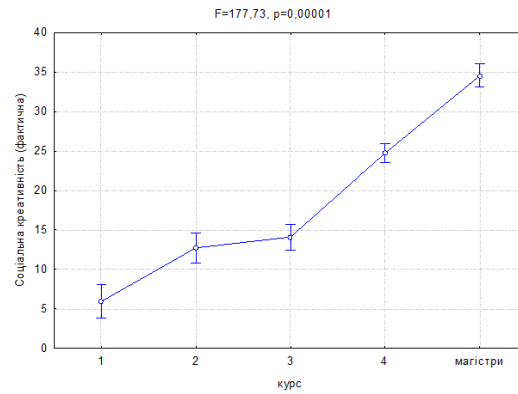

Рис. 2.43 Рівень соціальної креативності (фактичної) у студентів-економістів різних курсів навчання.

Студенти-економісти характеризуються переважно середнім рівнем здатності до прогнозування наслідків поведінки (рис. 2.44).

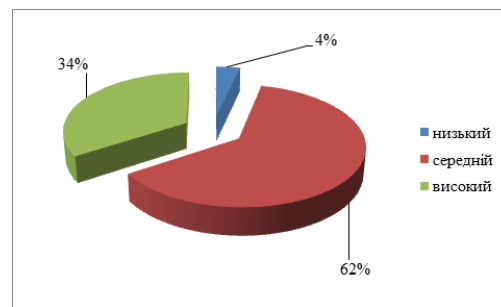

Рис. 2.44 Результати за тестом соціального інтелекту (субтест 1) студентів-економістів

Студенти-економісти характеризуються переважно середнім рівнем здатності розуміти логіку розвитку цілісних ситуацій взаємодії людей, сутність їх поведінки в цих ситуаціях (рис. 2.45).

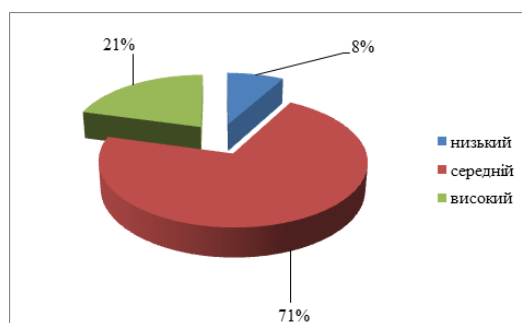

Рис. 2.45 Результати за тестом соціального інтелекту (субтест 2) студентів-економістів

Студенти-економісти характеризуються переважно середнім рівнем здатності розуміти зміни значень подібної поведінки (вербальної або невербальної) в різних ситуаціях, ситуаційних контекстах (рис. 2.46).

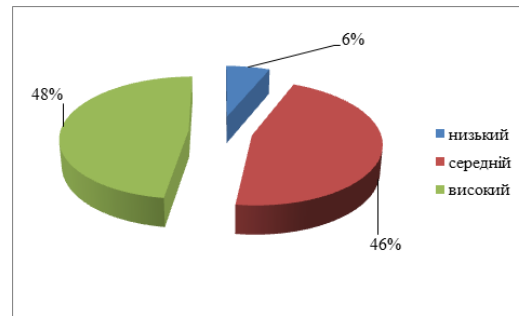

Рис. 2.46 Результати за тестом соціального інтелекту (субтест 3) студентів-економістів.

Студенти-економісти характеризуються переважно середнім рівнем здатності передбачення наслідків поведінки, виходячи з наявної інформації (рис. 2.47).

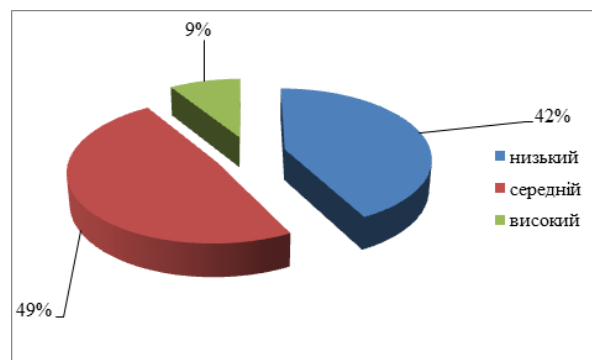

Рис. 2.47 Результати за тестом соціального інтелекту (субтест 4) студентів-економістів.

Рівень здатності передбачати наслідки поведінки не залежить від курсу навчання студентів-економістів (рис. 2.48).

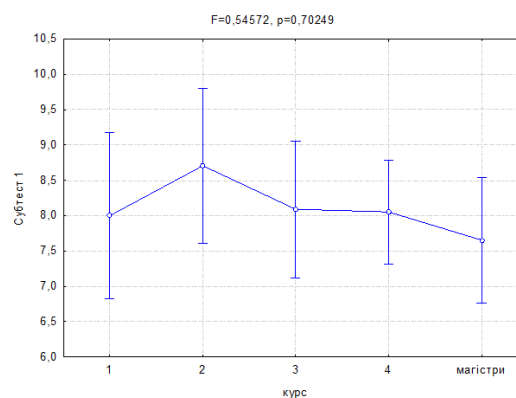

Рис. 2.48 Рівень здатності передбачати наслідки поведінки в залежності від курсу навчання студентів-економістів.

Рівень здатності розуміти логіку розвитку цілісних ситуацій взаємодії людей, сутність їх поведінки в цих ситуаціях не залежить від курсу навчання студентів-економістів (рис. 2.49).

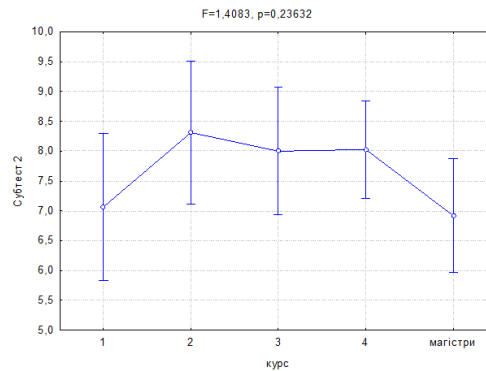

Рис. 2.49 Рівень здатності розуміти логіку розвитку цілісних ситуацій взаємодії людей, сутність їх поведінки в цих ситуаціях в залежності від курсу навчання студентів-економістів.

Рівень здатності розуміти зміни значень подібної поведінки (вербальної або невербальної) в різних ситуаціях, ситуаційних контекстах не залежить від курсу навчання студентів-економістів (рис. 2.50).

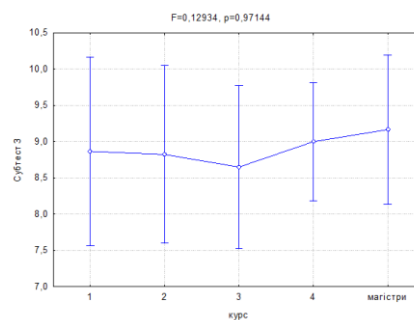

Рис. 2.50 Рівень здатності розуміти зміни значень подібної поведінки (вербальної або невербальної) в різних ситуаціях, ситуаційних контекстах в залежності від курсу навчання студентів-економістів.

Рівень здатності передбачення наслідків поведінки, виходячи з наявної інформації не залежить від курсу навчання студентів-економістів (рис. 2.51).

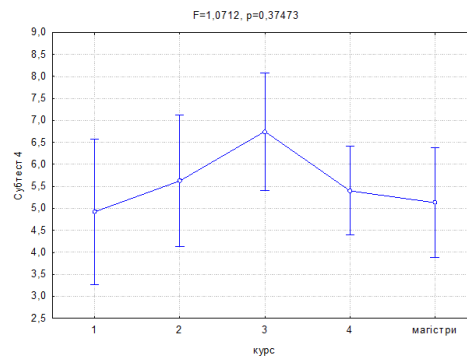

Рис. 2.51 Рівень здатності передбачення наслідків поведінки, виходячи з наявної інформації в залежності від курсу навчання студентів-економістів.

Рівень соціального інтелекту загалом по сумі усіх субтестів не залежить від курсу навчання студентів-економістів (рис. 2.52).

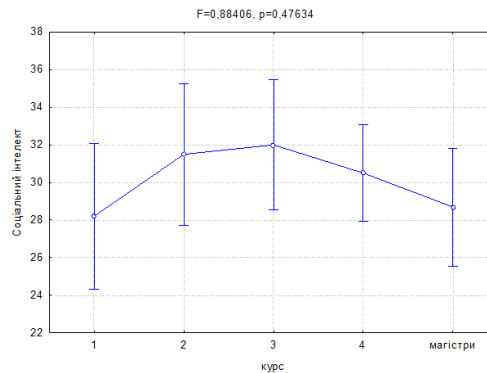

Рис. 2.52 Рівень соціального інтелекту в залежності від курсу навчання студентів-економістів.

За рівнем соціального інтелекту гендерних відмінностей у студентів-економістів відмінностей не виявлено.

Визначено відмінності між студентами-соціономістами та студентами-економістами за рівнем розвитку соціальної креативності. Отримані результати подані у таблиці 2.5. Результати математичної обробки даних вказують на відсутність статистично значимих відмінностей між студентами-соціономістами та студентами-економістами за рівнем розвитку соціальної креативності.

Таблиця 2.5

Відмінності між студентами-соціономістами та студентами-економістами за рівнем розвитку соціальної креативності

Показники соціальної креативності	Середні значення		t	p	Стандартне відхилення	
	Студенти-соціономісти	Майбутні економісти			Студенти-соціономісти	Майбутні економісти
Соціальна креативність (за методикою А. Батаршева)	105,76	106,13	-0,14	0,89	17,89	12,75
Соціальна креативність (за методикою О. Поєздніка)	21,53	20,96	0,32	0,76	10,90	9,72

Такі результати свідчать про те, що, вірогідно, внаслідок переходу до дистанційних форм навчання спочатку через карантинні обмеження в умовах пандемії, а потім внаслідок воєнних дій на території України, студенти-економісти та студенти-соціономісти урівнялись у рівні розвитку їх комунікативної та соціальної креативності. Загалом для економістів розвиток соціальної креативності на рівні вище середнього є достатнім, враховуючи, що ця здатність є важливою, але одночасно не першочерговою професійною якістю для представників цієї професії.

Визначено відмінності між студентами-соціономістами та студентами-економістами у вираженості складових комунікативної креативності. Аналіз результатів вказує на відсутність статистично значимих відмінностей між студентами-соціономістами та студентами-економістами у прояву показників комунікативної креативності. Отримані результати подані у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Відмінності між студентами-соціологами та студентами-економістами у вираженості складових комунікативної креативності

Показники комунікативної креативності	Середні значення		t	p	Стандартне відхилення	
	Студенти-соціологісти	Майбутні економісти			Студенти-соціологісти	Майбутні економісти
Легкість	29,53	29,75	-0,16	0,87	5,88	6,08
Самопрезентація	29,13	30,01	-0,94	0,34	4,18	4,20
Незалежність	32,06	30,79	1,27	0,20	4,32	4,56
Конфліктність	28,62	30,32	-1,64	0,10	3,58	5,03
Емоційна стійкість	30,48	30,38	0,09	0,92	5,31	4,69
Маніпулятивність	27,44	28,67	-1,12	0,26	5,30	4,74
Експресивність	32,0	31,02	1,11	0,26	4,83	3,47
Комунікативна компетентність	31,68	30,83	0,96	0,33	3,55	4,14

Результати математичної обробки даних вказують на відсутність статистично значимих відмінностей між студентами-соціологами та студентами-економістами за мірою прояву комунікативних та організаторських схильностей (таблиця 2.7).

Таблиця 2.7

Відмінності між студентами-соціологами та студентами-економістами за ступенем вираженості комунікативних та організаторських схильностей

Шкали за методикою «КОС-2»	Середні значення		t-критерій Стьюдента	Рівень значимості	Статистичне відхилення	
	Студенти-соціологісти	Майбутні економісти			Студенти-соціологісти	Майбутні економісти
Рівень комунікативних схильностей	10,27	10,42	-0,22	0,82	4,38	4,59
Рівень організаційних схильностей	12,59	13,22	-1,21	0,22	3,40	3,12

Статистично значущих відмінностей у рівні розвитку соціального інтелекту за усіма параметрами та сумарним показником між студентами-соціологами та студентами-економістами виявлено не було (таблиця 2.8).

Таблиця 2.8

Відмінності між студентами-соціологами та студентами-економістами у вираженості складових комунікативної креативності

Показники соціального інтелекту	Середні значення		t	p	Стандартне відхилення	
	Студенти-соціологісти	Майбутні економісти			Студенти-соціологісти	Майбутні економісти
Субтест 1	8,18	7,81	0,92	0,36	2,31	2,14
Субтест 2	7,79	7,30	1,06	0,29	2,50	2,27
Субтест 3	9,03	8,82	0,45	0,65	2,60	2,31
Субтест 4	5,79	5,28	0,88	0,38	3,33	2,38
Загальний показник	30,72	29,14	1,09	0,28	8,00	6,61

Результати математичної обробки даних вказують на відсутність статистично значимих відмінностей між студентами-соціономістами та студентами-економістами за мірою розвитку соціального інтелекту.

За результатами емпіричного дослідження ми отримали наступні результати. У таблиці 2.9 наведено коефіцієнти кореляції між рівнями комунікативних та організаційних схильностей та рівнем соціальної креативності студентів-економістів. Виявлено позитивні зв'язки між ними.

Таблиця 2.9

Кореляції комунікативних та організаторських схильностей та соціальної креативності студентів-економістів

Показники КОС-2	Соціальна креативність (за методикою А. Батаршева)	Соціальна креативність (за методикою О. Поєздніка)
Рівень комунікативних схильностей	0,52	0,45
Рівень організаційних схильностей	0,50	0,46

Комунікативні нахили позитивно корелюють з соціальною креативністю особистості студента-економіста (0,52; $p < 0,0001$), отже, чим більше людина прагне до спілкування, тим вищий рівень соціальної креативності вона має та навпаки. Разом з цим, і організаційні схильності мають значиму позитивну кореляцію з рівнем соціальної креативності (0,50; $p < 0,0001$), а значить, чим більш високий рівень організаційних схильностей має людина, тим вищий її рівень соціальної креативності.

Отже, більш соціально креативні студенти-економісти мають більш розвинені комунікативні схильності, тобто вони в більшій мірі прагнуть до спілкування, знайомства з іншими людьми, проявляють у цьому відношенні ініціативу, легше встановлюють і налагоджують контакти з останніми, входять і освоюються у нових колективах або компаніях, почувуються більш комфортно серед мало- або незнайомих людей, мають досить широке коло знайомих та друзів,

із задоволенням беруть участь у колективних заходах, іграх, тощо. Нижчий рівень розвитку соціальної креативності майбутнього економіста пов'язаний із нижчим рівнем розвитку її комунікативних схильностей, що проявляється у невисокій зацікавленості у спілкуванні з іншими, більш вузькому колі спілкування, складнощах у встановленні контактів та спілкуванні, складнішим входженням та адаптацією у нових компаніях, колективах, почуттям невпевненості, напруги, дискомфорту серед мало- або незнайомих людей, нижчому інтересі та здатності до знайомства з іншими людьми.

Більш креативні у соціальному плану студенти-економісти мають і більш розвинені організаційні схильності, що проявляється у більш активній громадській позиції, кращій орієнтації в критичних ситуаціях, у незнайомій обстановці, здатності схилити інших до своєї думки, рішення, довести правильність своїх слів чи дій, наполегливості у реалізації власних намірів, доведенні розпочатої справи до завершення, інтересу до організації різних заходів, вечірок, ігор, ініціативи у вирішенні проблем, важких справ, тощо. Менш соціально креативні студенти-економісти, навпаки, мають нижчий рівень розвитку організаційних схильностей, що проявляється у меншій здатності людини переконати інших у своїй правоті, схилити до своєї думки, до потрібних для даної особистості дій, організувати ці дії, меншій ініціативності, меншому прагненні до організації заходів або участі у них, тощо.

Проведений кореляційний аналіз взаємозв'язку комунікативних та організаторських схильностей зі складовими комунікативної креативності студентів-економістів дозволив встановити, що рівень комунікативних нахилів має позитивний зв'язок з такими складовими комунікативної креативності, як легкість у спілкуванні (0,76; $p < 0,05$), емоційна стійкість (0,32; $p < 0,05$), маніпулятивність (0,30; $p < 0,05$), експресивність (0,31; $p < 0,05$) та комунікативна компетентність (0,30; $p < 0,05$); а рівень організаційних схильностей має позитивний зв'язок з легкістю у спілкуванні (0,38; $p < 0,05$) та комунікативною компетентністю (0,30; $p < 0,05$), що видно з даних таблиці 2.10.

Таблиця 2.10

Кореляції комунікативних та організаторських схильностей та складовими комунікативної креативності студентів-економістів

	Легкість	Самопрезентація	Незалежність	Конфліктність	Емоційна стійкість	Маніпулятивність	Експресивність	Комунікативна компетентність
Рівень комунікативних схильностей	0,77*****	0,10	-0,05	-0,05	0,43*****	0,16	0,32****	0,37*****
Рівень організаційних схильностей	0,40*****	0,17*	-0,06	0,15*	0,16*	0,01	0,17*	0,28**

Отже, чим вищим є рівень комунікативної схильностей студентів-економістів, тим більш легко, невимушено вони себе поведуть у комунікаціях, встановлюють нові контакти, почувують себе у колі незнайомців тощо, є більш емоційно стійкими, врівноваженими та одночасно є більш виразними й експресивними у спілкуванні, мають більш розвинені комунікативні компетентності та вищу схильність до маніпулювання задля досягнення свого. І, навпаки, студенти-економісти з нижчим рівнем розвитку комунікативної креативності відчують напругу у спілкуванні з іншими, їм складніше встановлювати контакти з незнайомими людьми, виступати на публіці тощо, вони є менш емоційно стійкими, поведуть себе менш виразно й експресивно, мають меншу схильність до маніпулювання та меншу комунікативну компетентність, тобто частіше помиляються у інтерпретації, оцінці поведінки та якостей інших людей, менше здатні керувати собою та своєю поведінкою, знаходити шляхи, як побудувати свою поведінку, щоб досягти мети.

У свою чергу чим більш високий рівень організаційних схильностей має студенти, тим більшу легкість у комунікаціях він відчуває, тим легше йому висловлювати свою думку навіть у присутності великої кількості людей, виступити перед аудиторією, тим краще він почуватиметься в незнайомому оточенні, більш

швидко входить у незнайому компанію, та тим вищою є його комунікативна компетентність, здатність сприймати та розуміти співрозмовника, застосовувати елементи вербальної та невербальної комунікації адекватно ситуації, тощо, і навпаки.

У таблиці 2.11 представлено кореляційні зв'язки між соціальною креативністю та складовими комунікативної креативності. Встановлено позитивний прямий зв'язок соціальної креативності студентів-економістів з такими елементами комунікативної креативності, як легкість (0,36; $p < 0,05$), самопрезентація (0,41; $p < 0,05$) та комунікативна компетентність (0,42; $p < 0,05$).

Таблиця 2.11

Взаємозв'язок соціальної креативності зі складовими комунікативної креативності

	Легкість	Самопрезентація	Незалежність	Конфліктність	Емоційна стійкість	Маніпулятивність	Експресивність	Комунікативна компетентність
Соціальна креативність (уявна)	0,43****	0,22**	0,11	0,09	0,15*	0,15*	0,20*	0,40****
Соціальна креативність (фактична)	0,25**	0,13	0,24**	0,11	0,11	0,26****	0,26****	0,34****

Отже, чим вищим є рівень соціальної креативності особистості студента-економіста, тим більш легко, комфортно вона себе почуває у спілкуванні, тим краще вона може себе подати, презентувати, тим вища в неї комунікативна компетентність. Тобто соціальна креативність властива студентам соціономічних фахів, які можуть легко зав'язувати контакти, висловлювати свої думки, виступати на публіці, невимушено й природно поводитись у компанії мало- та незнайомих

людей, вміють ефектно подати себе у комунікації, справити потрібне враження, інтерпретувати елементи вербальних та невербальних комунікацій у спілкуванні, володіють комунікативними навичками та вміннями, орієнтуються в комунікативних засобах, тощо.

У таблиці 2.12 показано відсутність значущих зв'язків між соціальним інтелектом та комунікативними і організаторськими нахилами у студентів-економістів, натомість як показують дослідження К. Фоменко та Я. Верещинської (2017) проведені на студентах-психологах, такі зв'язки є прямими і статистично значущими.

Таблиця 2.12

Кореляції комунікативних та організаторських схильностей та соціального інтелекту студентів-економістів

Показники	Рівень комунікативних схильностей	Рівень організаційних схильностей
Субтест 1	-0,07	-0,02
Субтест 2	-0,07	-0,03
Субтест 3	0,03	0,00
Субтест 4	-0,08	-0,02
Загальний показник	-0,06	-0,02

Визначено низку негативних кореляцій середнього та низького рівня значущості між показниками соціального інтелекту та комунікативної креативності та низку позитивних слабких кореляцій показників здатності розуміти зміни значень подібної поведінки (вербальної або невербальної) в різних ситуаціях, ситуаційних контекстах із емоційною стійкістю у спілкуванні та комунікативною компетентністю, а здатності передбачення наслідків поведінки, виходячи з наявної інформації – тільки із комунікативною компетентністю (таблиця 2.13).

Таблиця 2.13

Кореляції комунікативних та організаторських схильностей та складовими комунікативної креативності студентів-економістів

	Легкість	Самопрезентація	Незалежність	Конфліктність	Емоційна стійкість	Маніпулятивність	Експресивність	Комунікативна компетентність
Субтест 1	-0,05	-0,12	-0,05	-0,15	0,04	-0,37****	-0,17*	0,14
Субтест 2	-0,20*	-0,12	-0,21*	-0,29****	0,06	-0,15*	-0,05	-0,12
Субтест 3	-0,29****	-0,17*	-0,06	-0,16*	0,15*	-0,13	-0,02	0,17*
Субтест 4	-0,19**	-0,15*	-0,12	-0,26****	0,14	-0,30****	-0,26****	0,17*
Загальний показник	-0,26****	-0,21**	-0,17*	-0,33****	0,14	-0,36****	-0,21**	0,13

У таблиці 2.14 показано відсутність значущих зв'язків між соціальним інтелектом та соціальною креативністю у студентів-економістів.

Таблиця 2.14

Кореляції соціальної креативності та соціального інтелекту студентів-економістів

Показники КОС-2	Соціальна креативність (за методикою А. Батаршева)	Соціальна креативність (за методикою О. Поєздніка)
Субтест 1	0,04	-0,08
Субтест 2	-0,04	-0,06
Субтест 3	0,12	0,09
Субтест 4	0,09	-0,05
Загальний показник	0,08	-0,04

Згідно до мети дослідницької роботи, за допомогою факторного аналізу визначено особливості структурної організації комунікативної та соціальної креативності у студентів-економістів. Визначені чотири фактори охоплюють 67% дисперсії. Результати представлено в таблиці 2.15.

Таблиця 2.15

Факторна структура соціальних здатностей студентів-економістів

	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3	Фактор 4
Рівень комунікативних схильностей	0,4307	-0,2018	0,7363	0,0573
Рівень організаційних схильностей	0,6291	-0,0993	0,2314	0,0874
Соціальна креативність (за методикою А. Батаршева)	0,9038	0,0263	0,0243	-0,2548
Соціальна креативність (за методикою О. Поєздніка)	0,7834	0,1118	0,0545	-0,3098
Легкість	0,3888	-0,1521	0,7656	0,0518
Самопрезентація	0,2892	0,1555	0,2189	-0,6704
Незалежність	0,0291	0,8696	-0,0656	-0,0071
Конфліктність	0,0756	0,8934	0,1269	-0,1022
Емоційна стійкість	0,2801	-0,1008	0,1949	0,8286
Маніпулятивність	0,0518	0,1133	0,5665	-0,1476
Експресивність	0,1417	-0,0619	0,2842	-0,6300
Комунікативна компетентність	0,6371	0,1384	0,1396	0,2895
Соціальний інтелект	0,2582	-0,3481	-0,7136	0,2566
Заг. дис.	2,8269	1,8327	2,2221	1,8895
Доля заг.	0,2175	0,1410	0,1709	0,1453

Перший фактор (21,7%, факторна вага 2,82) є монополярним та містить наступні показники: соціальна креативність уявна (0,90), соціальна креативність фактична (0,78), організаційні схильності (0,63), комунікативна компетентність (0,64). Цей фактор може бути названий «Соціальна креативність».

Другий фактор (14%, факторна вага 1,83) є монополярним, він складається з таких показників: незалежність (0,87), конфліктність (0,89). Він може бути названий «Психологічні бар'єри у спілкуванні».

Третій фактор (17%, факторна вага 1,64) є біполярним, до нього увійшли наступні показники: легкість (0,76), комунікативні схильності (0,73), соціальний інтелект (-0,71) та маніпулятивність (0,57). Фактор може бути названий «Комунікативна нещирість».

Четвертий фактор (14,5%; 1,88) представлений показниками самопрезентації (-0,67), емоційної стійкості (0,83), експресивності (-0,63). Фактор може бути названий «Комунікативна закритість».

У таблиці 2.16 більш наочно подано факторну структуру.

Таблиця 2.16

Факторна структура комунікативної та соціальної креативності

Назва фактору	Елементи фактору	Внесок фактора у загальну дисперсію
«Соціальна креативність»	соціальна креативність уявна (0,90), соціальна креативність фактична (0,78), організаційні схильності (0,63), комунікативна компетентність (0,64)	21,7%,
«Комунікативна нещирість»	легкість (0,76), комунікативні схильності (0,73), соціальний інтелект (-0,71) та маніпулятивність (0,57)	17%
«Комунікативна закритість»	самопрезентація (-0,67), емоційна стійкість (0,83), експресивність (-0,63)	14,5%
«Психологічні бар'єри у спілкуванні»	незалежність (0,87), конфліктність (0,89)	14%

Отже, соціальна креативність студентів економічного фаху проявляється передусім у зв'язку соціальної креативності та організаторських схильностей на тлі високої комунікативної компетентності, поверховістю спілкування як схильності до маніпуляцій та легкого спілкування (схильності до формально-рольового спілкування, «контакту масок»), у високій емоційній стійкості у спілкуванні на тлі зниженої комунікативної виразності, у норовливості у спілкуванні, що проявляється у нонконформізмі, незалежності викладу власних думок та конфліктності.

Розглянемо залежність комунікативних нахилів від рівня успішності та курсу навчання здобувачів вищої освіти (рис. 2.53).

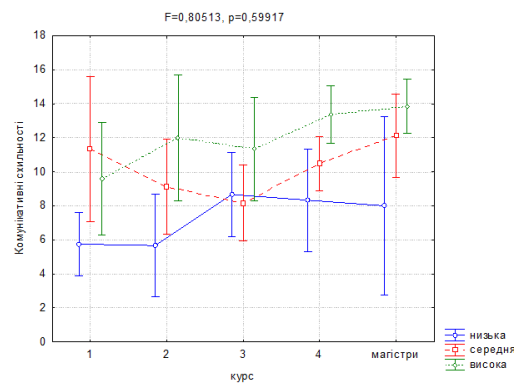

Рис. 2.53 Комунікативні нахили в залежності від курсу навчання та рівня академічної успішності студентів-економістів.

Статистично значущих відмінностей у показниках комунікативних нахилів в залежності від курсу навчання та рівня успішності виявлено не було.

Показники організаційних нахилів в залежності від курсу навчання та рівня академічної успішності не відрізняються (рис. 2.54).

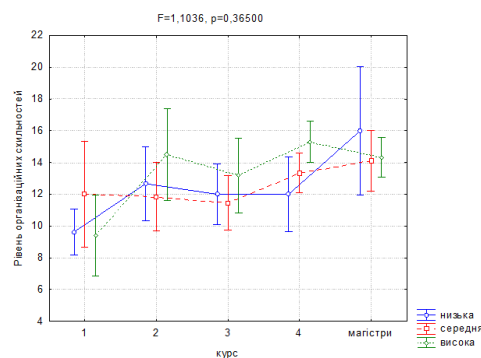

Рис. 2.54 Організаційні нахили в залежності від курсу навчання та рівня академічної успішності студентів-економістів.

Соціальна креативність (уявлення про власні соціально-творчі здібності) не відрізняються в залежності від курсу навчання та рівня академічної успішності студентів-економістів (рис. 2.55).

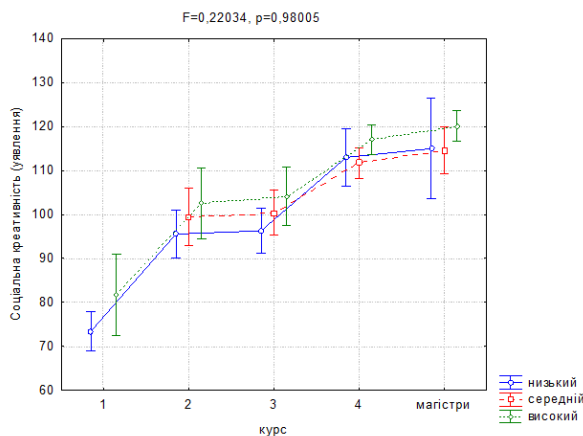

Рис. 2.55 Соціальна креативність (уявлення) в залежності від курсу навчання та рівня академічної успішності студентів-економістів.

Соціальна креативність (фактичні результати тестування) не відрізняються в залежності від курсу навчання та рівня академічної успішності студентів-економістів (рис. 2.56).

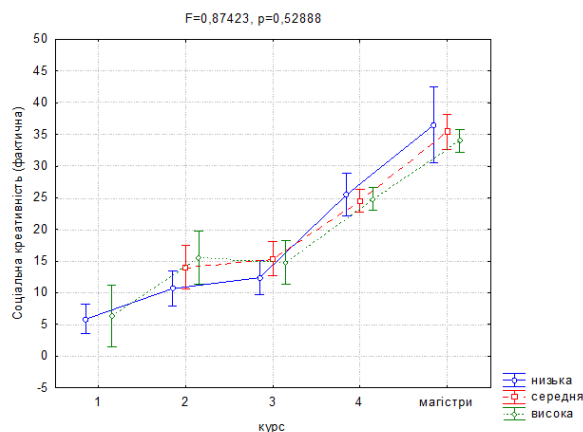

Рис. 2.56 Соціальна креативність (фактична) в залежності від курсу навчання та рівня академічної успішності студентів-економістів.

Легкість комунікативної креативності не залежить від курсу навчання та рівня академічної успішності студентів-економістів (рис. 2.57).

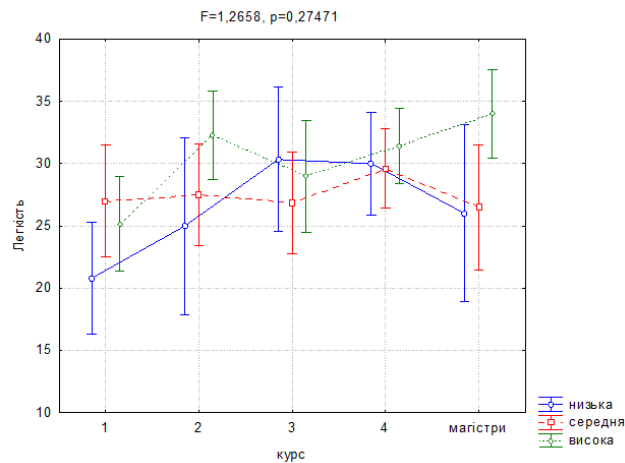

Рис. 2.57 Легкість комунікативної креативності в залежності від курсу навчання та рівня академічної успішності студентів-економістів.

Самопрезентація комунікативної креативності не залежить від курсу навчання та рівня академічної успішності студентів-економістів (рис. 2.58).

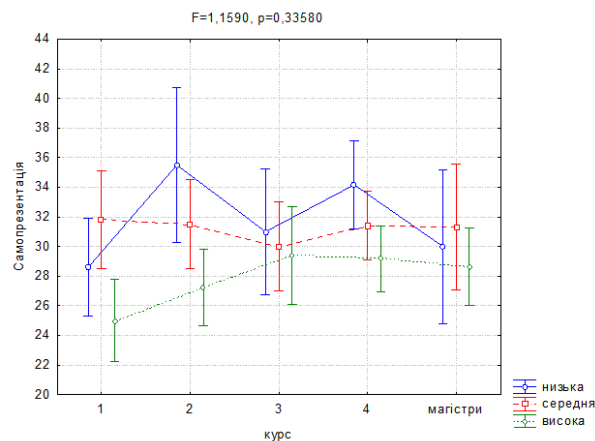

Рис. 2.58 Самопрезентація комунікативної креативності в залежності від курсу навчання та рівня академічної успішності студентів-економістів.

Незалежність комунікативної креативності на етапі навчання в магістратурі у студентів-економістів із середнім рівнем академічної успішності є найвищою, натомість при низькій успішності на початку навчання у виші показники незалежності є найнижчими (рис. 2.59).

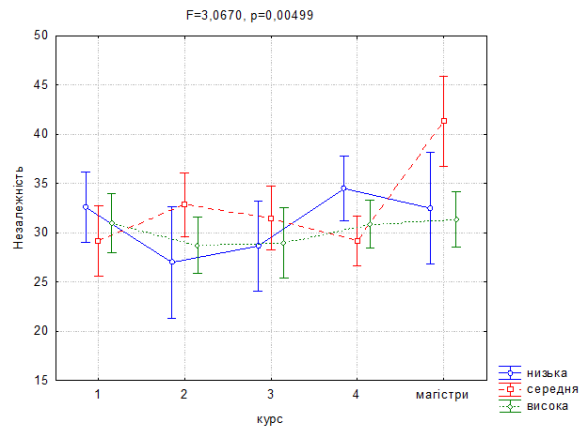

Рис. 2.59 Незалежність комунікативної креативності в залежності від курсу навчання та рівня академічної успішності студентів-економістів.

Конфліктність комунікативної креативності не залежить від курсу навчання та рівня академічної успішності студентів-економістів (рис. 2.60).

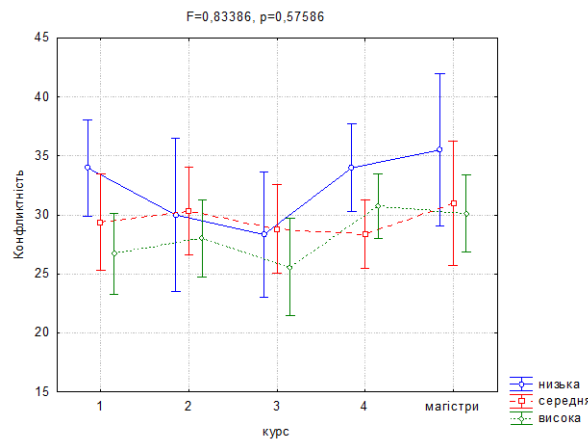

Рис. 2.60 Конфліктність комунікативної креативності в залежності від курсу навчання та рівня академічної успішності студентів-економістів.

Емоційна стійкість студентів-економістів є прямо пропорційною академічній успішності, утім від курсу навчання не залежить (рис. 2.61).

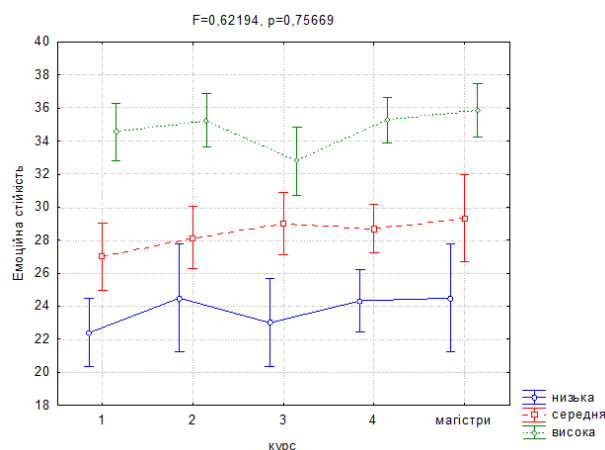

Рис. 2.61 Емоційна стійкість комунікативної креативності в залежності від курсу навчання та рівня академічної успішності студентів-економістів.

Маніпулятивність комунікативної креативності не залежить від курсу навчання та рівня академічної успішності студентів-економістів (рис. 2.62).

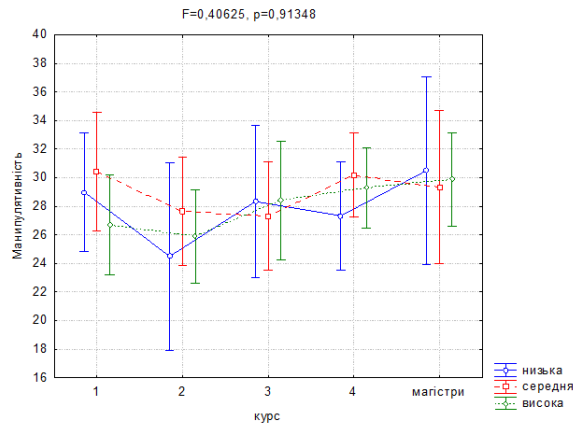

Рис. 2.62 Маніпулятивність комунікативної креативності в залежності від курсу навчання та рівня академічної успішності студентів-економістів.

Експресивність комунікативної креативності зростає від курсу до курсу у студентів-економістів із низькою академічною успішністю, утім у студентів із середньою та високою успішністю її показники не змінюються протягом навчання у виші (рис. 2.63).

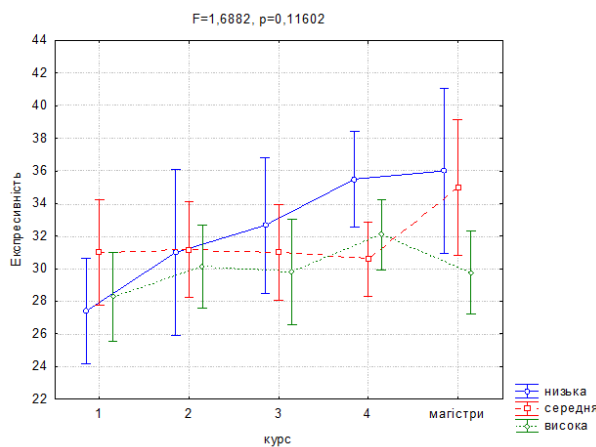

Рис. 2.63 Експресивність комунікативної креативності в залежності від курсу навчання та рівня академічної успішності студентів-економістів.

Комунікативна компетентність зростає від курсу до курсу у студентів-економістів із низькою академічною успішністю, утім у студентів із середньою та

високою успішністю її показники не змінюються протягом навчання у виші (рис. 2.64).

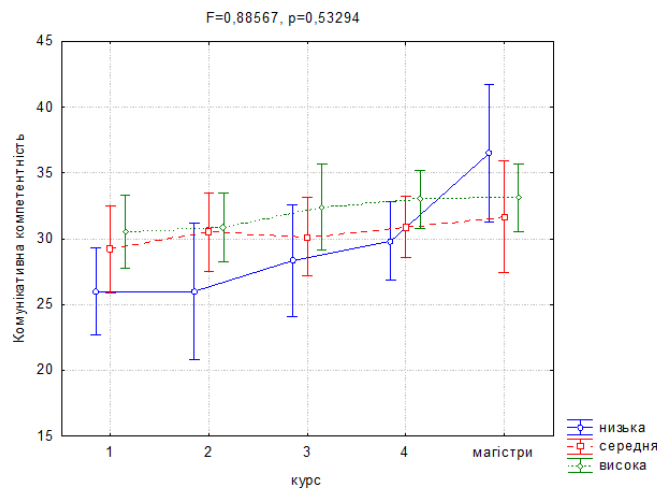

Рис. 2.64 Комуникативна компетентність як показник комунікативної креативності в залежності від курсу навчання та рівня академічної успішності студентів-економістів.

Здатність передбачати наслідки поведінки не залежить від курсу навчання та рівня академічної успішності студентів-економістів (рис. 2.65).

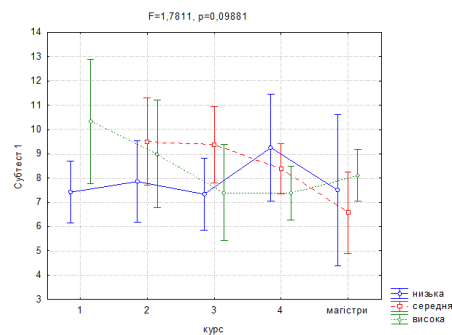

Рис. 2.65 Здатність передбачати наслідки поведінки в залежності від курсу навчання та рівня академічної успішності студентів-економістів.

Здатність розуміти логіку розвитку цілісних ситуацій взаємодії людей, сутність їх поведінки в цих ситуаціях не залежить від курсу навчання та рівня академічної успішності студентів-економістів (рис. 2.66).

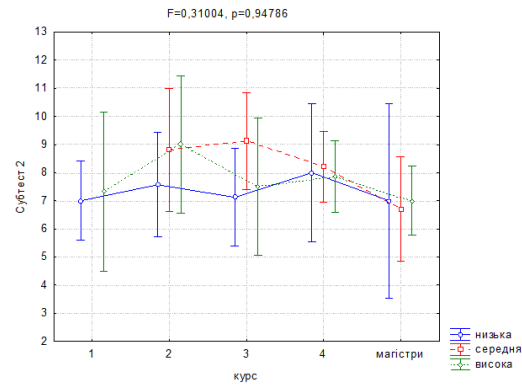

Рис. 2.66 Здатність розуміти логіку розвитку цілісних ситуацій взаємодії людей, сутність їх поведінки в цих ситуаціях в залежності від курсу навчання та рівня академічної успішності студентів-економістів.

Здатність розуміти зміни значень подібної поведінки (вербальної або невербальної) в різних ситуаціях, ситуаційних контекстах не залежить від курсу навчання та рівня академічної успішності студентів-економістів (рис. 2.67).

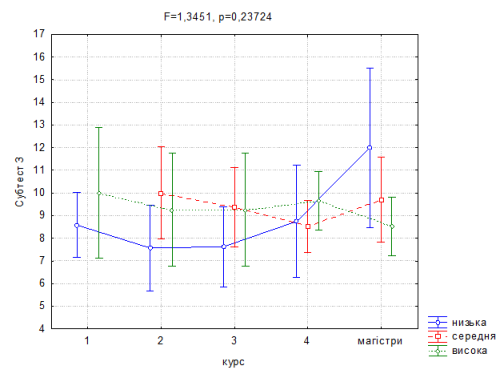

Рис. 2.67 Здатність розуміти зміни значень подібної поведінки (вербальної або невербальної) в різних ситуаціях, ситуаційних контекстах в залежності від курсу навчання та рівня академічної успішності студентів-економістів.

Здатність передбачення наслідків поведінки, виходячи з наявної інформації не залежить від курсу навчання та рівня академічної успішності студентів-економістів, вона в цілому є нижчою у студентів і низькою успішністю у навчанні (рис. 2.68).

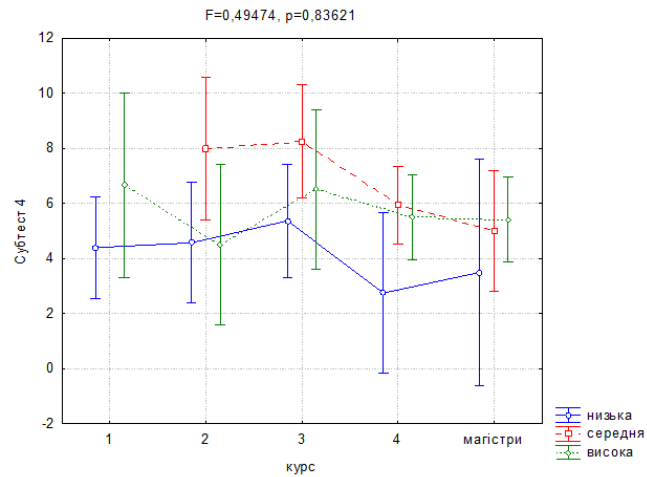

Рис. 2.68 Здатність передбачення наслідків поведінки, виходячи з наявної інформації в залежності від курсу навчання та рівня академічної успішності студентів-економістів.

Загальний показник соціального інтелекту не залежить від курсу навчання та рівня академічної успішності студентів-економістів (рис. 2.69).

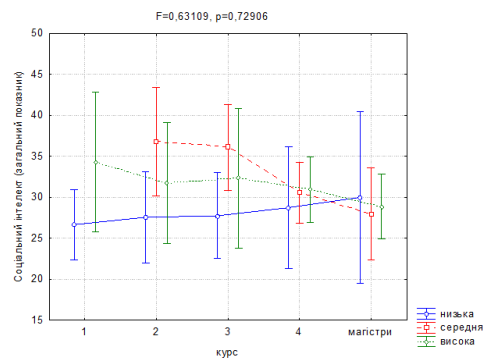

Рис. 2.69 Загальний показник соціального інтелекту в залежності від курсу навчання та рівня академічної успішності студентів-економістів.

Отже, поєднання факторів успішності у навчанні та курсу навчання не дало значущого впливу на рівні прояву соціально-креативнісної складової креативного потенціалу майбутніх економістів.

2.4. Акмеологічна складова креативного потенціалу майбутніх економістів

Розглянемо рівень розвитку компонентів акмеологічної складової креативного потенціалу студентів-економістів (рис.2.70).

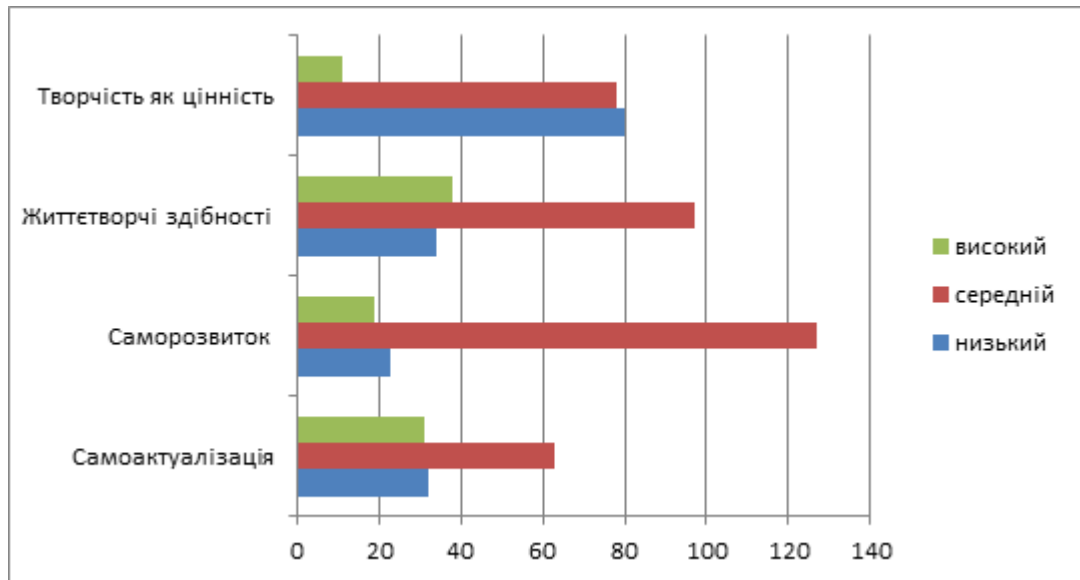

Рис. 2.70 Рівень розвитку акмеологічного складової креативного потенціалу студентів-економістів.

Студентам-економістам здебільшого властивий середній та низький рівень творчості як цінності, середній рівень життєтворчих здібностей, саморозвитку та самоактуалізації. Виявлено гендерні відмінності у показниках акмеологічного компоненту креативного потенціалу: у дівчат зафіксовано вищі показники самоактуалізації та творчості як цінності ($p < 0,01$). Отже, дівчата, що здобувають вищу економічну освіту, характеризуються вищим рівне розуміння власних потреб у самоствердженні, більшу орієнтацію у часі, вміння розуміти природу людських стосунків, гнучкість у поведінці та спонтанність поведінкових проявів, більшу самоповагу та само прийняття.

Визначено загалом негативну динаміку показників самоактуалізації студентів-економістів протягом навчання у вищій школі (рис. 2.71).

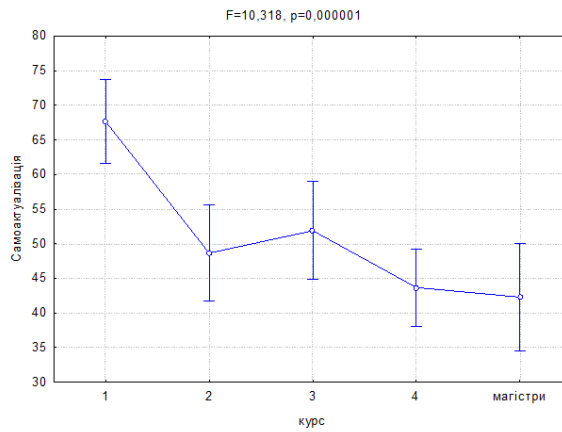

Рис. 2.71 Самоактуалізація в залежності від курсу навчання та рівня академічної успішності студентів-економістів.

Отже, загалом студенти-економісти на початку навчання у виші мають вищий рівень розуміння плинності часу та вищий рівень значущості самоактуалізаційних цінностей життя, більшу контактність та сенситивність до нового досвіду, утім згодом по мірі навчання у виші ці здатності спадають.

Життєтворчі здібності студентів-економістів протягом навчання у вищій школі статистично значущо спадають (рис. 2.72).

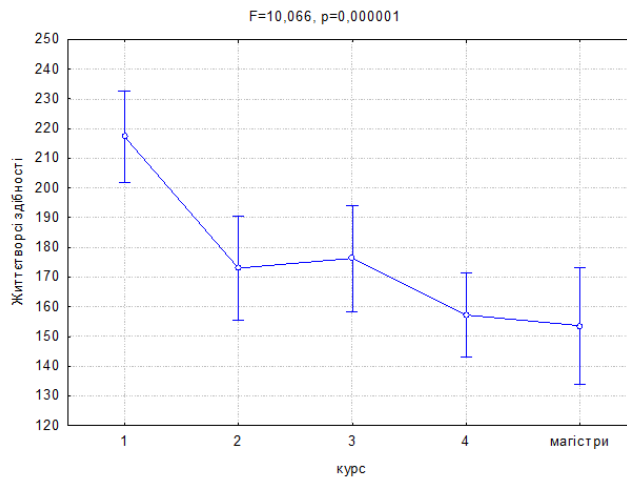

Рис. 2.72 Життєтворчі здібності в залежності від курсу навчання та рівня академічної успішності студентів-економістів.

Якщо на початку навчання у виші студенти виявляють вищий рівень життєтворчості, що позначається їх позитивною спрямованістю на майбутнє з урахуванням власних можливостей та обмежень, більшу здатність до передбачення напрямів та змісту саморозвитку, вміння здійснювати важливі життєві вибори, то згодом по мірі оволодіння майбутньою професією й у них великою мірою

втрачається цілеспрямованість у життєвому само здійсненні, виникають утруднення у подоланні перешкод у досягненні мети, втрачається гнучкість у виборі способів здійснення життєвих планів, стає характерним відмова від наміченої раніше мети.

Здатності до саморозвитку студентів-економістів протягом навчання у вищій школі статистично значущо спадають (рис. 2.73).

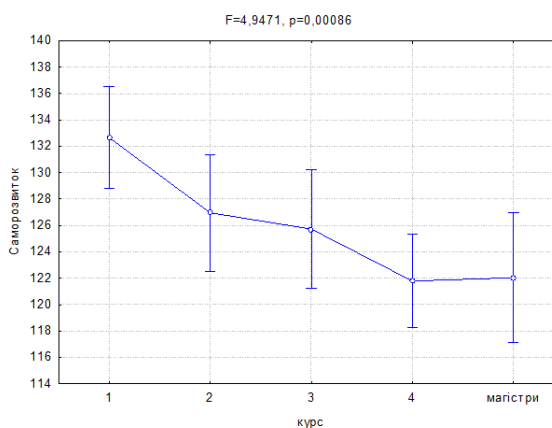

Рис. 2.73 Саморозвиток в залежності від курсу навчання та рівня академічної успішності студентів-економістів.

Творчість як цінність студентів-економістів протягом навчання у вищій школі статистично значущо втрачає власну значущість (рис. 2.74).

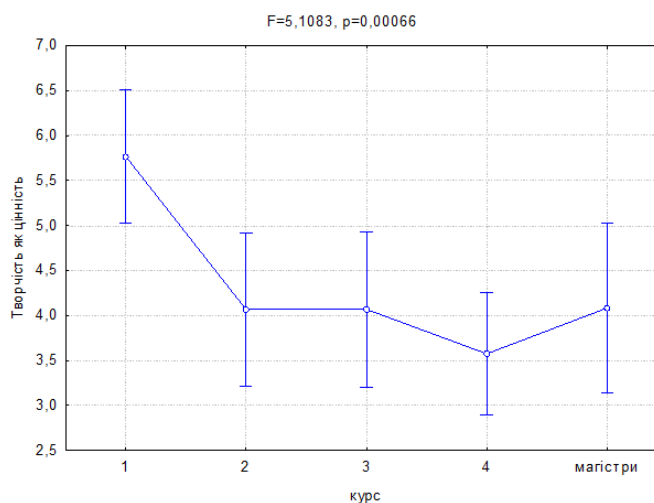

Рис. 2.74 Творчість як цінність в залежності від курсу навчання та рівня академічної успішності студентів-економістів.

Отже, протягом навчання у виші у студентів-економістів виникають труднощі в усвідомленні можливостей та необхідних умов та механізмів саморозвитку, втрачається сила та стійкість прагнення до саморозвитку.

Студентам-економістам властива негативна динаміка акмеологічної складової креативного потенціалу за показниками самоактуалізації, прагнення до саморозвитку, життєтворчих здібностей та ціннісного ставлення до творчості.

Загалом студенти-економісти поступаються показниками само актуалізації, здатності до саморозвитку та життєтворчими здібностями студентів педагогічних та психологічної спеціальностей. Лише за показником значущості творчості як цінності студенти різних напрямків підготовки не відрізняються (таблиця 2.17).

Таблиця 2.17

Відмінності між майбутніми соціономістами та економістами за рівнем розвитку акмеологічної складової креативного потенціалу

Показники соціальної креативності	Середні значення		t	p	Стандартне відхилення	
	Студенти-соціономісти	Майбутні економісти			Студенти-соціономісти	Майбутні економісти
Самоактуалізація	55,26	47,69	2,33	0,02	22,98	19,12
Життєтворчі здібності	185,72	168,35	2,12	0,04	56,78	49,49
Саморозвиток	127,83	124,18	1,86	0,06	13,43	12,05
Творчість як цінність	4,57	4,10	1,23	0,22	2,27	2,62

У таблиці 2.18 показано кореляції показників акмеологічної складової креативного потенціалу студентів-економістів. Виявлено майже повну пряму відповідність між рівнем розвитку самоактуалізації та життєтворчих здібностей. Сила зв'язку для студентів-економістів є більшою, ніж для психологів, як показано у дослідженнях А.М. Большакової [16, 17, 18, 19, 130].

Життєтворчі здібності та самоактуалізація позитивно сильно корелюють із показниками творчості як цінності у студентів-економістів.

Саморозвиток позитивно корелює із показниками самоактуалізації, життєтворчих здібностей та творчості як цінності.

Таблиця 2.18

Взаємозв'язки акмеологічної складової креативного потенціалу студентів-економістів

Показники акмеологічної складової креативного потенціалу студентів-економістів	Самоактуалізація	Життєтворчі здібності	Саморозвиток	Творчість як цінність
Самоактуалізація	1,00	-	-	-
Життєтворчі здібності	0,96	1,00	-	-
Саморозвиток	0,61	0,62	1,00	-
Творчість як цінність	0,79	0,80	0,50	1,00

Самоактуалізація не залежить від курсу навчання та рівня академічної успішності студентів-економістів (рис. 2.75).

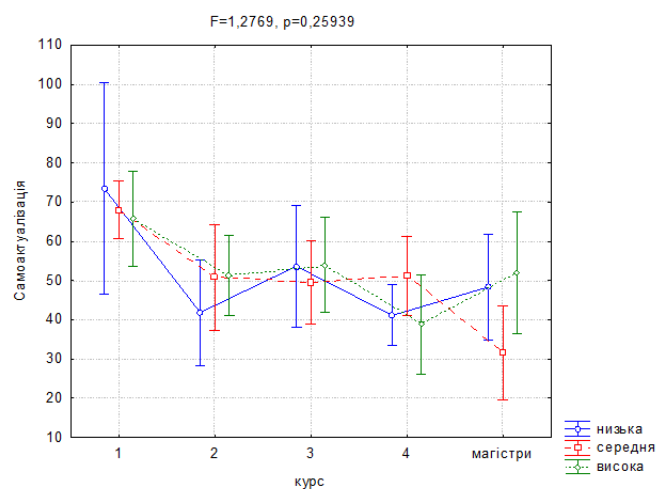

Рис. 2.75 Самоактуалізація в залежності від курсу навчання та рівня академічної успішності студентів-економістів.

Життєтворчі здібності не залежать від курсу навчання та рівня академічної успішності студентів-економістів (рис. 2.76).

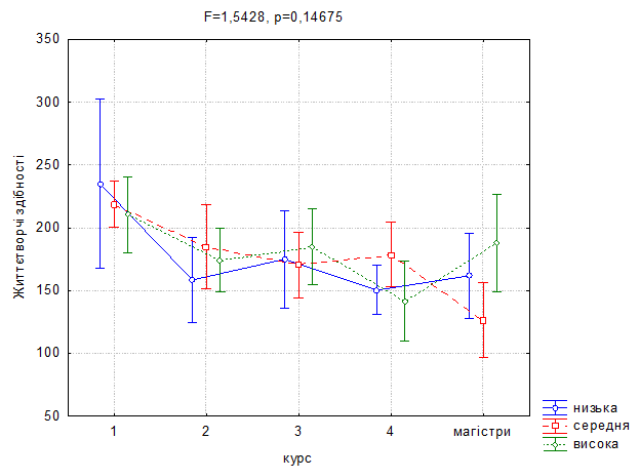

Рис. 2.76 Життєтворчі здібності в залежності від курсу навчання та рівня академічної успішності студентів-економістів.

Саморозвиток не залежить від курсу навчання та рівня академічної успішності студентів-економістів (рис. 2.77).

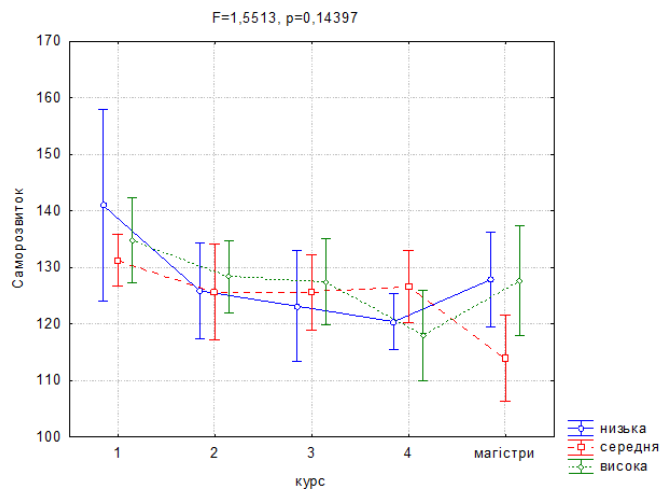

Рис. 2.77 Саморозвиток в залежності від курсу навчання та рівня академічної успішності студентів-економістів.

Творчість як цінність не залежить від курсу навчання та рівня академічної успішності студентів-економістів (рис. 2.78).

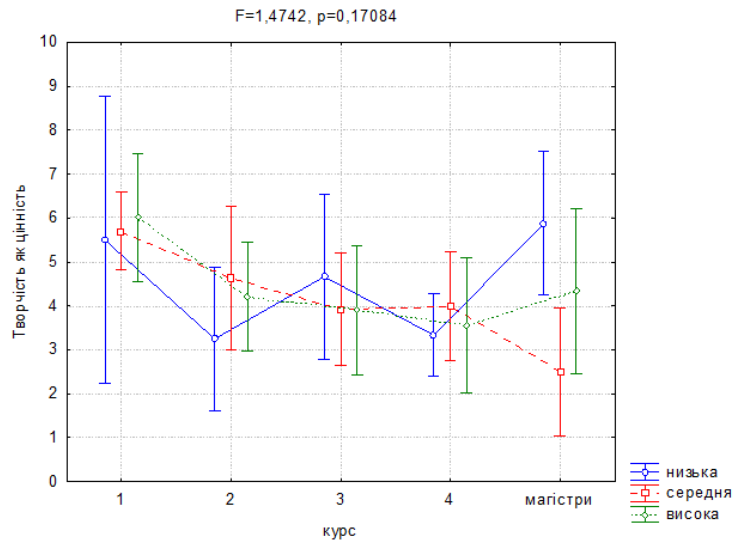

Рис. 2.78 Творчість як цінність в залежності від курсу навчання та рівня академічної успішності студентів-економістів.

Отже, студентам-економістам незалежно від рівня академічної успішності властива негативна вікова динаміка акмеологічного компоненту креативного потенціалу.

Висновки до другого розділу

1. Комплекс методів діагностики креативного потенціалу студентів-економістів містив методики для дослідження образної та вербальної креативності для вивчення його базисної складової, методики вивчення комунікативних та організаторських нахилів, соціальної та комунікативної креативності та соціального інтелекту для вивчення його соціально-психологічної складової та методики для дослідження само актуалізації, саморозвитку, життєтворчих здібностей та творчості як цінності для опису його акмеологічної складової. Вивчення регулятивних чинників креативного потенціалу студентів-економістів уможливлено через застосування методик для дослідження академічної саморегуляції, готовності до ризику та метакреативності особистості.

2. Емпіричний аналіз базисного компоненту креативного потенціалу майбутніх економістів дозволив визначити такі тенденції у його розвитку: студента-економістам протягом навчання у ЗВО властиве спадання показників вербальної та невербальної креативності; серед студентів-економістів домінує низький рівень вербальної та невербальної креативності у порівнянні з іншими

студентами-соціономістами; виявлено низку сильних прямих зв'язків вербальної та невербальної креативності, передусім усіх параметрів образної креативності із загальним показником вербальної креативності; студентам-економістам властива парадоксальність характеру кореляцій вербальної та невербальної складових креативності за параметром абстрактності назви: при високому рівні здатності до абстрагування образного матеріалу переважає низький рівень здатності давати абстрактну назву для текстуального матеріалу.

3. Студента-економістам властивий переважно середній рівень показників соціально-креативнісної складової креативного потенціалу. Позитивна динаміка розвитку цієї складової протягом навчання у ЗВО стосується передусім комунікативно легкості, комунікативної компетентності, комунікативним та організаторським нахилам, соціальної креативності. Між студентами-соціономістам та студентів-економістів не виявлено значимих відмінностей у розвитку комунікативної та соціальної креативності, комунікативних та організаційних нахилів та соціального інтелекту. На основі проведення факторного аналізу була вивчена структура соціально-креативнісної складової креативного потенціалу студентів-економістів, що проявляється передусім у питомі вазі соціальної креативності, у комунікативній нещирості та закритості, а також психологічних барерах у спілкуванні. Низька академічна успішність на початку навчання у ЗВО взаємозумовлена із зниженням показників незалежності комунікативної креативності, а при високій успішності незалежно від курсу навчання у студентів-економістів зростає емоційна стійкість у спілкуванні.

4. Студентам-економістам властива негативна динаміка акмеологічної складової креативного потенціалу за показниками самоактуалізації, прагнення до саморозвитку, життєтворчих здібностей та ціннісного ставлення до творчості. За усіма визначеними параметрами, крім прагнення до саморозвитку, студенти-економісти поступаються студентам-соціономістам. Рівень академічної успішності не впливає на загалом негативну динаміку акмеологічного компоненту креативного потенціалу студентів-економістів.

РОЗДІЛ 3

РЕГУЛЯТИВНІ ЧИННИКИ ТА УМОВИ АКТУАЛІЗАЦІЇ КРЕАТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ

3.1. Експериментальне вивчення креативного потенціалу майбутніх економістів

У результаті діагностики рівня метакреативності студентів-економістів було визначено, що серед них переважає середній рівень розвитку цієї здатності (рис. 3.1).

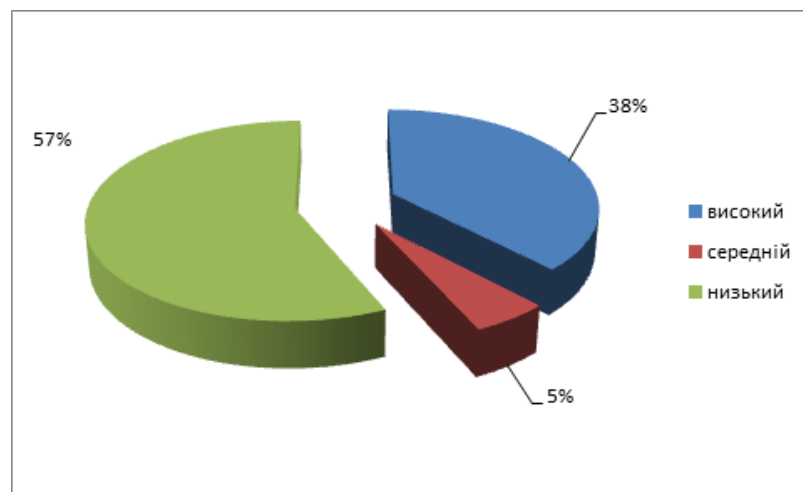

Рис. 3.1 Розподіл студентів-економістів за рівнем розвитку метакреативності.

Образна швидкість не залежить від рівня метакреативності та академічної успішності студентів-економістів.

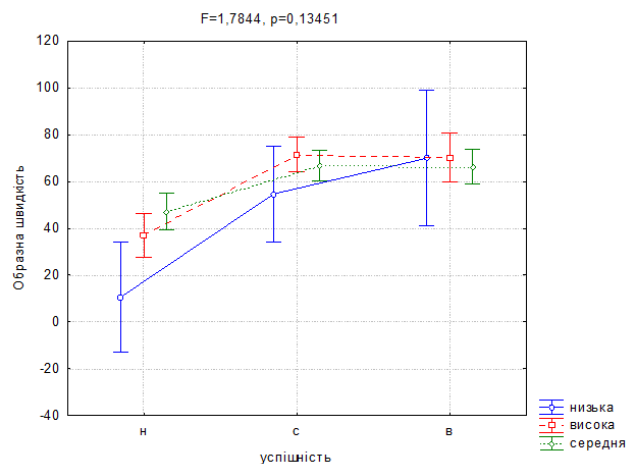

Рис. 3.2 Образна швидкість в залежності від рівня метакреативності та академічної успішності студентів-економістів.

Образна оригінальність не залежить від рівня метакреативності та академічної успішності студентів-економістів.

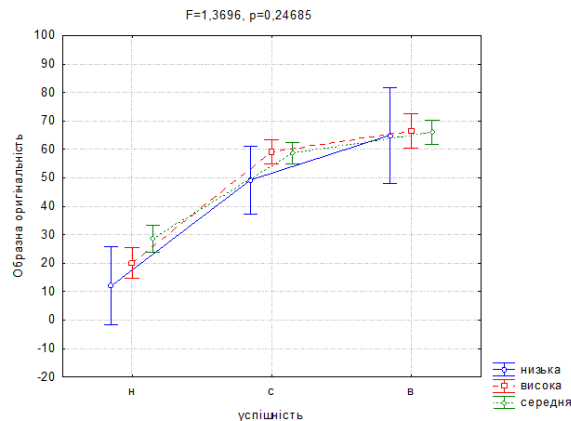

Рис. 3.3 Образна оригінальність в залежності від рівня метакреативності та академічної успішності студентів-економістів.

Образна абстрактність назви залежить від поєднання дії чинників рівня метакреативності та академічної успішності студентів-економістів (рис. 3.4).

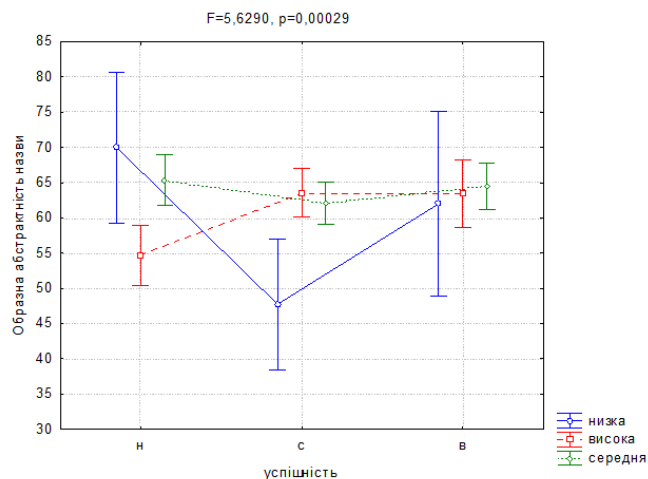

Рис. 3.4 Образна абстрактність назви в залежності від рівня мета креативності та академічної успішності студентів-економістів.

Визначено, що здатність створювати абстрактні метафоричні назви для візуальних образів уяви більшою мірою властива студентам-економістам з низькою академічною успішністю при низькій метакреативності. При високій та середній метакреативності за умови достатньої академічної успішності у студентів показники абстрактності назви є загалом вище за середні. Високо успішні у навчанні студенти-економісти за умови низької регуляторної здатності у творчості мають найнижчий рівень здатності створювати абстрактні назви образам уяви.

Супротив замиканню образної креативності залежить від рівня метакреативності та академічної успішності студентів-економістів (рис. 3.5).

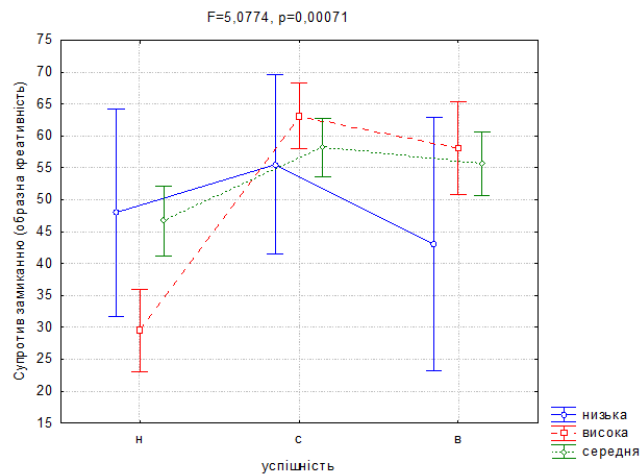

Рис. 3.5 Супротив замиканню образної креативності в залежності від рівня метакреативності та академічної успішності студентів-економістів.

Встановлено, що за умови низької академічної успішності у студентів із високою академічною успішністю показники супротиву замиканню є найнижчими. Загалом достатня успішність у навчанні за умови високого рівня метакреативності зумовлює найвищу здатність чинити опір одноманітності у творчому процесі.

Образна розробленість залежить від рівня метакреативності та академічної успішності студентів-економістів (рис. 3.6).

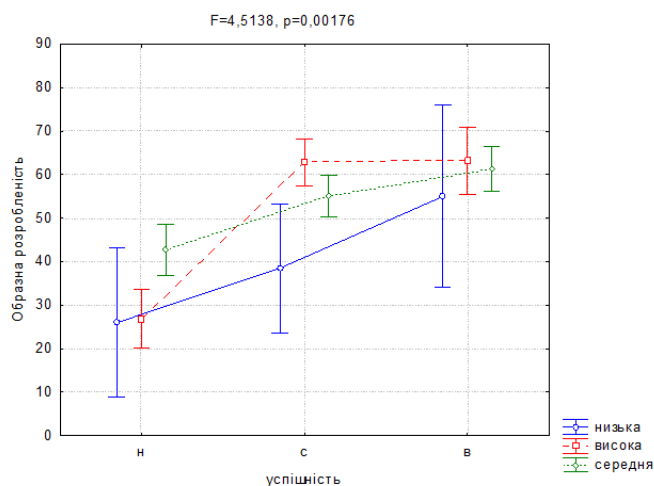

Рис. 3.6 Образна розробленість в залежності від рівня метакреативності та академічної успішності студентів-економістів.

У студентів з низькою та середньою академічною успішністю рівень образної розробленості креативності прямо пропорційний рівню розвитку метакреативності. При високій метакреативності достатній рівень академічної успішності є умовою найвищих показників здатності деталізувати образи уяви і ретельно їх проробляти.

Образна креативність залежить від рівня метакреативності та академічної успішності студентів-економістів (рис. 3.7).

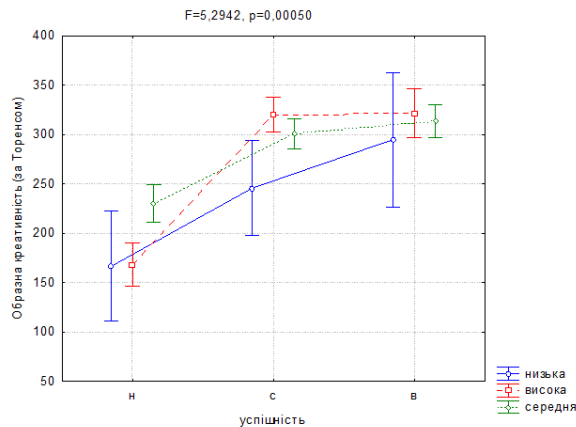

Рис. 3.7 Образна креативність в залежності від рівня метакреативності та академічної успішності студентів-економістів.

У студентів з низькою та середньою академічною успішністю рівень образної креативності прямо пропорційний рівню розвитку метакреативності. При високій метакреативності достатній рівень академічної успішності є умовою найвищих показників здатності до творчої діяльності (за сумарним показником тесту Торенса). Вербальна розробленість залежить від рівня метакреативності та академічної успішності студентів-економістів (рис. 3.8).

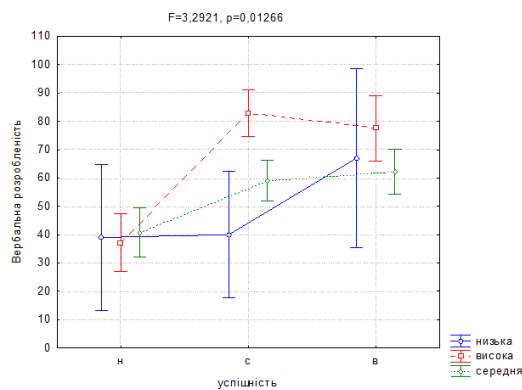

Рис. 3.8 Вербальна розробленість в залежності від рівня метакреативності та академічної успішності студентів-економістів.

У студентів з високою та середньою академічною успішністю рівень вербальної є найвищим за умови високого рівня розвитку метакреативності. При низькій метакреативності та низькій та середній академічній успішності показники здатності деталізувати вербальний творчий продукт є найнижчими.

Вербальна швидкість не залежить від поєднання дії факторів рівня метакреативності та академічної успішності студентів-економістів (рис. 3.9).

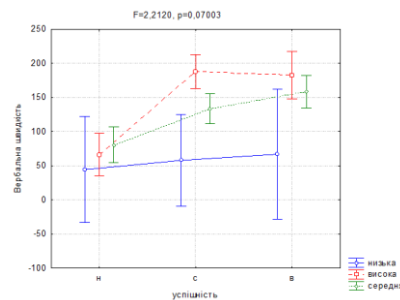

Рис. 3.9 Вербальна швидкість в залежності від рівня метакреативності та академічної успішності студентів-економістів.

Показники вербальної швидкості є найвищими у студентів-економістів із високою та середньою успішністю у навчанні за умови високого рівня метакреативності.

Вербальна гнучкість не залежить від рівня метакреативності та академічної успішності студентів-економістів (рис. 3.10).

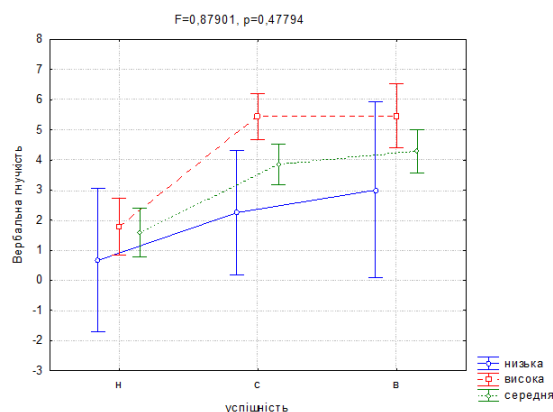

Рис. 3.10 Вербальна гнучкість в залежності від рівня мета креативності та академічної успішності студентів-економістів.

Загалом низька метакреативність незалежно від рівня успішності передбачає нижчі показники вербальної гнучкості як здатності перемикатися із одного семантичного поля в інше при складанні розповіді.

Супротив замиканню вербальної креативності залежить від рівня метакреативності та академічної успішності студентів-економістів (рис. 3.11).

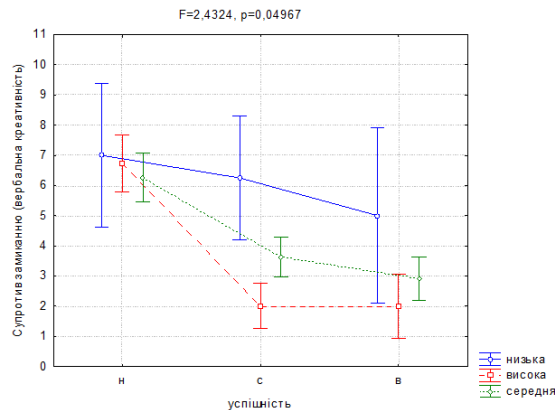

Рис. 3.11 Супротив замиканню вербальної креативності в залежності від рівня метакреативності та академічної успішності студентів-економістів.

При низькій успішності при будь-якому рівні метакреативності показники супротиву замикання є найнижчими, проте за умови високої та середньої академічної успішності показники опору одноманітності та повторенням є найвищими при високому рівні метакреативності.

Вербальна оригінальність не залежить від рівня метакреативності та академічної успішності студентів-економістів (рис. 3.12).

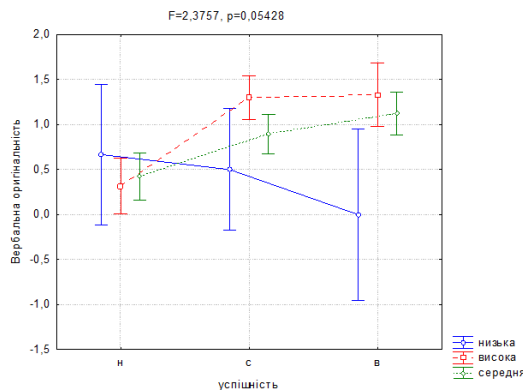

Рис. 3.12 Вербальна оригінальність в залежності від рівня метакреативності та академічної успішності студентів-економістів.

Середня та висока успішність при високому рівні метакреативності взаємозумовлені із високою вербальною оригінальністю.

Абстрактність назви вербальної креативності не залежить від рівня метакреативності та академічної успішності студентів-економістів (рис. 3.13).

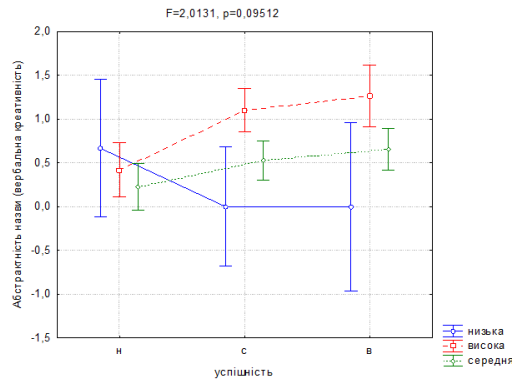

Рис. 3.13 Абстрактність назви вербальної креативності в залежності від рівня мета креативності та академічної успішності студентів-економістів.

Достатній рівень академічної успішності при високому рівні метакреативності передбачає найвищий рівень абстрактності назви вербальної креативності у студентів-економістів, натомість при низькій успішності та низькому рівні мета креативності ці показники є найнижчими по вибірці.

Вербальна креативність не залежить від рівня метакреативності та академічної успішності студентів-економістів (рис. 3.14).

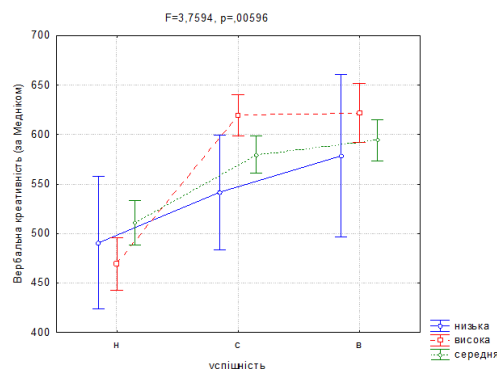

Рис. 3.14 Вербальна креативність в залежності від рівня мета креативності та академічної успішності студентів-економістів.

Низька успішність незалежно від рівня мета креативності зумовлює найнижчий рівень вербальної креативності, натомість достатня успішність при високому рівні метакреативності пов'язана із найвищим рівнем вербальної креативності.

Комунікативні нахили не залежать від рівня метакреативності та академічної успішності студентів-економістів (рис. 3.15).

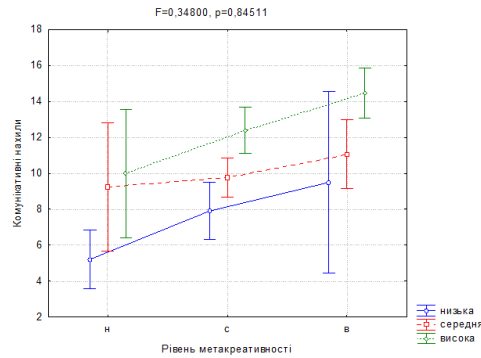

Рис. 3.15 Комуникативні нахили в залежності від рівня метакреативності та академічної успішності студентів-економістів.

Найвищі показники комунікативних схильностей встановлено у студентів-економістів із високою успішністю та високою мета креативністю, а найнижчі – з низькою мета креативністю та низькою успішністю.

Організаційні нахили не залежать від рівня метакреативності та академічної успішності студентів-економістів (рис. 3.16).

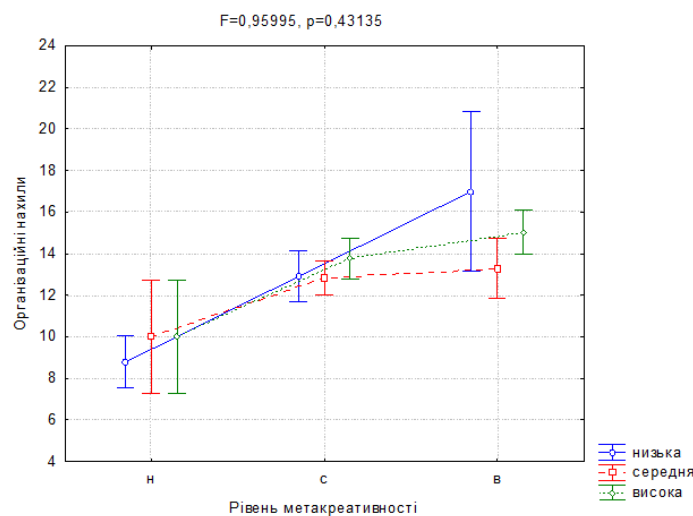

Рис. 3.16 Організаційні нахили в залежності від рівня мета креативності та академічної успішності студентів-економістів.

При низькій метакреативності та академічній успішності показники організаторських схильностей є найнижчими.

Соціальна креативність (уявлення) не залежить від рівня метакреативності та академічної успішності студентів-економістів (рис. 3.17).

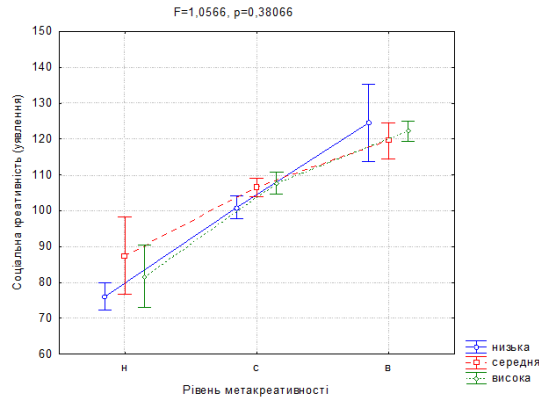

Рис. 3.17 Соціальна креативність (уявлення) в залежності від рівня метакреативності та академічної успішності студентів-економістів.

При низькій метакреативності та академічній успішності показники самооцінки соціальної креативності є найнижчими.

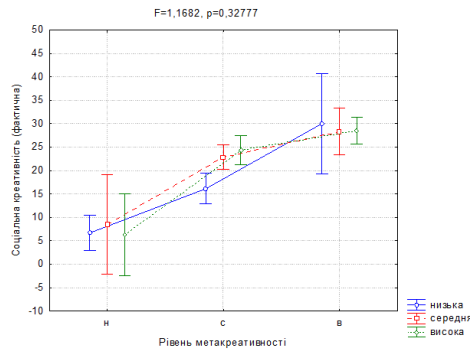

Рис. 3.18 Соціальна креативність (фактична) в залежності від рівня мета креативності та академічної успішності студентів-економістів.

Легкість комунікативної креативності не залежить від рівня мета креативності та академічної успішності студентів-економістів (рис. 3.19).

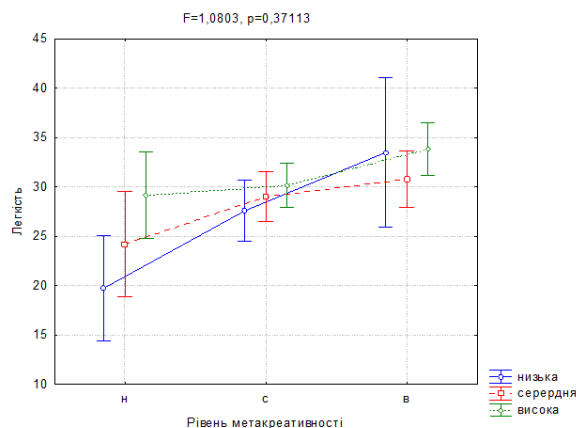

Рис. 3.19 Легкість комунікативної креативності в залежності від рівня мета креативності та академічної успішності студентів-економістів.

Самопрезентація комунікативної креативності не залежить від рівня мета креативності та академічної успішності студентів-економістів.

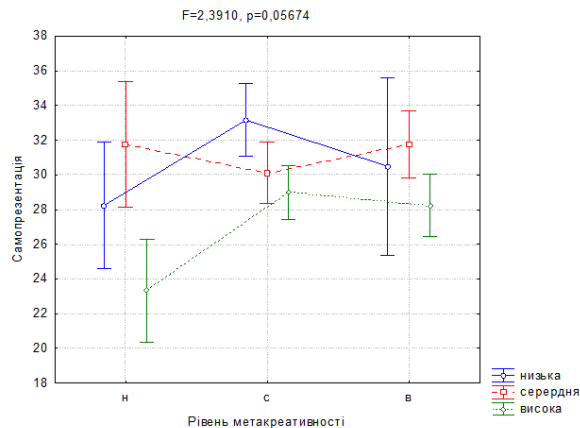

Рис. 3.20 Самопрезентація комунікативної креативності в залежності від рівня метакреативності та академічної успішності студентів-економістів.

Низька успішність передбачає нижчу здатність до само презентації у спілкуванні.

Незалежність комунікативної креативності не має істотних відмінностей у групах студентів-економістів в залежності від рівня їх метакреативності та академічної успішності (рис. 3.21).

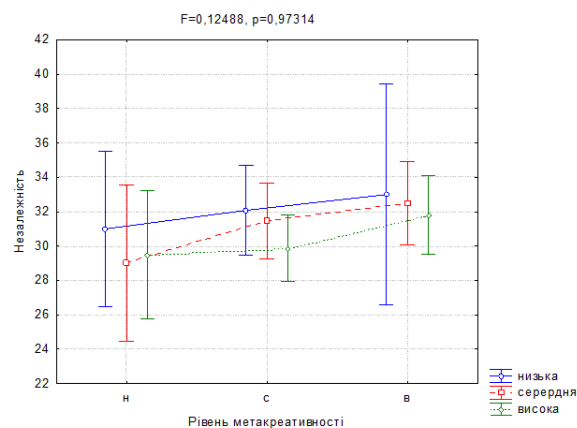

Рис. 3.21 Незалежність комунікативної креативності в залежності від рівня мета креативності та академічної успішності студентів-економістів.

Конфліктність комунікативної креативності не залежить від рівня метакреативності та академічної успішності студентів-економістів (рис. 3.22).

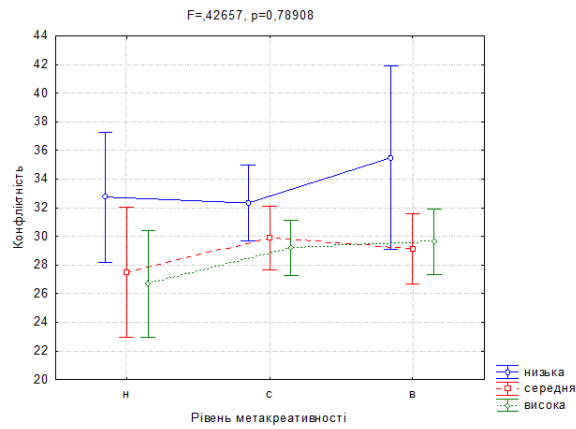

Рис. 3.22 Конфліктність комунікативної креативності в залежності від рівня метакреативності та академічної успішності студентів-економістів.

Загалом у студентів-економістів із низькою успішністю показники конфліктності є вищими.

Емоційна стійкість комунікативної креативності не залежить від рівня метакреативності та академічної успішності студентів-економістів, проте існує пряма відповідність між емоційною стійкістю у спілкуванні та рівнем успішності (рис. 3.23).

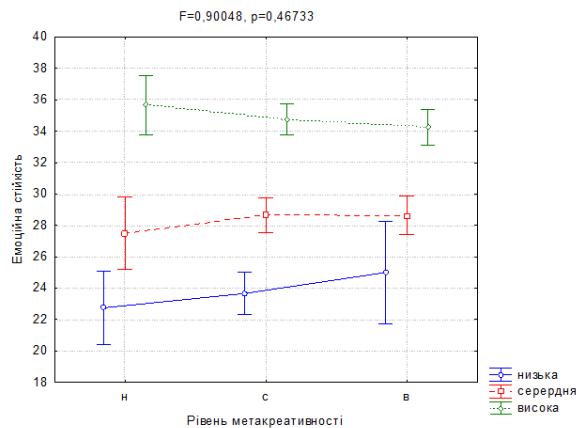

Рис. 3.23 Емоційна стійкість комунікативної креативності в залежності від рівня мета креативності та академічної успішності студентів-економістів.

Маніпулятивність комунікативної креативності не залежить від рівня метакреативності та академічної успішності студентів-економістів (рис. 3.24).

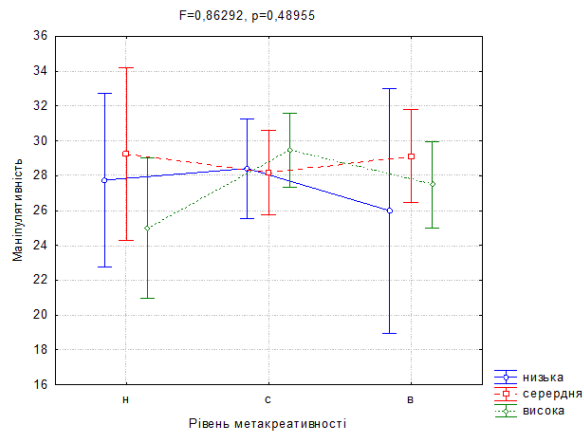

Рис. 3.24 Маніпулятивність комунікативної креативності в залежності від рівня мета креативності та академічної успішності студентів-економістів.

Експресивність комунікативної креативності не залежить від рівня метакреативності та академічної успішності студентів-економістів, проте при низькій мета креативності на тлі низької успішності ці показники є найнижчими (рис. 3.25).

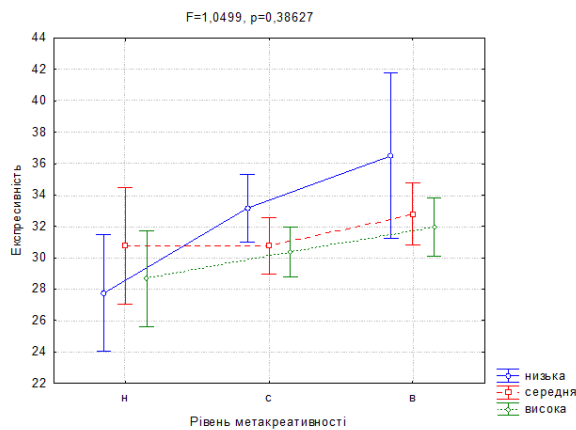

Рис. 3.25 Експресивність комунікативної креативності в залежності від рівня мета креативності та академічної успішності студентів-економістів.

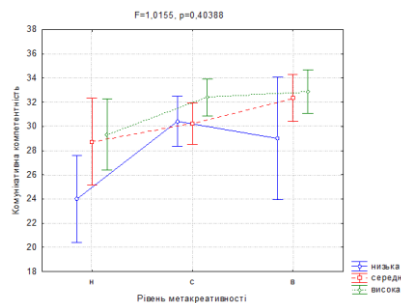

Рис. 3.26 Комунікативна компетентність в залежності від рівня мета креативності та академічної успішності студентів-економістів.

Комунікативна компетентність не залежить від рівня метакреативності та академічної успішності студентів-економістів (рис. 3.26).

Соціальний інтелект не залежить від рівня метакреативності та академічної успішності студентів-економістів (рис. 3.27).

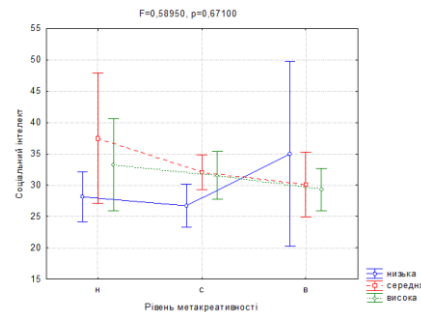

Рис. 3.27 Соціальний інтелект в залежності від рівня метакреативності та академічної успішності студентів-економістів.

Самоактуалізація залежить від рівня метакреативності та академічної успішності (рис. 3.28).

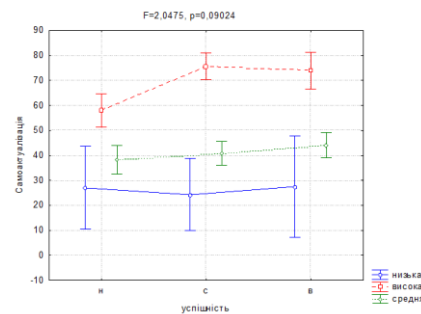

Рис. 3.28 Самоактуалізація в залежності від рівня метакреативності та академічної успішності студентів-економістів.

При високій та середній успішності на тлі високого рівня метакреативності у студентів-економістів виявлено найвищий рівень само актуалізації, утім при низькому рівні мета креативності безвідносно рівня успішності показники самоактуалізації є найнижчими.

Життєтворчі здібності не залежать від рівня метакреативності та академічної успішності (рис. 3.29).

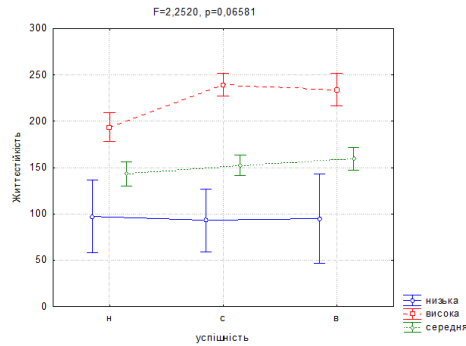

Рис. 3.29 Життєтворчі здібності в залежності від рівня метаакреативності та академічної успішності студентів-економістів.

При високій метаакреативності показники само актуалізації є найвищими незалежно від рівня академічної успішності, натомість низька мета креативність зумовлює найнижчий рівень само актуалізації.

Саморозвиток не залежить від рівня метаакреативності та академічної успішності (рис. 3.30).

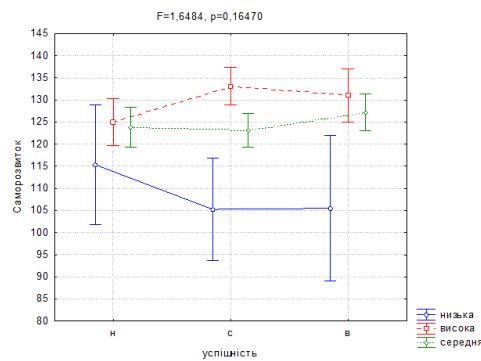

Рис. 3.30 Саморозвиток в залежності від рівня мета креативності та академічної успішності студентів-економістів.

При високій метаакреативності показники саморозвитку є найвищими незалежно від рівня академічної успішності, натомість низька метаакреативність зумовлює найнижчий рівень саморозвитку.

Творчість як цінність не залежить від рівня метаакреативності та академічної успішності (рис. 3.31).

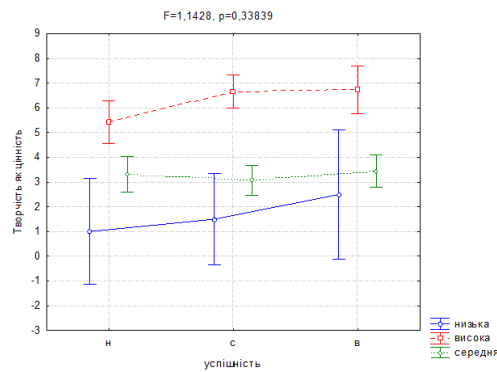

Рис. 3.31 Творчість як цінність в залежності від рівня мета креативності та академічної успішності студентів-економістів.

Високий рівень метакреативності зумовлює найвищі показники значущості цінності творчості.

Отже, висока міра розвитку метакреативності як регуляторної здатності з керування власними творчими здібностями, обізнаність у власних творчих можливостях та вміння свідомо докладати творчі зусилля сприяє за умови достатньої академічної успішності студентів-економістів високому рівню супротиву замиканню, розробленості та загального показника образної креативності, вербальної розробленості, швидкості та гнучкості, само актуалізації та життєтворчих здібностей. Зниження академічної успішності на тлі зниження рівня мета креативності взаємозумовлене із супротивом замиканню вербальної креативності.

Другим регулятивним чинником креативного потенціалу майбутніх економістів нами було визначено власне мотивація творчості, проте рівень її прояву у студентів-економістів, як було показано у наших пілотажних дослідженнях був переважно низький. Саме тому, враховуючи регулятивні якості мотиваційної сфери студента, нами було використано в якості незалежної змінної характеристику провідної діяльності майбутніх економістів – академічну саморегуляцію.

У результаті кластеризації показників академічних регуляторів було визначено чотири типологічні профілі академічної саморегуляції у студентів-економістів (рис. 3.32).

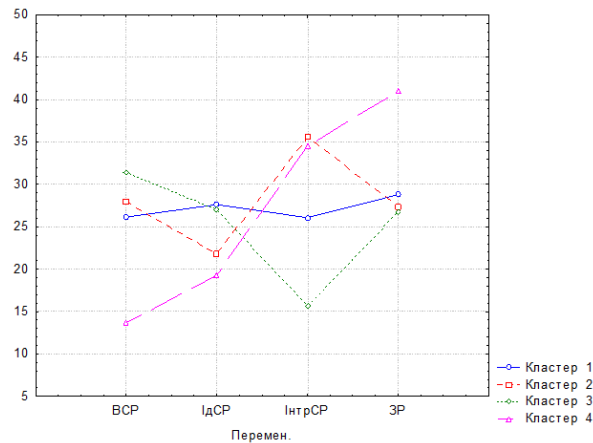

Рис. 3.32 Типологічні особливості академічної саморегуляції студентів-економістів.

Перший профіль утворений помірними показниками усіх регуляторів навчально-професійної діяльності і був названий «Збалансована академічна саморегуляція».

Другий профіль утворений помірними показниками внутрішнього регулювання, середньо-низькими показниками ідентифікованого регулювання, високими показниками інтросектованого регулювання та помірними показниками зовнішнього регулювання. Профіль був названий «Інтросектована академічна саморегуляція».

Третій профіль представлений високими показниками внутрішнього регулювання, помірно-високими показниками ідентифікованого регулювання, низькими показниками інтросектованого регулювання та помірними показниками зовнішнього регулювання. Профіль був названий «Автономна академічна саморегуляція».

Четвертий профіль характеризується низькими показниками внутрішнього та ідентифікованого регулювання та високими показниками інтросектованого та зовнішнього регулювання. Профіль був названий «Залежна академічна регуляція».

Визначено зниження показників образної швидкості у студентів-економістів із низькою успішністю при «Автономній академічній саморегуляції» та «Інтросектованій академічній саморегуляції» (рис. 3.33).

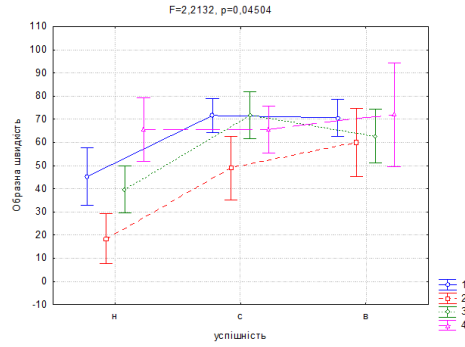

Рис. 3.33 Образна швидкість в залежності від типу саморегуляції та академічної успішності студентів-економістів.

Визначено зниження показників образної оригінальності у студентів-економістів із низькою успішністю незалежно від типологічного профілю академічної саморегуляції (рис. 3.34).

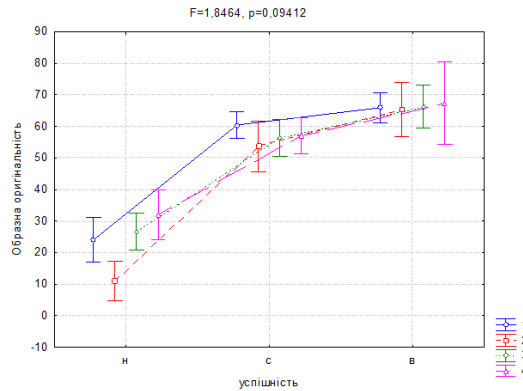

Рис. 3.34 Образна оригінальність в залежності від типу саморегуляції та академічної успішності студентів-економістів.

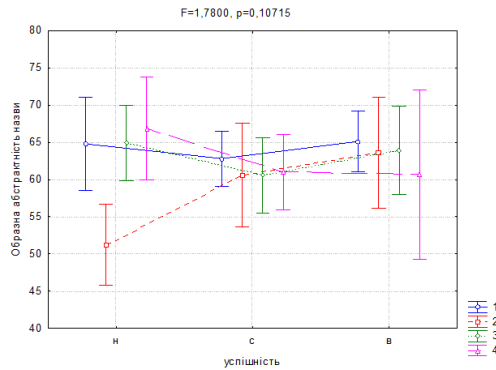

Рис. 3.35 Образна абстрактність назви в залежності від типу саморегуляції та академічної успішності студентів-економістів.

«Інтроєктована академічна саморегуляція» на тлі низької академічної успішності передбачає найнижчий рівень образної абстрактності назви (рис. 3.35).

Супротив замиканню образної креативності не залежить від типу саморегуляції та академічної успішності (рис. 3.36).

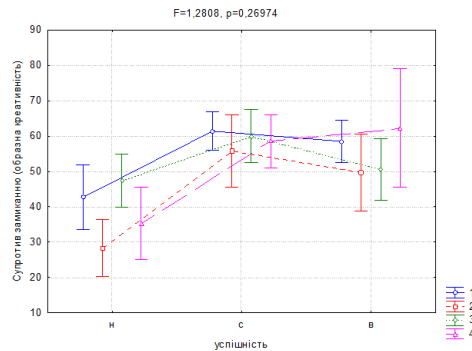

Рис. 3.36 Супротив замиканню образної креативності в залежності від типу саморегуляції та академічної успішності студентів-економістів.

Образна розробленість не залежить від типу саморегуляції та академічної успішності (рис. 3.37).

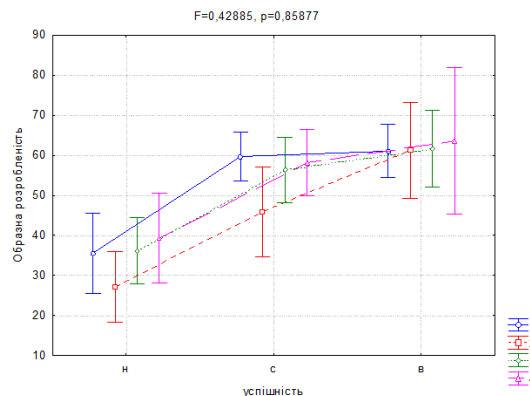

Рис. 3.37 Образна розробленість в залежності від типу саморегуляції та академічної успішності студентів-економістів.

Образна оригінальність не залежить від типу саморегуляції та академічної успішності (рис. 3.38).

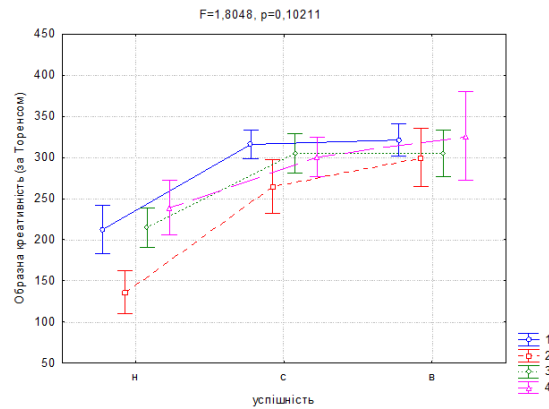

Рис. 3.38 Образна оригінальність в залежності від типу саморегуляції та академічної успішності студентів-економістів.

Вербальна розробленість не залежить від типу саморегуляції та академічної успішності (рис. 3.39).

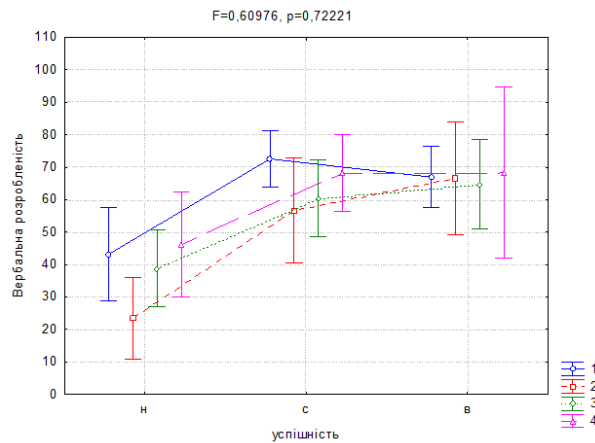

Рис. 3.39 Вербальна розробленість в залежності від типу саморегуляції та академічної успішності студентів-економістів.

Вербальна швидкість не залежить від типу саморегуляції та академічної успішності (рис. 3.40).

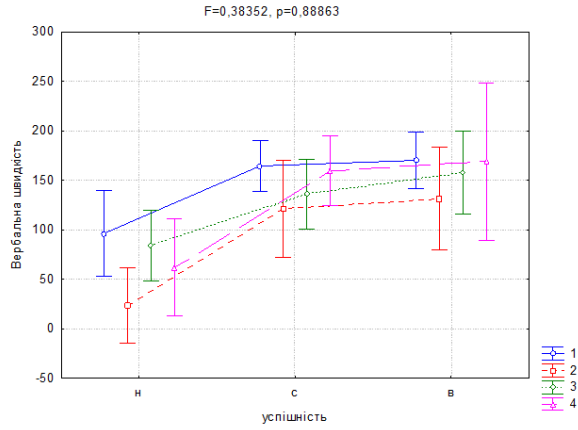

Рис. 3.40 Вербальна швидкість в залежності від типу саморегуляції та академічної успішності студентів-економістів.

Вербальна гнучкість не залежить від типу саморегуляції та академічної успішності (рис. 3.41).

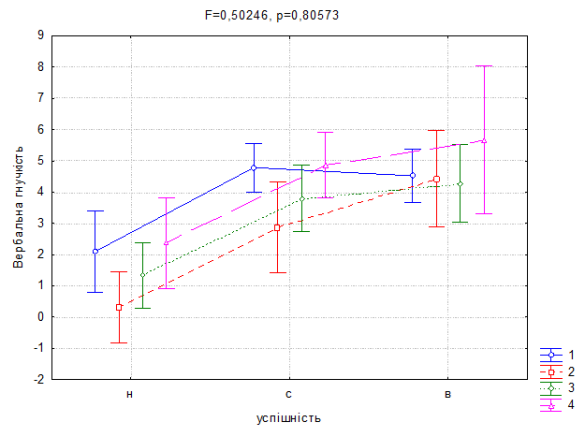

Рис. 3.41 Вербальна гнучкість в залежності від типу саморегуляції та академічної успішності студентів-економістів.

Вербальний супротив замиканню не залежить від типу саморегуляції та академічної успішності (рис. 3.42).

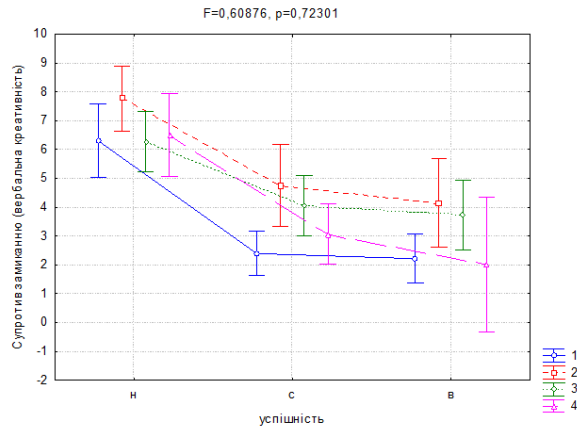

Рис. 3.42 Вербальний супротив замиканню в залежності від типу саморегуляції та академічної успішності студентів-економістів.

Вербальна оригінальність не залежить від типу саморегуляції та академічної успішності (рис. 3.43).

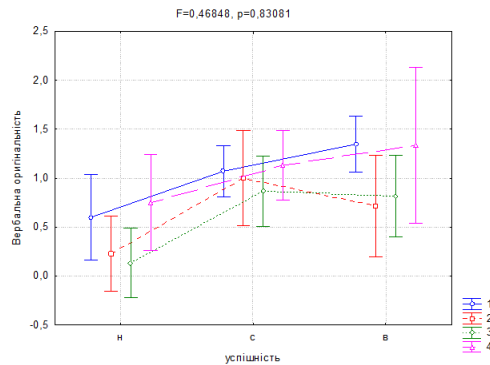

Рис. 3.43 Вербальна оригінальність в залежності від типу саморегуляції та академічної успішності студентів-економістів.

Вербальна абстрактність назви не залежить від типу саморегуляції та академічної успішності (рис. 3.44).

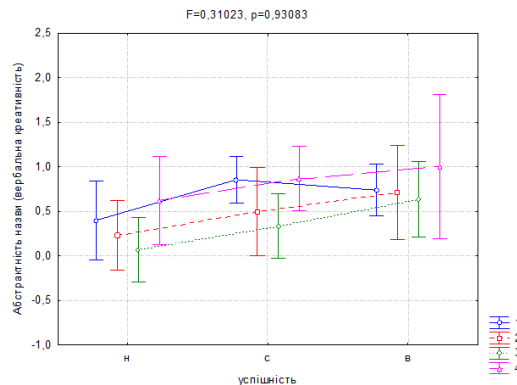

Рис. 3.44 Вербальна абстрактність назви в залежності від типу саморегуляції та академічної успішності студентів-економістів.

Вербальна креативність залежить від типу саморегуляції та академічної успішності (рис. 3.45). При «Інтроєктованій академічній регуляції» за умови низької успішності показниками вербальної креативності є найнижчими по вибірці студентів-економістів.

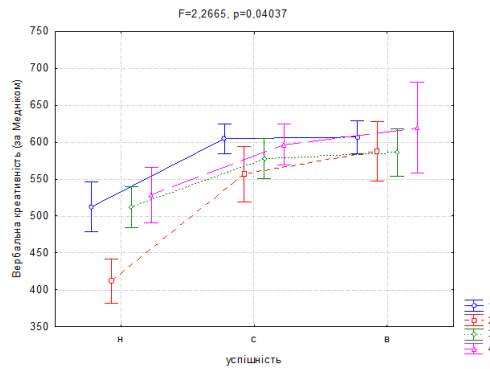

Рис. 3.45 Вербальна креативність в залежності від типу саморегуляції та академічної успішності студентів-економістів.

Комунікативні нахили не залежать від типу саморегуляції та академічної успішності (рис. 3.46).

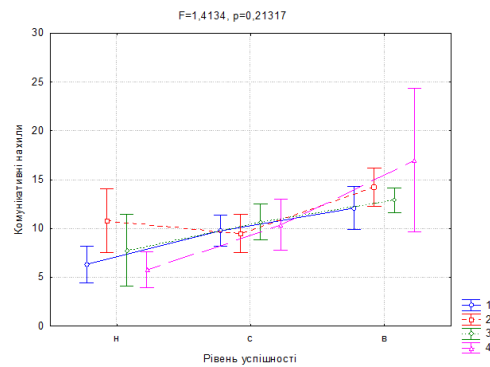

Рис. 3.46 Комунікативні нахили в залежності від типу саморегуляції та академічної успішності студентів-економістів.

Організаторські нахили не залежать від типу саморегуляції та академічної успішності (рис. 3.47).

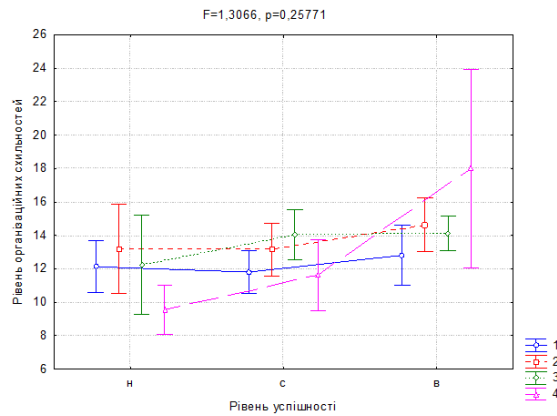

Рис. 3.47 Організаторські нахили в залежності від типу саморегуляції та академічної успішності студентів-економістів.

Соціальна креативність (уявлення) не залежить від типу саморегуляції та академічної успішності (рис. 3.48). Загалом при «Залежній академічній регуляції» показники самооцінки власних соціальних творчих здібностей є найнижчими, натомість при «Автономній академічній саморегуляції» за умови високої академічної успішності соціальна креативність є найвищою.

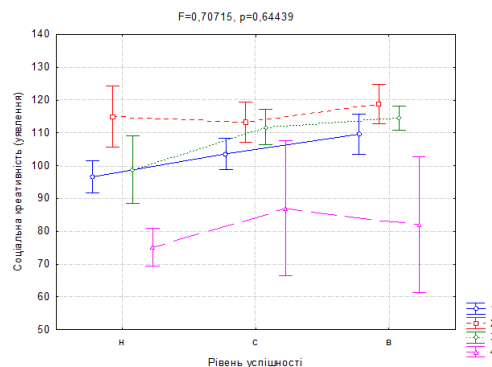

Рис. 3.48 Соціальна креативність (уявлення) в залежності від типу саморегуляції та академічної успішності студентів-економістів.

Соціальна креативність (фактична) не залежить від типу саморегуляції та академічної успішності (рис. 3.49). Загалом при «Залежній академічній регуляції» показники самооцінки власних соціальних творчих здібностей є найнижчими, натомість при «Автономній академічній саморегуляції» за умови середньої та високої академічної успішності соціальна креативність є найвищою.

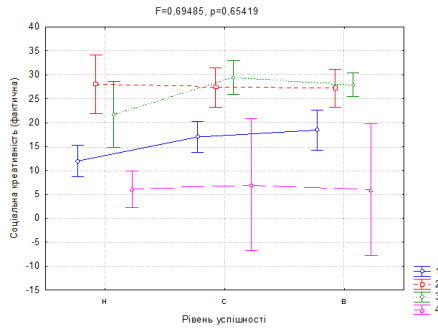

Рис. 3.49 Соціальна креативність (фактична) в залежності від типу саморегуляції та академічної успішності студентів-економів.

Легкість комунікативної креативності не залежить від типу саморегуляції та академічної успішності (рис. 3.50).

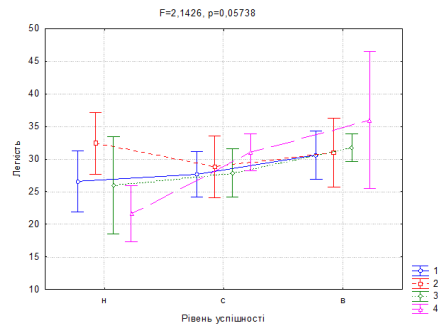

Рис. 3.50 Легкість комунікативної креативності в залежності від типу саморегуляції та академічної успішності студентів-економів.

Самопрезентація комунікативної креативності не залежить від типу саморегуляції та академічної успішності (рис. 3.51).

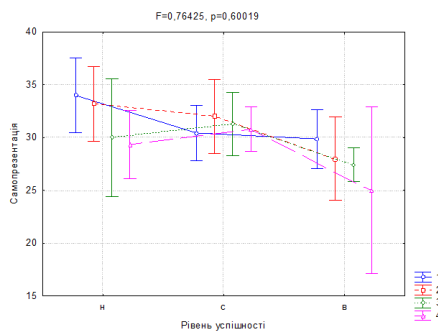

Рис. 3.51 Самопрезентація комунікативної креативності в залежності від типу саморегуляції та академічної успішності студентів-економів.

Наполегливість комунікативної креативності не залежить від типу саморегуляції та академічної успішності (рис. 3.52).

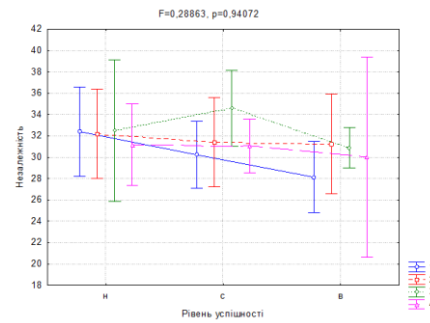

Рис. 3.52 Наполегливість комунікативної креативності в залежності від типу саморегуляції та академічної успішності студентів-економістів.

Конфліктність комунікативної креативності не залежить від типу саморегуляції та академічної успішності (рис. 3.53).

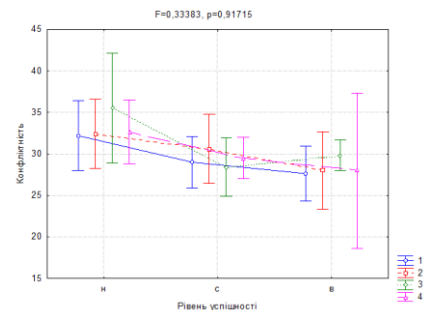

Рис. 3.53 Конфліктність комунікативної креативності в залежності від типу саморегуляції та академічної успішності студентів-економістів.

Емоційна стійкість комунікативної креативності в залежності від типу саморегуляції та академічної успішності, за умови високої успішності її показники є найвищими незалежно від типу академічної саморегуляції (рис. 2.54).

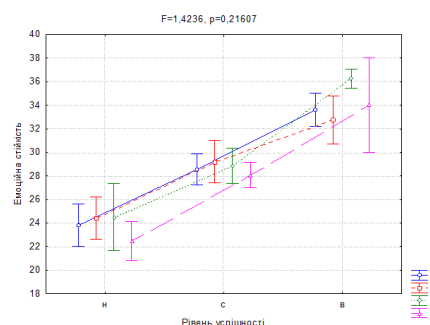

Рис. 3.54 Емоційна стійкість комунікативної креативності в залежності від типу саморегуляції та академічної успішності студентів-економістів.

Маніпулятивність комунікативної креативності не залежить від типу саморегуляції та академічної успішності (рис. 3.55).

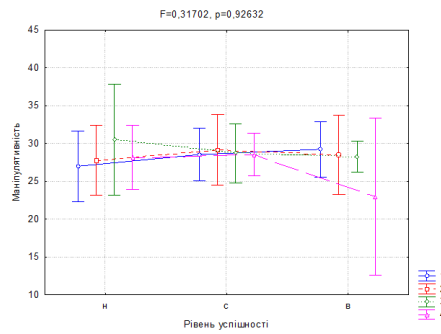

Рис. 3.55 Маніпулятивність комунікативної креативності в залежності від типу саморегуляції та академічної успішності студентів-економістів.

Експресивність комунікативної креативності є найвищою за умови низької академічної успішності у студентів-економістів «Інтроєктованого профілю академічної саморегуляції» та «Автономного профілю академічної саморегуляції». Найнижчі показники експресивності у спілкуванні властиві студентам із низькою академічною успішністю при «Залежному профілі академічного регулювання» (рис. 3.56).

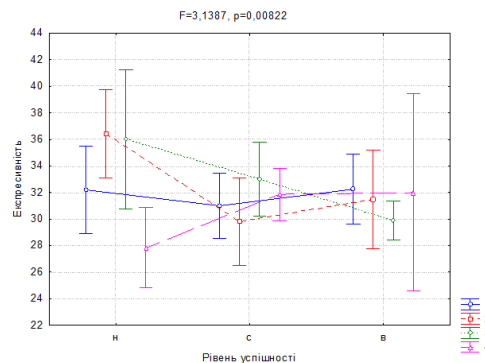

Рис. 3.56 Експресивність комунікативної креативності в залежності від типу саморегуляції та академічної успішності студентів-економістів.

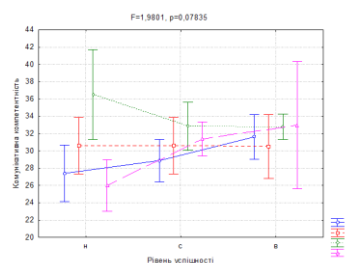

Рис. 3.57 Комунікативна компетентність в залежності від типу саморегуляції та академічної успішності студентів-економістів.

Комунікативна компетентність при низькій академічній успішності у студентів-економістів профілю «Автономна академічна саморегуляція» є найвищою, проте при «Залежній академічній регуляції» - найнижчою (рис. 3.57).

Соціальний інтелект не залежить від типу саморегуляції та академічної успішності студентів-економістів (рис. 3.58)

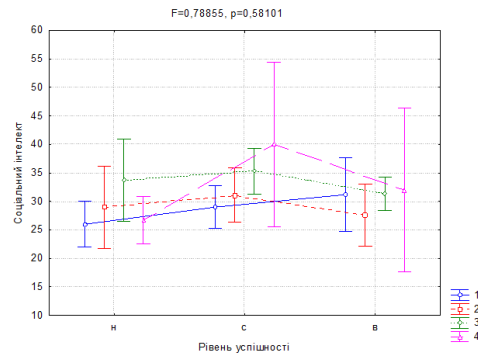

Рис. 3.58 Соціальний інтелект в залежності від типу саморегуляції та академічної успішності студентів-економістів.

Самоактуалізація не залежить від типу саморегуляції та академічної успішності студентів-економістів (рис. 3.59).

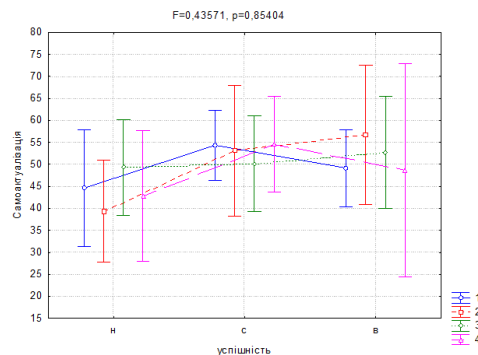

Рис. 3.59 Самоактуалізація в залежності від типу саморегуляції та академічної успішності студентів-економістів.

Життєтворчі здібності не залежать від типу саморегуляції та академічної успішності студентів-економістів (рис. 3.60).

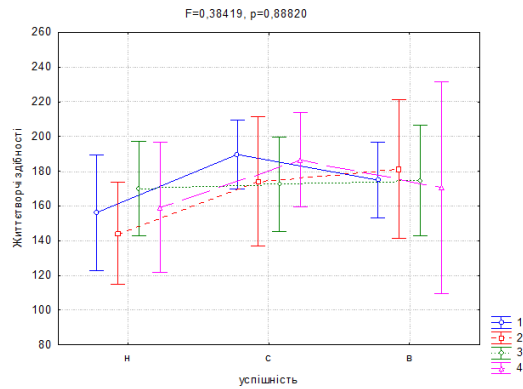

Рис. 3.60 Життєтворчі здібності в залежності від типу саморегуляції та академічної успішності студентів-економістів.

Саморозвиток не залежить від типу саморегуляції та академічної успішності студентів-економістів (рис. 3.61).

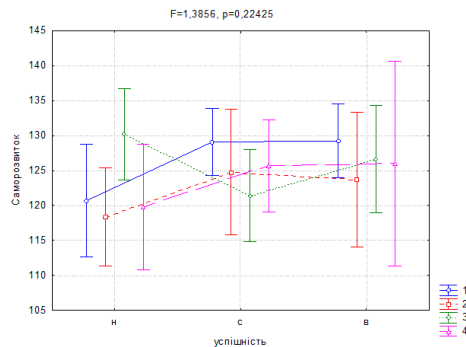

Рис. 3.61 Саморозвиток в залежності від типу саморегуляції та академічної успішності студентів-економістів.

Творчість як цінність не залежить від типу саморегуляції та академічної успішності студентів-економістів (рис. 3.62).

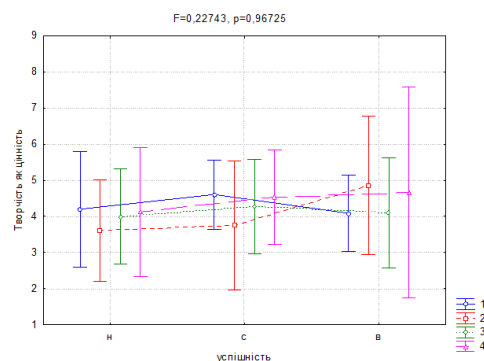

Рис. 3.62 Творчість як цінність в залежності від типу саморегуляції та академічної успішності студентів-економістів.

Отже, за умови низької академічної успішності при інтроєктованій саморегуляції навчання студентам-економістам властиве зниження здатності

давати абстрактну назву образам уяви та вербальної креативності. При автономній саморегуляції навчально-професійної діяльності студентам-економістам із низькою успішністю у навчанні властиве зростання експресивності комунікативної креативності, уявлень про власну непересічну соціальну креативність та фактичне зростання соціальної креативності та комунікативної компетентності. Залежна академічна регуляція студентів-економістів із низькою успішністю у навчанні взаємозумовлена із зниженням експресивності, соціальної креативності та комунікативної компетентності.

На рис. 3.63 показано розподіл студентів-економістів за рівнем готовності до ризику, де зазначається перевага середнього рівня.

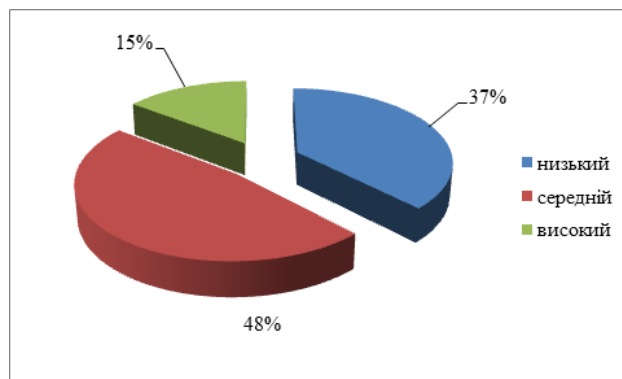

Рис. 3.63 Розподіл студентів-економістів за рівнем розвитку готовності до ризику.

Образна швидкість не залежить від рівня готовності до ризику та академічної успішності студентів-економістів (рис. 3.64). Загалом низька успішність у навчання зумовлює найнижчий рівень образної швидкості.

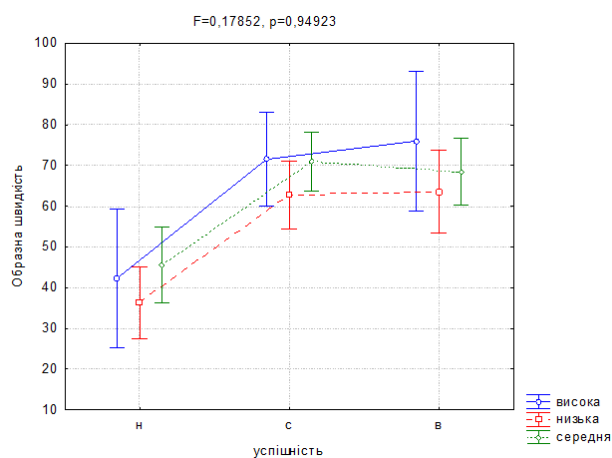

Рис. 3.64 Образна швидкість в залежності від рівня готовності до ризику та академічної успішності студентів-економістів.

Образна оригінальність не залежить від рівня готовності до ризику та академічної успішності студентів-економістів (рис. 3.65). Загалом низька успішність у навчання зумовлює найнижчий рівень образної оригінальності.

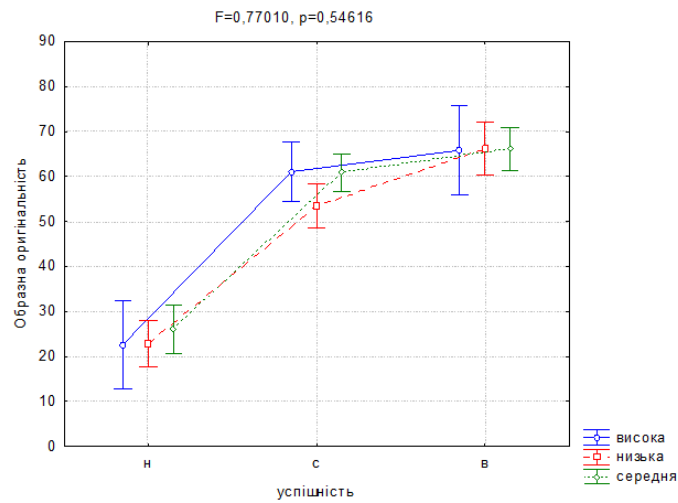

Рис. 3.65 Образна оригінальність в залежності від рівня готовності до ризику та академічної успішності студентів-економістів.

Образна абстрактність назви залежить від рівня готовності до ризику та академічної успішності студентів-економістів. Низька готовність до ризику передбачає найнижчий рівень образної абстрактності назви за умови низької успішності, при цьому середній рівень готовності до ризику за такої ж успішності передбачає найвищий рівень здатності давати абстрактну назву образам уяви (рис. 3.66).

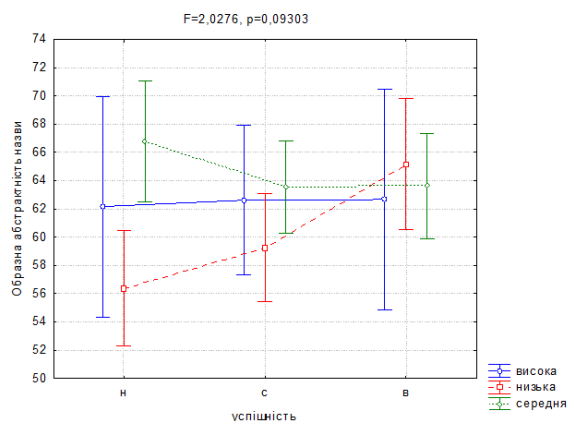

Рис. 3.66 Образна абстрактність назви в залежності від рівня готовності до ризику та академічної успішності студентів-економістів.

Супротив замиканню образної креативності не залежить від рівня готовності до ризику та академічної успішності студентів-економістів (рис. 3.67).

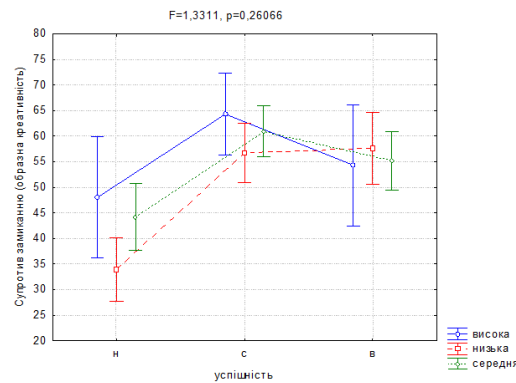

Рис. 3.67 Супротив замиканню образної креативності в залежності від рівня готовності до ризику та академічної успішності студентів-економістів.

Образна розробленість при високій готовності до ризику при середній та високій академічній успішності є найвищою у студентів-економістів (рис. 3.68).

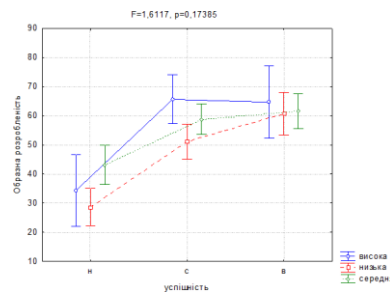

Рис. 3.68 Образна розробленість в залежності від рівня готовності до ризику та академічної успішності студентів-економістів.

Образна креативність не залежить від рівня готовності до ризику та академічної успішності студентів-економістів (рис. 3.69). Загалом достатня успішність у навчанні зумовлює найвищий рівень розвитку образної креативності.

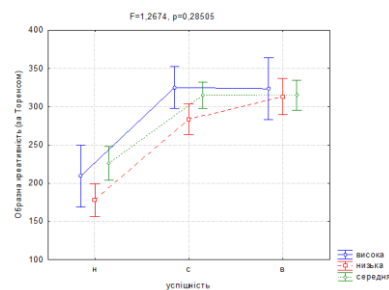

Рис. 3.69 Образна креативність в залежності від рівня готовності до ризику та академічної успішності студентів-економістів.

Вербальна розробленість залежить від рівня готовності до ризику та академічної успішності студентів-економістів (рис. 3.70). Достатня академічна успішність студентів-економістів із високим рівнем готовності до ризику передбачає найвищу здатність деталізувати текстову творчу інформацію (рис. 3.71).

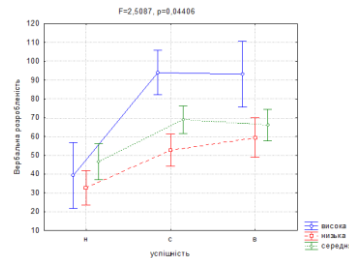

Рис. 3.70 Вербальна розробленість в залежності від рівня готовності до ризику та академічної успішності студентів-економістів.

Вербальна швидкість не залежить від рівня готовності до ризику та академічної успішності студентів-економістів.

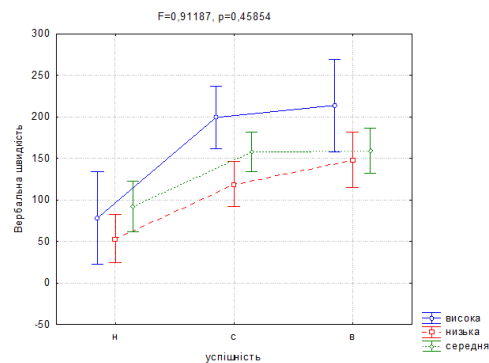

Рис. 3.71 Вербальна швидкість в залежності від рівня готовності до ризику та академічної успішності студентів-економістів.

Вербальна гнучкість не залежить від рівня готовності до ризику та академічної успішності студентів-економістів (рис. 3.72). Достатній рівень розвитку навчальної успішності за умови високої готовності до ризику передбачає найвищий рівень вербальної гнучкості за умови високої готовності до ризику.

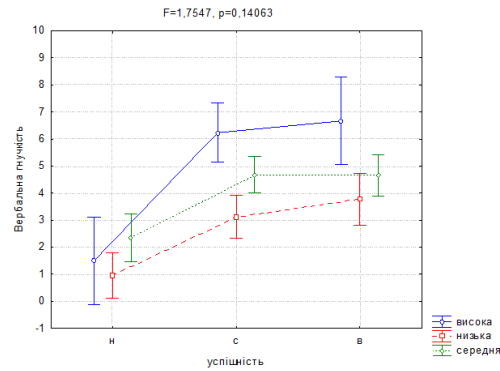

Рис. 3.72 Вербальна гнучкість в залежності від рівня готовності до ризику та академічної успішності студентів-економістів.

Вербальний супротив замиканню в залежності від рівня готовності до ризику та академічної успішності студентів-економістів (рис. 3.73). Найнижчий рівень супротиву замиканню властивий студентам-економістам із низьким рівнем успішності.

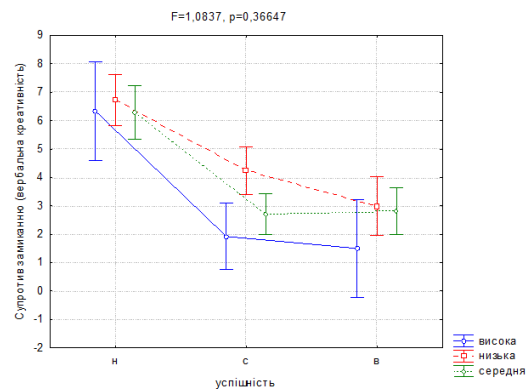

Рис. 3.73 Вербальний супротив замиканню в залежності від рівня готовності до ризику та академічної успішності студентів-економістів.

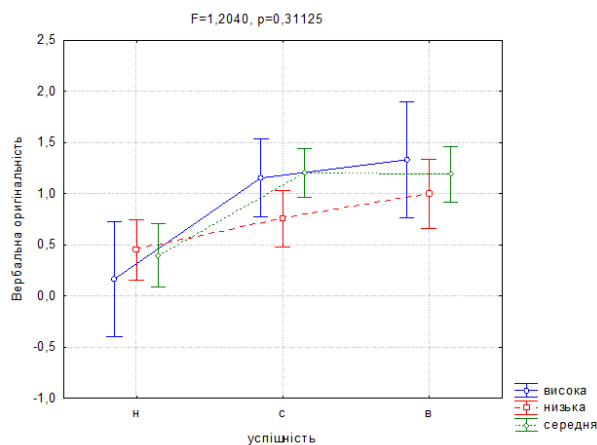

Рис. 3.74 Вербальна оригінальність в залежності від рівня готовності до ризику та академічної успішності студентів-економістів.

Вербальна оригінальність не залежить від рівня готовності до ризику та академічної успішності студентів-економістів (рис. 3.74).

Вербальна креативність за показником абстрактності назви не залежить від рівня готовності до ризику та академічної успішності студентів-економістів (рис. 3.75).

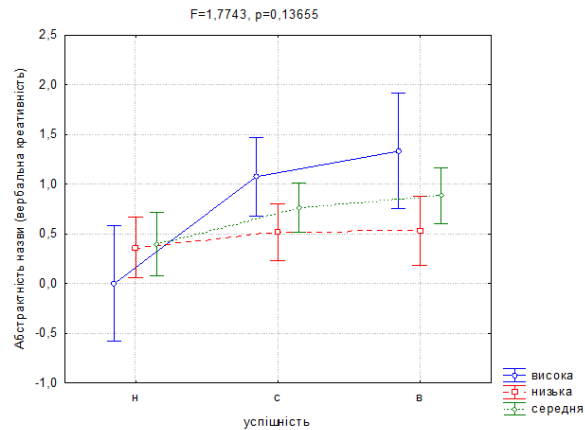

Рис. 3.75 Вербальний абстрактність назви в залежності від рівня готовності до ризику та академічної успішності студентів-економістів.

Вербальна креативність не залежить від рівня готовності до ризику та академічної успішності студентів-економістів (рис. 3.76). При достатній академічній успішності показники вербальної креативності загалом є вищими на різних рівнях готовності до ризику, утім при високій готовності до ризику ці показники сягають найвищих значень.

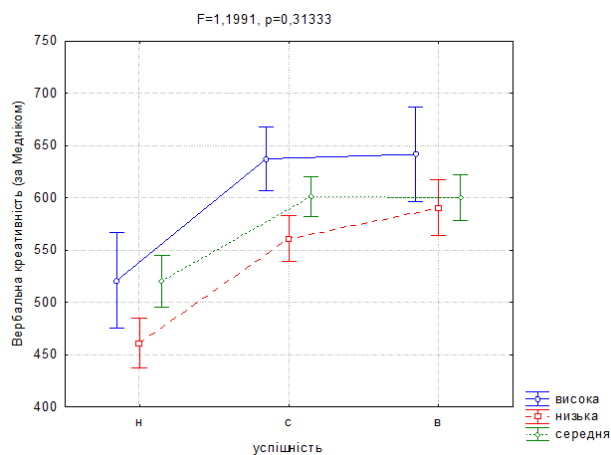

Рис. 3.76 Вербальна креативність в залежності від рівня готовності до ризику та академічної успішності студентів-економістів.

Комунікативні нахили не залежать від рівня готовності до ризику та академічної успішності студентів-економістів (рис. 3.77), утім висока успішність та висока готовність до ризик зумовлюють найвищий рівень розвитку комунікативних схильностей.

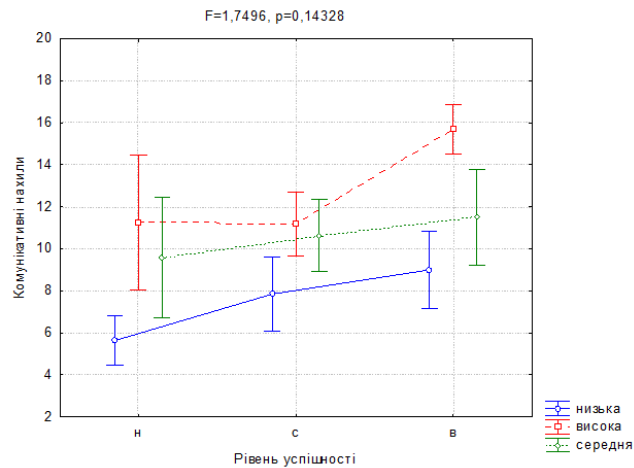

Рис. 3.77 Комунікативні нахили в залежності від рівня готовності до ризику та академічної успішності студентів-економістів.

Організаторські нахили не залежать від рівня готовності до ризику та академічної успішності студентів-економістів (рис. 3.78). Найнижчий рівень організаторських схильностей виявлено у студентів-економістів із низьким рівнем успішності при низькій готовності до ризику.

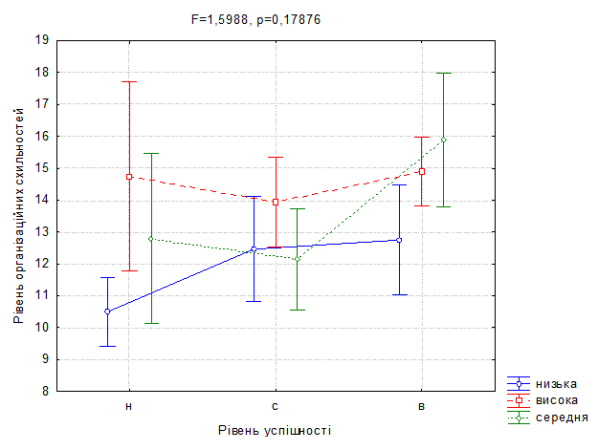

Рис. 3.78 Організаторські нахили в залежності від рівня готовності до ризику та академічної успішності студентів-економістів.

Соціальна креативність (уявлення) не залежить від рівня готовності до ризику та академічної успішності студентів-економістів (рис. 3.79). При високій

готовності до ризику соціальна креативність є найвищою незалежно від рівня академічної успішності.

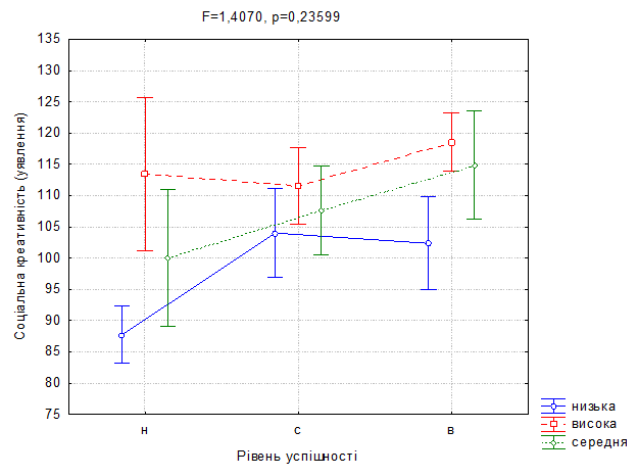

Рис. 3.79 Соціальна креативність (уявлення) в залежності від рівня готовності до ризику та академічної успішності студентів-економістів.

Соціальна креативність (фактична) не залежить від рівня готовності до ризику та академічної успішності студентів-економістів (рис. 3.80). Найвищі показники соціальної креативності за результатами тестування властиві студентам-економістам з високою готовністю до ризику.

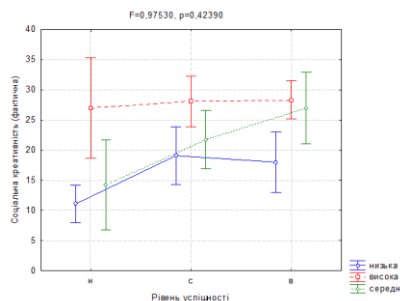

Рис. 3.80 Соціальна креативність (фактична) в залежності від рівня готовності до ризику та академічної успішності студентів-економістів.

Легкість комунікативної креативності не залежить від рівня готовності до ризику та академічної успішності студентів-економістів (рис. 3.81). При низькій готовності до ризику показники легкості у побудові моделей спілкування є найнижчими.

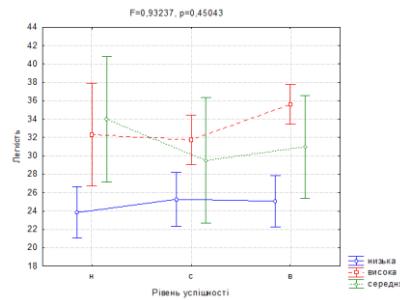

Рис. 3.81 Легкість комунікативної креативності в залежності від рівня готовності до ризику та академічної успішності студентів-економістів.

Самопрезентація комунікативної креативності не залежить від рівня готовності до ризику та академічної успішності студентів-економістів (рис. 3.82).

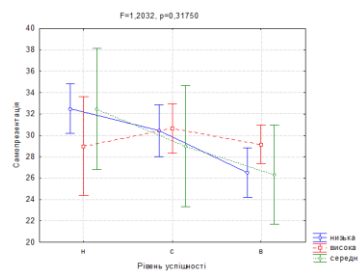

Рис. 3.82 Самопрезентація комунікативної креативності в залежності від рівня готовності до ризику та академічної успішності студентів-економістів.

Незалежність комунікативної креативності не відрізняється у студентів-економістів в залежності від рівня їх готовності до ризику та академічної успішності (рис. 3.83).

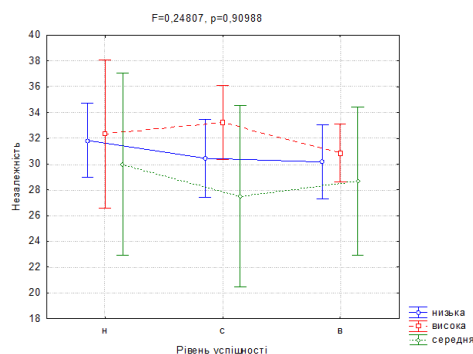

Рис. 3.83 Незалежність комунікативної креативності в залежності від рівня готовності до ризику та академічної успішності студентів-економістів.

Конфліктність комунікативної креативності не залежить від рівня готовності до ризику та академічної успішності студентів-економістів (рис. 3.84).

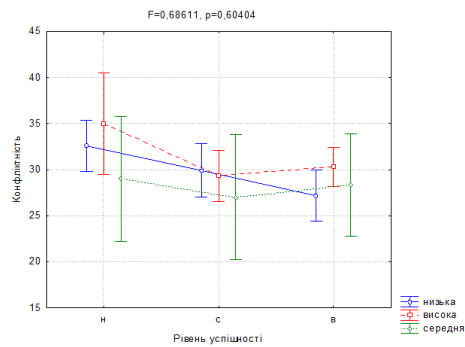

Рис. 3.84 Конфліктність комунікативної креативності в залежності від рівня готовності до ризику та академічної успішності студентів-економістів.

Емоційна стійкість комунікативної креативності не залежить від рівня готовності до ризику та академічної успішності студентів-економістів і прямо пропорційна лише їх успішності у навчанні (рис. 3.85).

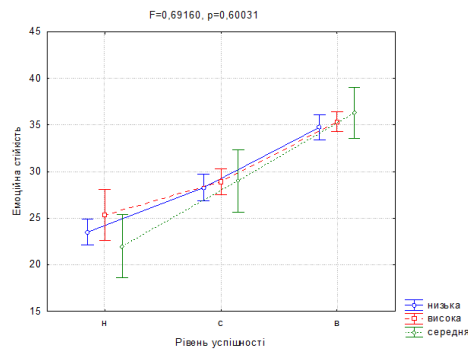

Рис. 3.85 Емоційна стійкість комунікативної креативності в залежності від рівня готовності до ризику та академічної успішності студентів-економістів.

Маніпулятивність комунікативної креативності не залежить від рівня готовності до ризику та академічної успішності студентів-економістів (рис. 3.86).

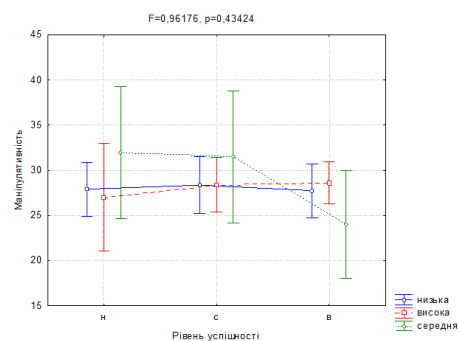

Рис. 3.86 Маніпулятивність комунікативної креативності в залежності від рівня готовності до ризику та академічної успішності студентів-економістів.

Низька експресивність комунікативної креативності властива студентам з низьким рівнем готовності до ризику при будь-якій академічній успішності

студентів-економістів. Низька успішність разом із високою готовністю до ризику зумовлюють найбільш високу експресивність у спілкуванні (рис. 3.87).

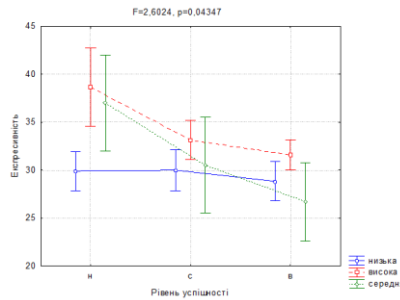

Рис. 3.87 Експресивність комунікативної креативності в залежності від рівня готовності до ризику та академічної успішності студентів-економістів.

Комунікативна компетентність не залежить від рівня готовності до ризику та академічної успішності студентів-економістів (рис. 3.88).

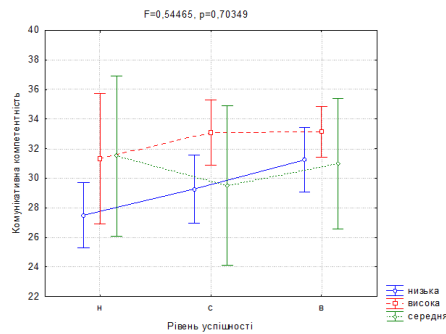

Рис. 3.88 Комунікативна компетентність в залежності від рівня готовності до ризику та академічної успішності студентів-економістів.

Соціальний інтелект не залежить від рівня готовності до ризику та академічної успішності студентів-економістів (рис. 3.89).

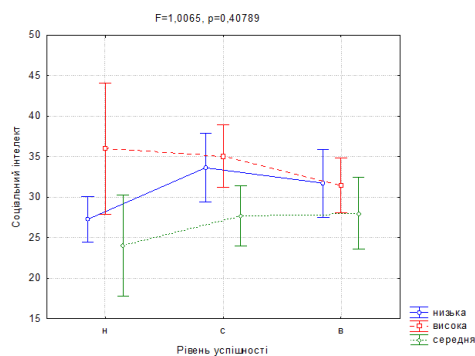

Рис. 3.88 Соціальний інтелект в залежності від рівня готовності до ризику та академічної успішності студентів-економістів.

Високий рівень самоактуалізації незалежно від рівня академічної успішності пов'язаний із високим рівнем готовності до ризику у студентів-економістів. При цьому низький рівень готовності до ризику передбачає найнижчі показники самоактуалізації у майбутніх економістів.

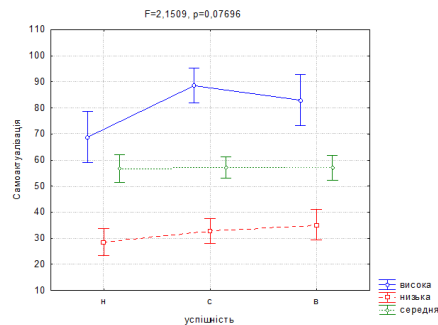

Рис. 3.89 Самоактуалізація в залежності від рівня готовності до ризику та академічної успішності студентів-економістів.

Життєтворчі здібності не залежать від рівня готовності до ризику та академічної успішності студентів-економістів (рис. 3.90). Існує пряма відповідність між рівнем готовності до ризику та життєтворчими здібностями у студентів-економістів.

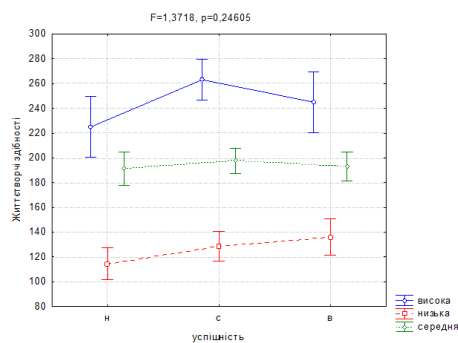

Рис. 3.90 Життєтворчі здібності в залежності від рівня готовності до ризику та академічної успішності студентів-економістів.

Саморозвиток у студентів з високим рівнем готовності до ризику незалежно від рівня академічної успішності сягає найвищого рівня. Існує пряма відповідність між рівнем готовності до ризику та рівнем саморозвитку у студентів-економістів (рис. 3.91).

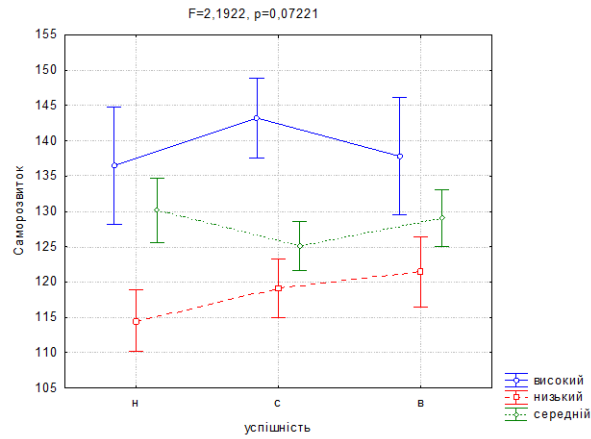

Рис. 3.91 Саморозвиток в залежності від рівня готовності до ризику та академічної успішності студентів-економістів.

Існує пряма відповідність між рівнем готовності до ризику та рівнем значущості творчості як цінності у студентів-економістів (рис. 3.92).

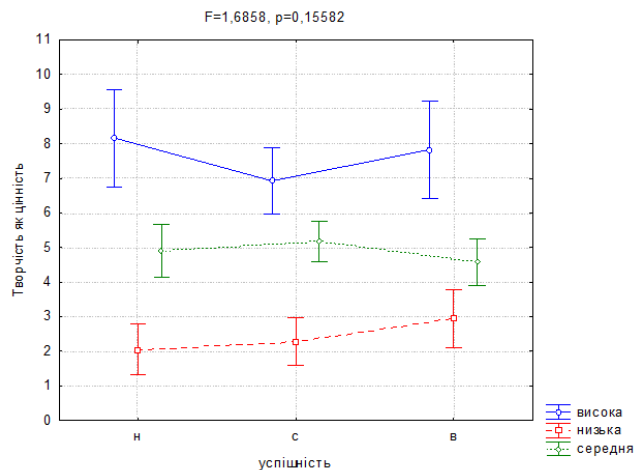

Рис. 3.92 Творчість як цінність в залежності від рівня готовності до ризику та академічної успішності студентів-економістів.

Отже, висока міра розвитку готовності до ризику у студентів-економістів сприяє за умови достатньої академічної успішності високому рівню образної розробленості, вербальної гнучкості, абстрактності назви та розробленості, комунікативним нахилам. Загалом висока готовність до ризику у студентів-економістів передбачає найвищі показники соціальної креативності, самоактуалізації, життєтворчих здібностей, саморозвитку та уявлень про творчість як цінність життя.

3.2 Програма психологічного супроводу сприяння актуалізації креативного потенціалу у студентів-економістів.

Актуалізація у студентів-економістів креативного потенціалу відбувалася із використанням програми психологічного супроводу, яка базувалася на відповідних принципах.

У психологічному супроводі мають, передусім, застосовуватись вправи і техніки з тренінгів креативності та розвивальних програми з метою формування творчого мислення та активності [33].

Другим принципом реалізації актуалізації креативного потенціалу студентів-економістів в освітній діяльності ЗВО є створення психологічних та педагогічних передумов для розвитку креативності викладачів та створення творчого освітнього середовища.

По-третє, сприяння актуалізації креативного потенціалу невідъемне від формування здатності до творчого мислення.

Четвертий принцип актуалізації творчого потенціалу студентів-економістів полягає – потреба у розвитку образної та вербальної уяви.

П'ятим принципом актуалізації креативного потенціалу студентів-економістів є впровадження психотехнологій розвитку соціальної та комунікативної креативності.

Шостим принципом побудови програми психологічного супроводу розвитку креативного потенціалу студентів-економістів є зреалізування розвивального впливу задля формування здатності до саморегуляції творчих здібностей (тобто формування метакреативності).

Сьомим принципом впровадження програми психологічного супроводу розвитку креативного потенціалу студентів-економістів має бути застосування арсеналу відомих у психологічній практиці методів розвитку уяви і творчих здібностей, що можливо впроваджувати дистанційно в онлайн-форматі.

Метою впровадження програми сприяння актуалізації креативного потенціалу майбутніх економістів було створення психолого-педагогічних умов

для розвитку їх образної, вербальної, соціальної та комунікативної креативності та сприяння більш ефективній саморегуляції творчої професійної діяльності.

Розроблена програма реалізувалась із залученням 19 студентів, які мали низький рівень метакреативності, готовності до ризику та залежну академічну саморегуляцію: у результаті рандомізації 9 студентів увійшли до експериментальної групи, а контрольну групу досліджуваних склали 10 осіб.

Програма реалізувався через впровадження тренінгу сприяння актуалізації креативного потенціалу та занять з оволодіння прийомами і навчаннями саморегуляції, виділену окремим регулятивним блоком (таблиця 3.1).

Мотиваційний блок програми є першим етапом роботи, оскільки він зорієнтований на формування здатностей до вмотивованості на участь у тренінгу.

Мотиваційний блок програми був спрямований на вирішення таких завдань:

- формування поінформованості учасників з метою та завданнями програми та напрямками тренінгової роботи;
- знайомство учасників, подолання комунікативних бар'єрів;
- розвиток вмотивованості на участь у тренінгу активізації креативного потенціалу.

Таблиця 3.1

**Структура програми сприяння актуалізації креативного потенціалу
майбутніх економістів**

№	Блоки і мета	Зміст
1	Мотиваційний блок – сприяння вмотивованості студентів-економістів на участь у тренінговій програмі.	Знайомство учасників, формування позитивної мотивації до участі у програмі, створення сприятливого психологічного клімату у розвивально-тренінговій групі.
2	Основний блок – розвиток творчої активності студентів.	1 стадія – розвиток образної креативності; 2 стадія – розвиток вербальної креативності; 3 стадія – розвиток соціальної та комунікативної креативності.
3	Регулятивний блок – формування навичок саморегуляції навчально-професійної діяльності.	1 стадія – формування здатності до саморегуляції навчально-професійної діяльності; 2 стадія – розвиток метакреативності.

4	Рефлексивний блок – підведення підсумків програми, усвідомлення досягнутих результатів.	усвідомлення результатів тренінгової програми.
---	---	--

На першому занятті було здійснено ознайомлення зі змістом та метою розвивальної програми. На даній стадії увага студентів зверталася на зв'язок між мірою актуалізації креативного потенціалу та успішністю особистості у професійно-економічній діяльності. У процесі колективного обговорення студенти намагалися самостійно назвати компоненти креативного потенціалу майбутнього економіста, включити ці якості та здатності у професіограму економіста, визначити у її структурі роль різних видів креативності та прагнень до творчого саморозвитку. Студентам було запропоновано ознайомлення з переліком основних цілей програми.

На наступному занятті було організовано можливості самопрезентації учасників через реалізацію таких вправ в онлайн-форматі. Наприклад, «*Ранжування за ...*», за якою студенти-економісти протягом декількох хвилин мають невербальними засобами спілкування повідомити про свої переконання та уподобання за названим ведучим критерієм та поділитись на відповідні групи. Поділ на групи в офлайн-форматі здійснюється фізично, через пересування в аудиторії, проте в онлайн-форматі ми використовували демонстрацію різнокольорових карток в екрані. Учасники підіймали картку відповідно до оголошеного тренером кольору, наприклад: «підійміть червону картку ті, хто п'є каву вранці, зелену – хто п'є чай...» тощо.

Протягом вправи «*Естафета*» кожен учасник мав надати певну інформацію про себе, і ця інформація більше ніким з учасників не дублюється. Вправа в онлайн-форматі виконується по встановленій тренером черзі, в алфавітному порядку чи за будь-яким іншим принципом.

Завершальна вправа «*Очікування і перспективи*» дозволила разом у групі створити спільний творчий продукт та висловити свої сподівання щодо тренінгу. Учасники мали створити певний символ своєї команди, намалювавши на окремих

аркушах окремі елементи, що містять сподівання щодо тренінгу кожного учасника, наприклад: «Я буду дуже задоволений, якщо в результаті цього тренінгу (цього заняття): ...»; «Мені буде приємно бути присутнім на занятті, якщо учасники тренінгу будуть ...». Далі тренер об'єднує елементи у спільний малюнок засобами доступних графічних редакторів.

Основний блок програми містив три стадії: 1 стадія – розвиток образної креативності; 2 стадія – розвиток вербальної креативності; 3 стадія – розвиток соціальної та комунікативної креативності. Розглянемо завдання та заняття кожної стадії.

Перша стадія була спрямована на вирішення таких завдань:

- розвиток здатності до швидкої побудови образів уяви у візуальній формі;
- розвиток образної оригінальності дивергентного мислення;
- сприяння опіру замиканню у створенні візуальних образів;
- розвиток гнучкості переключення при генерації ідей та їх візуальному прояві;
- розвиток здатності до деталізації та творчої розробки образів уяви;
- розвиток здатності давати абстрактні назви образам уяви, зображеним у візуальній формі.

Перше заняття цієї стадії передбачало впровадження Т-гри «Креативність», а саме її блоки, присвячені розвитку образної креативності (фіолетова зона) [107] зокрема було впроваджено техніки «Закарлюки», «Кавові плями», «Піктограми» та «Тварина». Техніка «Піктограми» реалізувались через демонстрацію в онлайн-форматі, а всі інші представлені техніки впроваджувалися через розіслання заздалегідь роздрукованого та підготовленого стимульного матеріалу, з яким працювали студенти та потім викладали свої роботи в онлайн-чат.

На другому занятті зі студентами-економістами в онлайн-форматі були використані вправи «Дудлінг і Зентангл» [109], де дудлінг використовувався в якості способу для створення простих форм і фігур (точок, кіл, вигнутих ліній та малюнків з них через вільне малювання), а зентангл є технікою, за якою брався

аркуш паперу, розкреслений на квадрати, в яких учасники тренінгу малювали фігури, точки, прямі і вигнуті лінії, які потім утворювали один спільний великий малюнок.

На наступному занятті група вправ і технік передбачала вільне малювання, спрямоване на розкриття креативного потенціалу, звільненню підсвідомих мотивів творчості, сприянні станів релаксації та потоку у творчому художньому процесі. Зокрема впроваджено вправу «Малюнок за інструкцією» [109]. Крім того, на третьому занятті було впроваджено техніку роботи «друдлами» – незавершеними малюнками, які мають символічний зміст, а аналіз яких сприяє розвитку креативності та почуття гумору [109]. Техніка «Друдли» здійснювалась демонстрацією в онлайн-форматі.

На четвертому занятті було впроваджено настільну гру «Геометрія уяви» [109], спрямовану на розвиток образної креативності через формування умінь за допомогою анімації, створеної власноруч з комбінаціями і рухом прозорих карток з контурними малюнками, показувати зашифроване слово, власну назву чи фразу. Усі матеріали були розіслані учасникам заздалегідь.

На п'ятому занятті було впроваджено настільну гру «Прорисунки» [109], в якій учасникам потрібно було малювати задані предмети, використовуючи різні геометричні фігури.

Друга стадія реалізувалась разом із викладачами фахових спеціальностей і була спрямована на вирішення таких завдань:

- розвиток дивергентного мислення та вміння творчо вирішувати проблеми;
- розвиток здатності до швидкої побудови оригінальних деталізованих текстів;
- розвиток вербальної оригінальності;
- сприяння опіру замиканню та гнучкості у створенні текстів та генерації ідей.

На шостому занятті було впроваджено вправу на розвиток здатності вирішувати проблеми із застосуванням технології ментальних карт Т. Бьюзена

[109], за якою ключове поняття (проблема, питання) пишеться у центрі аркуша, а всі корисні асоціації, пишуться на гілках, що йдуть від головного слова, навколо нього. Створення такої карти на тематику економічних питань дозволило студентам створити нові асоціативні зв'язки, а образ карти набагато краще запам'ятовується.

На сьомому занятті з метою розвитку навичок творчого виконання професійної діяльності та перспективного бачення власного професійного розвитку була впроваджена розробка творчих проєктів. Творчі міні-проєкти впроваджувались з метою закріплення отриманих знань і розвитку креативного потенціалу, оскільки розробка проєкту виступає як генерація нових ідей та їх творче втілення. Творчі міні-проєкти були підлаштовані під специфіку економічної спеціальності, а в їх впровадженні були використані технології Баффало-груп, зокрема модель Осборна-Парне, де процес розв'язання творчого завдання передбачає чотири кроки з дивергентними (генерування великої кількості ідей) та конвергентними (звуження ідей) етапами [109].

Крім того, на восьмому та дев'ятому заняттях, у межах розвитку вербальної креативності та дифергентності мислення у груповій формі онлайн-тренінгу були використані:

1) метод мозкового штурму (brainstorming) передбачає генерування ідей, що ґрунтується на принципі А. Осборна про відкладання критики, не надання оцінки ідеям, доки всі вони не згенеровані [109];

2) метод синектики, який, що передбачає критику ідей і центрується на використанні порівнянь і аналогій, які характеризуються чотирма типами: а) пряма аналогія (визначення схожості елементів у подібних завданнях); б) суб'єктивна чи особиста аналогія (розгляд деталей та нюансів досліджуваної проблеми, які не можуть бути побачені і відчуті за допомогою простих роздумів); в) символічна аналогія (коротке формулювання визначення суті проблеми (завдання) із використанням метафори і порівнянь; г) фантастична аналогія (уява об'єктів, що розглядаються, у відриві від існуючих фізичних законів і бачення їх такими, якими хочеться їх бачити, незважаючи на реальність) [109];

- 3) метод «Світове кафе» для підведення підсумків міні-проектів [109];
- 4) метод Шести шляп Е. де Боно, що передбачає використання шістьох уявних кольорових капелюхів задля планування детальних і згуртованих мисленнєвих процесів, зростання продуктивності творчого мислення [109];
- 5) атрибутивний список (Attributive Listing) як стратегію укладання ідей, в якій проблема або продукт ділиться на ключові атрибути, на кожному з яких увага звертається окремо, при цьому студенти-економісти вчилися розпізнавати головні атрибути, тобто складові продукту, ситуації, проблеми тощо [109];
- 6) Brutethink, технологію актуалізації нових способів мислення через віддалені стимули [109]
- 7) Superheroes, технологію створення сприятливої атмосфери для продукування нестандартних ідей [109];
- 8) вправу SCAMPER, що містить низку питань, спрямованих скерувати напрямок руху думок з генерації ідей через заміну, поєднання, адаптацію, зміну, збільшення, зменшення, інше використання, скасування, переставлення місцями об'єкту чи його частин [109].

Третя стадія (з десятого по тринадцяте заняття) передбачала розвиток комунікативної та соціальної креативності майбутніх економістів. На заняттях цієї стадії впроваджувались вправи «Комунікативна тактовність», «Зрозуміти іншу людину», ігри «Правда чи брехня», «Мафія», групова робота «Соціальні норми» [126], «Творче життя», «Чарівний бінокль», «Використання умінь», «Незвичайні вчинки», «Хочу-можу-мушу», «Покажи рухом», «Протилежності», «Відгадай відому людину», «Неймовірна ситуація», «Трактування», «Причини і наслідки» [109].

Регулятивний блок був представлений на *першій стадії* двома заняттями, на яких учасники оволодівали навичками саморегуляції, відповідно аутогенним тренуванням, візуалізацією, прогресивною мязовою релаксацією, нормалізацією дихання та самонавіюванням, майндфулнес [106] На *другій стадії* він був представлений самостійною роботою студентів-економістів із «Щоденником творчості», в якому вони вели спостереження за власними творчими ідеями та

виконували вправи із саморегуляції творчої діяльності.

Метою **рефлексивного блоку** (останнє заняття) було усвідомлення майбутніми економістами результатів участі в розвивальній програмі та актуалізація установки до активного їх застосування в майбутній творчій професійній діяльності.

Завдання:

1) рефлексія результатів участі у розвивальній програмі через аналіз власних досягнень, деталізацію та фіксацію позитивної динаміки навчальної успішності та вмотивованості на творчий рівень оволодіння майбутньою професією;

2) забезпечення активного застосування набутих якостей та здатностей через систематизацію отриманих регулятивних навичок.

Отже, тренінгова програма з розвитку креативності студентів містила чотири етапи – мотиваційний, основний (представлений трьома стадіями), регулятивний та рефлексивний, які реалізувались протягом 16 занять, загальною тривалістю 32 академічні години та 10 годинами самостійних занять.

3.3 Результати перевірки ефективності програми сприяння актуалізації креативного потенціалу майбутніх економістів.

У результаті впровадження тренінгової програми у студентів-економістів експериментальної групи показники образної креативності зростали на статистично значущому рівні протягом двох навчальних семестрів, натомість у контрольній групі ці показники майже не змінились (рис. 3.93).

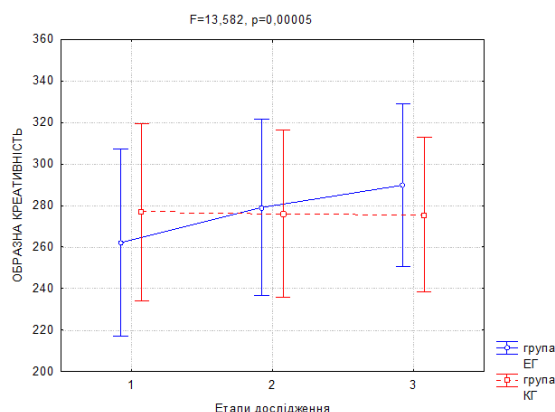

Рис. 3.93 Динаміка показників образної креативності студентів-економістів.

Отже, програма сприяння актуалізації креативного потенціалу позитивно позначилась на загальному показникові образної креативності. Після впровадження онлайн-тренінгу студенти-економісти почали виявляти більшу творчу спонтанність у створенні візуальних образів уяви.

У результаті впровадження тренінгової програми у студентів-економістів експериментальної групи показники невербальної креативності зростали на статистично значущому рівні протягом двох навчальних семестрів, натомість у контрольній групі ці показники майже не змінились (рис. 3.94).

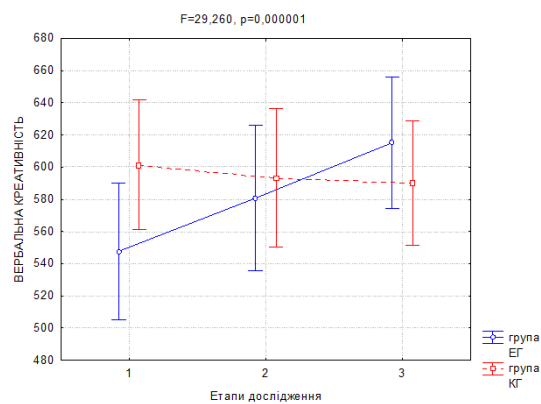

Рис. 3.94 Динаміка показників вербальної креативності студентів-економістів.

Отже, програма сприяння актуалізації креативного потенціалу позитивно позначилась на загальному показникові вербальної креативності. Після впровадження онлайн-тренінгу студенти-економісти почали виявляти більшу творчу метафоричність та оригінальність у створенні текстів.

У результаті впровадження тренінгової програми у студентів-економістів експериментальної групи показники соціальної креативності зростали на статистично значущому рівні протягом двох навчальних семестрів, натомість у контрольній групі ці показники майже не змінились (рис. 3.95).

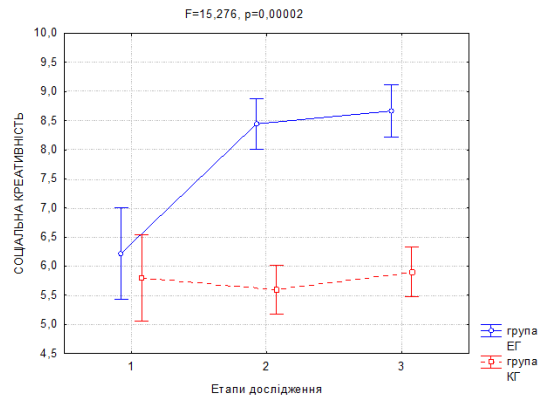

Рис. 3.95 Динаміка показників соціальної креативності студентів-економістів.

У результаті впровадження тренінгової програми у студентів-економістів експериментальної групи показники комунікативної креативності зростали на статистично значущому рівні протягом двох навчальних семестрів, натомість у контрольній групі ці показники майже не змінились (рис. 3.96).

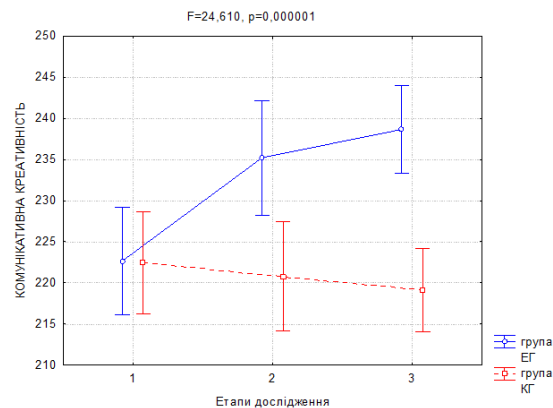

Рис. 3.96 Динаміка показників комунікативної креативності студентів-економістів.

У результаті впровадження тренінгової програми у студентів-економістів експериментальної групи показники самоактуалізації зростали на статистично значущому рівні протягом двох навчальних семестрів, натомість у контрольній групі ці показники майже не змінились (рис. 3.97).

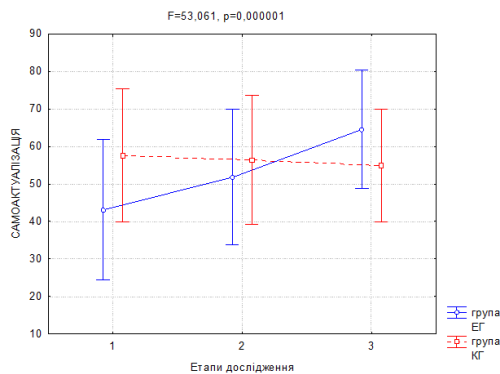

Рис. 3.97 Динаміка показників самоактуалізації студентів-економістів.

У результаті впровадження тренінгової програми у студентів-економістів експериментальної групи показники життєтворчих здібностей зростали на статистично значущому рівні протягом двох навчальних семестрів, натомість у контрольній групі ці показники майже не змінилися (рис. 3.98).

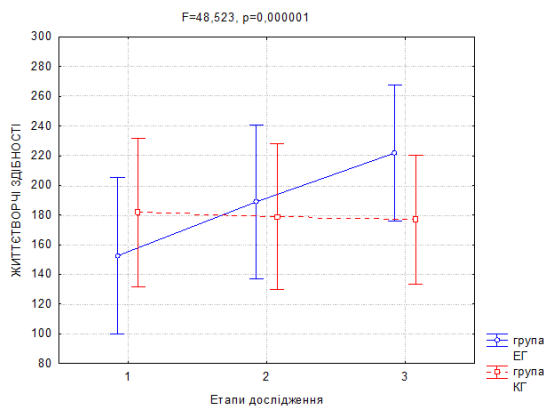

Рис. 3.98 Динаміка показників життєтворчих здібностей студентів-економістів.

У результаті впровадження тренінгової програми у студентів-економістів експериментальної групи показники прагнення до саморозвитку зростали на статистично значущому рівні протягом двох навчальних семестрів, натомість у контрольній групі ці показники майже не змінилися (рис. 3.99).

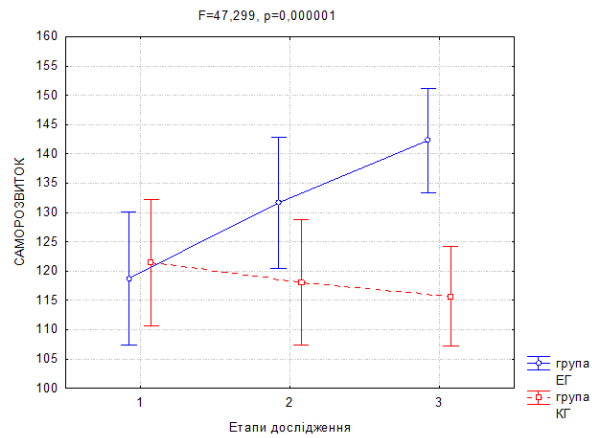

Рис. 3.99 Динаміка показників саморозвитку студентів-економістів.

У результаті впровадження тренінгової програми у студентів-економістів експериментальної групи показники ціннісного ставлення до творчості зростали на статистично значущому рівні протягом двох навчальних семестрів, натомість у контрольній групі ці показники майже не змінилися (рис. 3.100).

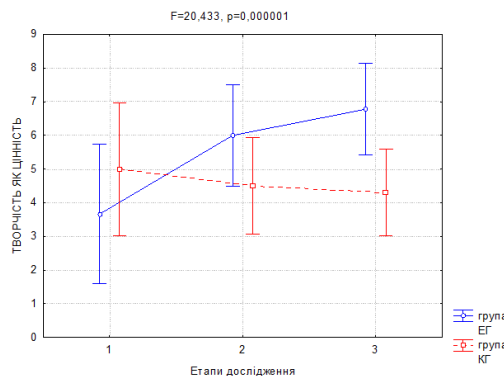

Рис. 3.100 Динаміка показників творчості як цінності студентів-економістів.

Таким чином, перевірка ефективності впровадження програми сприяння актуалізації креативного потенціалу майбутніх економістів підтвердила її впливовість, що позначається достовірним зростанням показників образної та вербальної креативності, соціальної та комунікативної креативності, само актуалізації, життєтворчих здібностей, прагнення до саморозвитку та ціннісного ставлення до творчості.

Висновки до третього розділу

1. Вивчення регулятивних чинників актуалізації креативного потенціалу майбутніх економістів передбачало дослідження внеску рівня мета креативності, готовності до ризику та типу академічної саморегуляції на прояв базисної, соціально-креативнісної та акмеологічної складових творчого потенціалу студентів з різним рівнем академічної успішності. Встановлено, що високий рівень метакреативності за умови достатньої академічної успішності студентів-економістів взаємозумовлене із високим рівнем супротиву замиканню, розробленості та загального показника образної креативності, вербальної розробленості, швидкості та гнучкості, самоактуалізації та життєтворчих здібностей. Низький рівень академічної успішності за умови зниження рівня метакреативності взаємозумовлене із зниженнями опору замиканню вербальної креативності.

При низькій академічній успішності та інтроектованій саморегуляції навчання студентам-економістам властиве зниження здатності давати абстрактну назву образам уяви та вербальної креативності. У студентів-економістів з автономною саморегуляцією навчально-професійної діяльності при низькій успішності у навчанні відбувається збільшення експресивності комунікативної креативності, уявлень про власну непересічну соціальну креативність та фактичне зростання соціальної креативності та комунікативної компетентності. Залежна академічна регуляція студентів-економістів при низькій успішності у навчанні взаємозумовлена із зниженням експресивності, соціальної креативності та комунікативної компетентності.

Високий рівень розвитку готовності до ризику у студентів-економістів сприяє за умови достатньої академічної успішності високому рівню образної розробленості, вербальної гнучкості, абстрактності назви та розробленості, комунікативним нахилам. Загалом висока готовність до ризику у студентів-економістів передбачає найвищі показники соціальної креативності, само

актуалізації, життєтворчих здібностей, саморозвитку та уявлень про творчість як цінність життя.

2. Програма актуалізації креативного потенціалу студентів-економістів реалізувалась у чотири етапи – мотиваційний, основний, регулятивний та рефлексивний. Основний етап передбачає три стадії – на першій були впроваджені розвивальні впливи на образну креативність, на другій – на вербальну креативність, на третій – на соціальну та комунікативну креативність. Регулятивний блок передбачав оволодіння студентами-економістами регулятивними навичками та метакреативністю.

3. Аналіз результатів впровадження програми сприяння актуалізації креативного потенціалу майбутніх економістів підтвердив її ефективність, що виявляється у статистично достовірному зростанні показників образної та вербальної креативності, соціальної та комунікативної креативності, самоактуалізації, життєтворчих здібностей, прагнення до саморозвитку та ціннісного ставлення до творчості.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній праці представлено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання, що виявляється у визначенні особливостей творчого потенціалу майбутніх економістів. На підставі отриманих в ході дослідження результатів можна зробити такі висновки:

1. У результаті теоретичного аналізу проблеми креативного потенціалу у психологічних дослідженнях його було визначено як сукупність інтегральних здатностей особистості, що забезпечують готовність до здійснення творчої діяльності, самоактуалізацію та саморозвиток особистості. Було побудовано теоретичну модель креативного потенціалу особистості, представлену: 1) базисним компонентом, що містить образну та вербальну креативність; 2) соціально-креативнісним компонентом, що характеризується комунікативною та соціальною креативністю, що функціонують у креативному середовищі; 3) регулятивним компонентом, що передбачає високу мотивацію творчості, готовність до ризику та метакреативність; 4) акмеологічним компонентом, що передбачає потребу у самоактуалізації як творчому здійсненні життєвих завдань, прагнення до саморозвитку як вмотивованістю на самовдосконалення, життєтворчі здібності та ціннісне ставлення до творчості. Креативний потенціал визначено як необхідну умову успішної реалізації професійної діяльності майбутніх економістів.

2. Емпіричний аналіз динаміки креативного потенціалу студентів-економістів протягом навчання у ЗВО характеризується спаданням показників базисної та акмеологічної складових, за рівнем розвитку яких вони поступаються студентам-соціономістам, та помірним зростанням соціально-креативнісної складової, за якою вони мають однаковий із студентами-соціономістами рівень розвитку. Низька академічна успішність загалом зумовлює більш інтенсивне зниження базисної складової креативного потенціалу протягом навчання у ЗВО студентів-економістів, а на початку навчання вона взаємозумовлена із зниженням показників незалежності комунікативної креативності. Виявлено, що при високій успішності незалежно від курсу навчання у студентів-економістів зростає емоційна

стійкість у спілкуванні. Загалом негативна динаміка акмеологічного компоненту креативного потенціалу студентів-економістів не залежить від рівня їх успішності у навчанні.

3. Структура базисного компоненту креативного потенціалу студентів-економістів характеризується міцністю кореляцій вербальної та невербальної креативності та парадоксальністю негативного зв'язку здатностей давати абстрактну назву образам у роботі з візуальним та текстуальним матеріалом. Структура соціально-креативнісної складової креативного потенціалу студентів-економістів характеризується провідним значенням соціальної креативності. Структура акмеологічного компоненту креативного потенціалу майбутніх економістів характеризується міцністю зв'язків життєтворчих здібностей, самоактуалізації, прагнення до саморозвитку та ціннісного ставлення до творчості.

4. Аналіз регулятивних чинників актуалізації креативного потенціалу майбутніх економістів передбачав вивчення ролі метакреативності, готовності до ризику та академічної саморегуляції у рівні сформованості базисної, соціально-креативнісної та акмеологічної складових креативного потенціалу студентів з різним рівнем академічної успішності. Високий рівень метакреативності за умови достатньої академічної успішності студентів-економістів взаємозумовлений із високим рівнем супротиву замиканню, розробленості та загального показника образної креативності, вербальної розробленості, швидкості та гнучкості, самоактуалізації та життєтворчих здібностей, натомість низька успішність у навчанні при зниженні метакреативності пов'язана із зниженнями опору замиканню вербальної креативності.

Низька академічна успішність за умови інтроєктованої саморегуляції навчання властива студентам-економістам із зниженою здатністю давати абстрактну назву образам уяви та вербальною креативністю. Автономна саморегуляція навчально-професійної діяльності у студентів-економістів із низькою успішністю передбачає збільшення експресивності комунікативної креативності, соціальної та комунікативної компетентності. Залежна академічна регуляція при низькій успішності студентів-економістів взаємозумовлена із

зниженням експресивності, соціальної креативності та комунікативної компетентності.

Високий рівень розвитку готовності до ризику у студентів-економістів за умови достатньої академічної успішності сприяє високому рівню образної розробленості, вербальної гнучкості, абстрактності назви та розробленості, комунікативним нахилам. Загалом висока готовність до ризику передбачає найвищі показники соціальної креативності, самоактуалізації, життєтворчих здібностей, саморозвитку та уявлень про творчість як цінність життя у майбутніх економістів.

4. Створена програма актуалізації креативного потенціалу студентів-економістів реалізувалась у чотири етапи – мотиваційний, основний, регулятивний та рефлексивний, де другий містив три стадії, що передбачають розвивальні впливи на образну креативність, вербальну креативність, а також соціальну та комунікативну креативність), а третій передбачав оволодіння студентами-економістами регулятивними навичками та метакреативністю. Перевірка ефективності впровадження програми сприяння актуалізації креативного потенціалу майбутніх економістів підтвердила її високу ефективність у плані зростання показників образної та вербальної креативності, соціальної та комунікативної креативності, самоактуалізації, життєтворчих здібностей, прагнення до саморозвитку та ціннісного ставлення до творчості.

Представлене дослідження не вичерпує усіх аспектів проблематики креативного потенціалу студентів-економістів. Перспективними напрямками подальших наукових розвідок виступиме порівняльна характеристика специфіки прояву креативного потенціалу майбутніх фахівців різних напрямів підготовки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абалкин Л. М. Диалектика социалистической экономики. Москва : Наука, 1981. 351 с.
2. Абульханова-Славская К. А. Деятельность и психология личности. Москва : Наука, 1980. 334 с.
3. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания. Москва : Наука, 1977. 379 с.
4. Антошків А., Колісник М. Комуникативна креативність особистості : психологічний зміст та детермінанти розвитку. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2021. Вип.65. С. 8-23.
5. Антюхова Н. І. Психологічні умови розвитку творчого потенціалу майбутнього вчителя іноземної мови : автореф. дис. ...канд. психол. наук : 19.00.07 Київ, 2017. 24 с.
6. Артемьева Т. И. Категория возможности и действительности в психологии личности. Категории материалистической диалектики в психологии. Москва : Наука, 1988. С. 89-112.
7. Белоусова Р. В. Індивідуально-типові особливості комунікативної креативності : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 Одеса, 2004. 19 с.
8. Біла І. М. Особливості формування задуму розв'язання творчих задач. *Актуальні проблеми психології. Проблеми психології творчості та обдарованості* : зб.наук.пр. / за ред. В.О. Моляко. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. Т. 12. Вип. 8. С. 23–33.
9. Богоявленская Д. Б. Пути к творчеству. Москва : Знание, 1981. 96 с.
10. Богоявленская Д. Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества. Ростов-на-Дону : Изд-во РГУ, 1983. 173 с.
11. Богоявленская Д. Б. Опыт психогенетического исследования психоинтеллектуальной активности. *Психологический журнал*. 1985. №3. С. 164–169.

12. Болубаш Н. М. Теоретичні засади формування професійної компетентності майбутніх економістів. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Сер. : Педагогіка.* 2009. Т. 112. Вип. 99. С. 88-95.

13. Болубаш Н. М. Формування і розвиток професійних компетенцій майбутніх економістів при вивченні дисциплін комп'ютерного циклу. *Теорія і практика управління соціальними системами.* 2010. №2. С. 81-87.

14. Большакова А. М. Опитувальник життєтворчих здібностей. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка.* 2010. №2. С. 70-75.

15. Большакова А. М. Технології життєтворчості та самореалізації особистості. Соціальні технології: заради чого? Яким чином? З яким результатом? : монографія. Одеса : Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, 2014. С. 430–432.

16. Большакова А. М. Психологічна настільна Т-гра як технологія короткострокового психологічного консультування, коучингу, тренінгу (психологічна гра з елементами тренінгу «Смарагдове місто»). *Психологічні технології ефективного функціонування та розвитку особистості* : монографія. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. С. 366–384.

17. Большакова А. М. Діагностика життєтворчих здібностей у підлітковому віці: методика ОЖЗ-П (Опитувальник життєтворчих здібностей). *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія.* 2019. Вип. 61. С. 186–202.

18. Большакова А. М., Зайцева О. О. Загальні та професійні мотиви як фактори розвитку метакогнітивної активності студентів під час навчання у закладах вищої освіти. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки».* 2019. Випуск 1. С. 94–101.

19. Большакова А. М., Віденєєв І. О. Особливості самоактуалізації та професійного вигорання педагогів. *Габітус.* 2022. №42. С. 27–31.

20. Боно де Э. Латеральное мышление : учебник творческого мышления. Минск : Попурри. 2012. 384 с.
21. Браже Т. Г. Развитие творческого потенциала учителя. *Советская педагогика*. 1989. № 8. С. 89–93.
22. Брушлинский А.В. Мышление: процесс, деятельность, общение. Москва : Наука, 1982. 128 с.
23. Буняк Н. А. Назрілі питання готовності особистості до обрання професії і саморозвитку в царині психології: теоретичні аспекти. *Психологія і особистість*. 2022. № 1(21). С. 154–164.
24. Василенко П. М., Васильченко В. С., Галицький В. М. Словник-довідник соціального працівника: навч. посіб. Київ : ПКДСЗУ, 2007. 322 с.
25. Вдовіченко О. В. Психодіагностика готовності до ризику у різних сферах життя. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2017. Вип. 55. С. 328–337.
26. Вдовіченко О. В. Психологія ризику особистості: монографія. Одеса : ФОП Бондаренко М.О., 2019. 456 с.
27. Виданов Ф. А. Формирование творческой активности личности учащихся. Омск, 1979. 96 с.
28. Вишпольська В. Ф. Зміст та структура професійної компетентності фахівця з міжнародних економічних відносин. *Вісник Запорізького національного університету*. 2008. №1. С. 57-61.
29. Гільбух Ю. З. Психологія трудових взаємовідносин. Київ, 1973. 96 с.
30. Гірняк А. Психологія модульно-розвивальної взаємодії : монографія. Тернопіль: ВПЦ «Університетська думка», 2020. 376 с.
31. Гірняк А. Н. Психологічні детермінанти модульно-розвивальної взаємодії учасників інноваційного навчання. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2020. №62. С. 37–50.

32. Голубева Э. А. Об изучении психофизическими методами проблемы соотношения общих и специально человеческих свойств высшей нервной деятельности. *Психологический журнал*. 1982. № 2. Т. 3. С. 89–99.
33. Грецов А. Лучшие упражнения для развития креативности. СПб. : НИИ физической культуры, 2006. 43 с.
34. Гуменюк О. Є. Психологія інноваційної освіти: теоретико-методологічний аспект : монографія. Тернопіль : Екон. думка, 2007. 387 с.
35. Дибкова Л. М. Індивідуальний підхід у формуванні професійної компетентності майбутніх економістів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2006. 20 с.
36. Евинзон С. Р. Философско-социологический анализ творческого потенциала учёных : дис. ... канд. пед. наук : Томск, 1988. 145 с.
37. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України «Актуальні проблеми психології»: У 12-ти т. / За ред. В.О. Моляко. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка. 2010, Т 12. Вип. 10. Ч.ІІ. 460 с.
38. Каган М. С. Человеческая деятельность. (Опыт системного анализа). Москва : Политиздат, 1974. 328 с.
39. Карпенко З. С. Аксіологічна психологія особистості. Івано-Франківськ : Лілея НВ, 2009. 512 с.
40. Кисельов К. С., Саврасов М. В. Психологічні особливості становлення креативності майбутнього педагога в процесі професійної підготовки. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Психологія*. 2017. Вип. 57. С. 192-199.
41. Ковтун Т. Д., Поєзднік О. В. Проблема соціальної креативності у психології. *Трансформаційні процеси соціально-гуманітарної сфери сучасної України в умовах війни: виклики, проблеми та перспективи* : зб. Матеріалів міжнародної науково-практичної конференції, Тернопіль, 2-3 червня 2022 р. / під заг. ред.: О. Є. Гомотюк. Тернопіль: Університетська думка, 2022. С. 234-237.
42. Ковтун Т. Д., Фоменко К. І. Соціальна креативність у системі здібностей студентів соціономічного профілю. *Харківський осінній марафон*

психотехнологій (каталог психотехнологій; тези доповідей) : збірник наукових праць за матеріалами VI Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, м. Харків, 27-29 жовтня 2022 р., ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Харків : ХНПУ, 2022. С. 186-188

43. Колесникова Е. В. Эстетическое самовоспитание и развитие творческого потенциала будущего инженера : автореф. дис. ... канд. филос. наук : 09.00.08. Киев, 1989. 19 с.

44. Костюк Г. С. Избранные психологические труды. Москва : Педагогика, 1988. 304 с.

45. Кравчук П. Ф. Формирование развитой творческой личности студента. Київ : Вища школа, 1984. 155 с.

46. Кривопишина О. Психофракціальна модель розвитку творчої особистості. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. №2. С. 129–136.

47. Кузікова С. Б., Кузіков Б. О. Конструювання методик дослідження саморозвитку особистості. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2010. №2. С. 106–112.

48. Кузнецов О. І. Психолого-педагогічні передумови розвитку креативної особистості. *Науковий огляд*. 2016. Том 7. №28. С. 71-80.

49. Кулюткин Ю. Н. Психология обучения взрослых. Москва : Просвещение, 1986. 128 с.

50. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва : Политиздат, 1977. 304 с.

51. Лисак О. Б. Формування компетентностей майбутнього фахівця-економіста. URL: <http://intkonf.org/lisak-ob-formuvannya-kompetentnostey-maybutnogo-fahivtsya-ekonomista/> (дата звернення: 26.12.21)

52. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості. Київ : ТОВ «КММ», 2006. 240 с.

53. Максименко С. Д. Загальна психологія : навч. посіб. Видання 3-є, перероблене та доповнене. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 254 с.

54. Максимова Л. П. Критерії та рівні сформованості професійної компетентності майбутніх економістів в умовах інформатизації їх професійного середовища. *Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського. Педагогічні науки*. 2016. Випуск 97. Т. 2, С. 77-81.
55. Мартынюк И. О. Творческий потенциал инженера : условия и факторы реализации. Киев : Знание, 1988. 16 с
56. Матюшкин А. М., Сиск Д. А. Одарённые и талантливые дети. *Вопросы психологии*. 1988. №4. С. 88–97.
57. Матюшкин А. М. Концепция творческой одарённости. *Вопросы психологии*. 1982. №4. С. 88–97.
58. Міщина Л. П. Творчий потенціал особистості у період пізньої дорослості : дис. ...д-ра. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2015. 397 с.
59. Моляко В. А. Творча та інтелектуальна обдарованість у структурі особистості професіонала. *Рідна школа : науково-педагогічний журнал*. 2011. №12. С. 7–11.
60. Моляко В. А. Психология творческой деятельности. Киев : Знание, 1978. 46 с.
61. Моляко В. А. Психология решения школьниками творческих задач. Київ : Радянська школа, 1983. 96 с.
62. Моляко В. А. Проблемы психологии творчества и разработка подхода к изучению одарённости. *Вопросы психологии*. 1994. №5. С. 86–95.
63. Моляко В. О. Психологічна готовність до творчої праці. Київ : Знання, 1989. 48 с.
64. Моляко В. О. Психологічні проблеми конструктивної діяльності. *Проблеми загальної та педагогічної психології* : зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка. Київ. 2002. Т. 4. Вип.7. С. 162–170.
65. Моляко В. О. Психологічна проблема творчого потенціалу людини. *Наука і освіта*. 2007. №4-5. С. 115–118.

66. Моляко В. О. Психологічне дослідження творчого потенціалу особистості : монографія. Київ : Пед. думка, 2008. 207 с.
67. Моляко В. О. Москаленко В. В., Рибалка В. В., Третяк Т. М., Ваганова Н. А. Психологічне дослідження творчих перцептивних процесів на різних вікових рівнях : монографія / за ред. В. О.Моляко. Київ - Кіровоград : Імекс, 2012. 209 с.
68. Моляко В. О. Стратегії творчої діяльності: школа В. О. Моляко / за ред. В. О. Моляко. Київ : Освіта України, 2008. 702 с.
69. Моляко В. О., Музика О. Л. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень : монографія. Житомир : Рута, 2006. 320 с.
70. Москвичева Л. Н. Эстетическое развитие личности и ее творческий потенциал. Москва : Знание, 1985. 216 с.
71. Мурашко І. В. Розкриття поняття «особистісний потенціал» та його психологічної структури. *Актуальні проблеми психології. Психологічна теорія і технологія навчання* / за ред. С. Д. Максименка. Київ : Смульсон. 2010. Том 8. Вип. 7. С. 196-205.
72. Надвинична Т. Л., Шаюк О. Я. Особливості розвитку професійно-особистісного потенціалу студентів-психологів під час навчання у ЗВО. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2022. Том 33 (72). № 6. С. 58-62.
73. Нюттен Ж. Мотивация, действие и перспектива будущего : под ред Д.А. Леонтьева. Москва : Смысл, 2004. 608 с.
74. Овчинников В. Ф. Динамика репродуктивной и продуктивной деятельности в развитии творческого потенциала субъекта труда : автореф. дис. ... д-ра филос. наук : 09.00.01. Москва, 1982. 30 с.
75. Овчинников В. Ф. Репродуктивная и продуктивная деятельность как фактор творческого развития человека. Москва : Высшая школа, 1984. 87 с.
76. Олефір В. О. Психологія саморегуляції суб'єкта діяльності : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.01. Харків, 2016. 428 с.
77. Петровский А. В. Личность в психологии с позиций системного подхода. *Вопросы психологии*. 1981. №1. С. 57-66.

78. Петровский А. В. Проблемы развития личности с позиций социальной психологии. *Вопросы психологии*. 1984. №4. С. 15-29.
79. Петрушова Н. Основні принципи формування креативного потенціалу студентів-майбутніх педагогів на заняттях з іноземної мови. *Витоки педагогічної майстерності. Серія : Педагогічні науки*. 2014. №14. С. 208-214.
80. Пихтовников Г. Л. Творческий потенциал молодого рабочего (Состояние и пути реализации в производственном коллективе) : дис. ... канд. филос. наук : 09.00.01. Москва, 1989. 174 с.
81. Платонов К. К. Структура и развитие личности. Москва : Наука, 1986. 256 с.
82. Поезднік О. Теоретична модель професійної компетентності економіста. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Психологія*. 2021. Вип. 64. С. 82-96.
83. Поезднік О., Башкір О. Соціальна креативність у структурі соціальних здатностей майбутніх фахівців. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2022. Вип. 66. С. 243-252.
84. Поезднік О., Савостіна П. Тест соціальної креативності. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Психологія*. 2022. Вип.67. С. 185-200.
85. Пономарёв Я. А. Психология творчества. Москва : Наука, 1976. 303 с.
86. Пономарёв Я. А. Исследование творческого потенциала человека. *Психологический журнал*. 1991. Том12. №1. С. 3–12.
87. Посталюк Н. Ю. Творческий стиль деятельности: педагогический аспект. Казань : Издание Казанского университета, 1989. 206 с.
88. Почерніна Н. В. Професійні компетентності економіста із зовнішньоекономічної діяльності. *Удосконалення навчально-виховного процесу в вищому навчальному закладі*. 2016. Вип. 19. URL: <http://elar.tsatu.edu.ua/handle/123456789/1140> (дата звернення: 15.02.2022)
89. Прангишвили А. С. Деятельность и психология личности. *Вопросы психологии*. 1981. №1. С. 168-170.

90. Психологічні дослідження творчого потенціалу особистості : монографія / авт. кол., наук. керівник В. О. Моляко. Київ : Педагогічна думка, 2008. 208 с.
91. Психологія особистості: Словник-довідник / за ред. П. П. Горностая, Т. М. Титаренко. Київ : Рута, 2001. С. 263-293.
92. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии : [в 2-х т.] Москва : Педагогика, 1989. 322 с.
93. Саврасов М. В. Креативність суб'єкта навчально-професійної діяльності: метакогнітивний підхід : монографія. Слов'янськ – Тернопіль, ЗУНУ, 2021. 398 с.
94. Саврасов М. В., Єрмоленко К. В. Психологічний аналіз теоретико-методологічних передумов дослідження соціальної креативності майбутніх психологів. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Психологічні науки*. Миколаїв : МНПУ. 2016. №1 (16). С. 188–192.
95. Санникова О. П. Эмоциональность в структуре личности. Одесса : Хорс, 1995. 334 с.
96. Санникова О. П., Белоусова Р. В. Оценка показателей коммуникативной креативности с помощью оригинальной методики. *Наука і освіта*. 2001. № 6. С. 52–54.
97. Саннікова О. П., Страцинська І. А. Комунікативна креативність інтерналів і екстерналів : порівняльна характеристика. *Наука і освіта*. 2013. №3. С. 149-153.
98. Семёнов И. Н. Проблемы рефлексивной психологии решения творческих задач. Москва : НИИОПП АПН СССР, 1990. 216 с.
99. Семёнов И. Н., Степанов С. Ю. Рефлексия в организации мышления и саморазвития личности. *Вопросы психологии*. 1983. №2. С. 35–42.
100. Семенов І. М. Розвиток творчої особистості С.Л. Рубінштейна та періодизація його професійної діяльності. *Практична психологія та соціальна робота*. 2010. № 2. С. 1-8.

101. Спіцина А. Професійна компетентність у системі фахової підготовки майбутніх економістів. *Професійна освіта: проблеми і перспективи*. 2014. №6. С. 130-135.
102. Талеб Н. Н. Антихрупкість: как извлечь выгоду из хаоса. Москва : КоЛибри, 2014. 768 с.
103. Татенко В. А. Психология в субъектном измерении : монографія. Київ : Видавничий центр «Просвіта», 1996. 404 с.
104. Теловата М. Т. Концептуальна модель професійної компетентності майбутніх фахівців економічної галузі. *Бухгалтерський облік, аналіз та аудит : проблеми теорії, методології, організації*. 2014. №1. С. 314-332.
105. Философский энциклопедический словарь / редкол. : С. С. Аверинцев, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичёв и др. Москва : Сов. Энциклопедия, 1989. 815 с.
106. Фоменко К. І. Губристична мотивація: феноменологія, структура, детермінація : монографія. Харків : Діса-плюс, 2018. 484 с.
107. Фоменко К. І., Большакова А. М. Психологічна Т-гра «Креативність». *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Психологія*. Вип. 63. 2020. С. 164-180.
108. Фоменко К. І., Верещинська Я. В. Естетичний компонент соціальної перцепції суб'єкта діяльності : монографія. Харків : Діса-плюс, 2017. 166 с.
109. Фоменко К. І., Саврасов М. В. Психотехнології розвитку креативності: майстерня тренера : навчально-методичний посібник. Харків : Діса-плюс, 2021. 126 с.
110. Фурман А. А. Психологія особистості : ціннісно-орієнтаційний вимір : монографія. Одеса : ОНПУ; Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 312 с.
111. Фурман А. А., Фурман А. В. Вчинкова буттевість особистості: від концепту до метатеорії. *Психологія і суспільство*. 2018. № 1-2. С. 5–26.
112. Фурман А. В. Медологічна реконструкція системомислєдїяльнїсного пїдходу до розумїння свїдомостї. *Психологія і особистїсть*. 2021. №1. С. 5-35.
113. Фурман А. В. Модель повноцїнної їнновацїйної дїяльностї в освїтнїй сферї суспїльства. *Освїта і управлїння*. 2005. № 3-4. С. 24-37.

114. Фурман А. В. Методологічна організація психології як сфери мислєдїяльностї. *Психологія і суспільство*. 2021. №2 (20). С. 9-45.
115. Фурман А. В. Чебикін О. Я. Структура, зміст та особливості емоційної регуляції школярів. *Психологія і суспільство*. 2016. №4. С. 97-109.
116. Фурман А. В., Гірняк А. Н. Психорозвивальна взаємодія в освітньому процесі та її концептуальні засади. *Психологічний часопис : науковий журнал / за ред. С.Д. Максименка*. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 2020. Вип. 6. № 6 (38). С. 9-18.
117. Хмельковська С. В. Формування творчого потенціалу майбутніх вчителів іноземних мов у процесі фахової підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Херсон, 2005. 20 с.
118. Хомуленко Т. Б. Зміст та розвиток креативності в освітньому просторі. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2016. №4. С. 35-46.
119. Хомяков В. І., Бакулін І. В. Управління потенціалом підприємства. Київ : Кондор, 2007. 400с .
120. Червяк П. І. Медична енциклопедія. Київ : Вид. центр «Просвіта», 2001. 1054 с.
121. Чередніченко Г., Зеліковська О., Бондаренко Ю. Особливості підготовки студентів економічних спеціальностей. *Теорія та методика управління освітою*. 2012. №9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ttmuo_2012_9_44 (дата зверення: 30.09.2022)
122. Шадриков В. Д. Диагностика познавательных способностей: методики и тесты. Ярославль, 1986. 533 с.
123. Шадриков В. Д. Познавательные процессы и способности в обучении. Москва : Просвещение, 1990. 142 с.
124. Шандрук С. К., Тінг Г. Кубики Рорі як психодіагностичний інструментарій для дослідження вербальної креативності особистості. *Вісник Харківського національного педагогічного імені Г.С. Сковороди. Психологія*. 2022. Вип. 66. С. 367-375.

125. Шандрук С. К., Чернець Б. В. Креативний потенціал як чинник психологічного благополуччя студентів. *Вісник Харківського національного педагогічного імені Г.С. Сковороди. Психологія*. 2021. Вип. 65. С. 224-234.
126. Шашенкова А. О. Соціо-емоційна компетентність як чинник розвитку саморегуляції студентів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Харків, 2023. 326 с.
127. Шостром Э. Тест «Уровень самоактуализации личности» (САМОАЛ). URL: <http://psycabi.net/testy/226-uroven-samoaktualizatsii-lichnosti-test-sat-voprosnik-samoal> (дата зверення: 06.06. 2022)
128. Ярошевский М. Я. История психологии от античности до середины XX в. / учеб. пособие. Москва, 1996. 416 с.
129. Яцюк М. В. Адаптація опитувальника Академічної Саморегуляції Р. М. Райана и Д. Р. Коннелла (Causal dimension Scale II SRQ-A). *Практична психологія та соціальна робота*. 2008. №4. С. 45-47.
130. Bolshakova A., Perevozna T., Videnieiev I. On the question of the place of health value in the system of value orientations of an individual research. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені В. Н. Каразіна. Психологія*. 2021. № 71. С. 7–14.
131. D’Zurilla & L.J. Sanna (Eds.). Social problem solving: Theory, research, training Washington, DC: American Psychological Association. 2004. P. 153–170.
132. Gu C. Social creativity psychology. Peking: China Social Science Press. 2011.
133. Guilford J. Three faces of intellect. *American Psychologist*. 1979. №14. P. 469–479.
134. Guilford J., Hoepther R. The Analysis of Intelligence. New York. 1971.
135. Niu&Kaufman. Creativity of Chinese and American Cultures: A Synthetic Analysis. *The Journal of Creative Behavior*. 2013. №47(1). P. 77-87
136. Savrasov M. Metacreative abilities: scientific approaches and experimental introspective research methods. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Психологія*. 2019. Вип. 61. С. 203-220.

137. Taylor C.W. Various approaches and definitions of creativity. *The nature of creativity* / ed. by R.J. Sternberg. Cambridge : Cambridge University Press, 1988. P. 99-121.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. Ужгородська, 26, м.Мукачево, 89600, телефон/факс (03131) 2-11-09
E-mail: www.msu.edu.ua, info@msu.edu.ua, код ЄДРПОУ 36246368

29.09.2023 № 2246

ДОВІДКА

про впровадження
результатів дисертаційного дослідження
Чернеця Богдана Васильовича
**«Регулятивні чинники креативного потенціалу
майбутніх фахівців економічного профілю»,**
поданого на здобуття наукового ступеня
доктора філософії зі спеціальності 053 Психологія

Видана Чернецю Богдану Васильовичу в тому, що основні результати дисертації «Регулятивні чинники креативного потенціалу майбутніх фахівців економічного профілю» використовувалися протягом 2022-2023 рр. в освітньому процесі підготовки здобувачів вищої освіти у Мукачівському державному університеті.

Впровадження розробок і рекомендацій Б. В. Чернеця дало змогу урізноманітнити навчання майбутніх фахівців економічного профілю, що сприяло підвищенню рівня формування їх компетентностей та досягнення програмних результатів навчання і використання їх власного креативного потенціалу задля покращення підготовки у процесі підготовки.

Зокрема, вагомим результатом стало застосування авторської програми актуалізації творчого потенціалу студентів-економістів. Результати апробації дисертаційного дослідження дозволили інтенсифікувати та покращити освітній процес з підготовки майбутніх фахівців економічної сфери в Мукачівському державному університеті.

Перший проректор

Володимир ГОБЛИК

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І
НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ЧЕРНІГІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14035,
Україна

тел. +38(0462) 665-103;
факс +38(0462) 665-105
E-mail: csu@stu.cn.ua
www.stu.cn.ua
Код ЄДРПОУ 05460798

MINISTRY OF EDUCATION AND
SCIENCE OF UKRAINE

CHERNIHIV POLYTECHNIC
NATIONAL UNIVERSITY

95, Shevchenko str., Chernihiv, 14035,
Ukraine

16.10.2023 № 202/08 - 2055/8c

На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

**Чернеця Богдана Васильовича «Регулятивні чинники креативного
потенціалу майбутніх фахівців економічного профілю»,**

поданого на здобуття наукового ступеня

доктора філософії зі спеціальності 053 Психологія

Видана Чернецю Богдану Васильовичу в тому, що основні результати дисертаційного дослідження «Регулятивні чинники креативного потенціалу майбутніх фахівців економічного профілю» використовувалися у ході підготовки майбутніх економістів у Національному університеті «Чернігівська політехніка». Зокрема, матеріали психолого-діагностичного комплексу особливостей розвитку креативного потенціалу майбутнього фахівця економічного профілю знайшли застосування у процесі викладання дисциплін «Імідж та управління репутацією», «Прийняття управлінських рішень» (рівень вищої освіти «Бакалавр»), «Професійний розвиток та комунікації», «Психологія бізнесу та управління» (рівень вищої освіти «Магістр») протягом 2021-2023 рр., що підтвердило доцільність їх застосування у підготовці фахівців з вищою освітою.

Проректор з науково-педагогічної
роботи

Володимир КАЛЬЧЕНКО

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЦЕНТР
ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ І СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ**

юридична адреса: бульвар Т. Шевченка, 27-А, м. Київ, 01032,
фактична адреса: пров. Віто-Литовський, б. 98-А, м. Київ, 03045,
тел./факс: (044) 252 70 11,
e-mail: UCAP@ukr.net,
web: psyua.com.ua

30.11.2023 р.

№ 107-1

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
**Чернеця Богдана Васильовича «Регулятивні чинники креативного потенціалу
майбутніх фахівців економічного профілю»**,
поданого на здобуття наукового ступеня
доктора філософії зі спеціальності 053 Психологія

Видана Чернецю Богдану Васильовичу в тому, що основні результати дисертаційного дослідження «Регулятивні чинники креативного потенціалу майбутніх фахівців економічного профілю» використовувалися у ході підготовки і підвищення кваліфікації фахівців в Українському науково-методичному центрі практичної психології і соціальної роботи Національної академії педагогічних наук України. Отримані результати можуть бути використані психологічною службою закладів вищої освіти для створення умов ефективного сприяння креативному потенціалу майбутніх економістів з урахуванням виявлених закономірностей його динаміки у процесі освітньої діяльності.

Впровадження результатів дисертаційного дослідження Чернеця Б. В. здійснювалося в освітній процес у формі лекційних, імітаційно-ігрових, тренінгових і практичних занять. Представлена у дослідженні програма актуалізації креативного потенціалу здійснення продуктивної діяльності позитивно вплинула на самоактуалізацію та саморозвиток особистості.

Директор

Віталій ПАНОК

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009; тел./факс +380 (352) 51-75-75;
www.wunu.edu.ua; rektor@wunu.edu.ua; ідентифікаційний код за ЄДРПОУ 33680120

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Чернеця Богдана Васильовича

«Регулятивні чинники креативного потенціалу

майбутніх фахівців економічного профілю»,

поданого на здобуття наукового ступеня

доктора філософії зі спеціальності 053 Психологія

Видана Чернецю Богдану Васильовичу в тому, що основні результати

дисертації «Регулятивні чинники креативного потенціалу майбутніх фахівців економічного профілю» використовувалися протягом 2022-2023 рр. в освітньому процесі підготовки здобувачів вищої освіти в Західноукраїнському національному університеті.

Впровадження розробок і рекомендацій Б. В. Чернеця відбувалося через використання матеріалів для створення навчально-методичних комплексів дисциплін «Психологія професійної креативності», «Психологія економічної діяльності», «Вікова та педагогічна психологія», «Психодіагностика» та ін. Підтверджуємо, що використання сприяло підвищенню рівня формування спеціальних компетентностей та досягнення програмних результатів навчання майбутніми економістами, а також розвитку їх власного креативного потенціалу.

Ректор

Шадрук С.К.
0673517256

Оксана ДЕСЯТНЮК

ЗУНУ

№ 126-29/2471 від 28.11.2023

